

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

VEHN HADİSİ VE DÜNYEVİLEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜSAME YILDIRIM

DANIŞMAN

Prof. Dr. Harun Reşit DEMİREL

AKSARAY 2020

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

VEHN HADİSİ VE DÜNYEVİLEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜSAME YILDIRIM

DANIŞMAN

Prof. Dr. Harun Reşit DEMİREL

AKSARAY 2020

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Üsame

Soyadı: YILDIRIM

Bölümü: Temel İslam Bilimleri

İmza:

Teslim tarihi: 13/10/2020

TEZİN

Türkçe Adı: Vehn Hadisi ve Dünyevileşme

İngilizce Adı: Wehn Hadıth and Worldliness

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Üsame YILDIRIM

İmza

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Üsame Yıldırım tarafından hazırlanan “Vehn hadisi ve dünyevileşme” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Hadis Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Harun Reşit DEMİREL

Hadis, Selçuk Üniversitesi

İMZA

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK

Hadis, Selçuk Üniversitesi

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ

Tefsir, Aksaray Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 07/10/2020

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci
Üsame YILDIRIM
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecimin başından itibaren yardımını ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Harun Reşit Demirel'e, beni merhum muhaddis Abdulhayy el-Leknevî ile tanıştırmamasından, tez konumu tespit sürecimdeki anlayış ve müsamahasından, araştırmam esnasındaki değerli mihmandarlığından ve jüri belirlerken gösterdiği istişare ahlakından dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca tez çalışmamı nihayete erdirene kadar verdikleri moral ve motivasyondan dolayı da kıymetli aileme müteşekkirim.

Üsame YILDIRIM

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
VEHN HADİSİ VE DÜNYEVİLEŞME
(Yüksek Lisans Tezi)

Üsame YILDIRIM, Aksaray 2020

ÖZET

Hz. Peygamber (as), ümmetinin istikbaldeki durumu hakkında çeşitli haberler vermiştir. Bu haberler, hadis kitaplarında ‘fiten’ veya ‘melahim’ babları altında yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda, ‘melahim’ ve ‘zühd’ bablarında nakledilen ‘vehn hadisi’ veya ‘kas’a hadisi’ olarak bilinen rivayeti inceledik. Rivayetin geçtiği ilk kaynaktan başlayarak muteber hadis kitaplarımızdaki isnadlarını tahriç ettik ve elde ettiğimiz isnadları şemalaştırdık. Çalışmamızın birinci bölümünde vehn hadisinin isnadlarını değerlendirdik ve metnini tenkid ettik. İkinci bölümünde ise vehn hadisinin vermek istediği mesaj ile dünyevileşme meselesinin alakası üzerinde durduk. Sekülerleşme ve dünyevileşme kavramları arasındaki farkı ortaya koyduk. İslam’da, Hristiyanlık ve Yahudilikteki dünyevileşme konusundaki uyarıları naklederek çalışmamızı nihayete erdirdik.

Bilim kodu : 60402

Anahtar kelimeler : Hadis, Vehn, Zühd, Melahim, Dünyevileşme, Sekülerleşme

Sayfa adedi : vi + 128

Danışman : Prof. Dr. Harun Reşit DEMİREL

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
WEHN HADITH AND WORLDLINESS
(M.A. Thesis)

Usame YILDIRIM, Aksaray 2020

ABSTRACT

The Prophet Muhammad (as) had given various informations about the future of his ummah (community). These informations are in the Hadith books under title of 'melahim' and 'fitan'. In this study we examined a narrative which is known as 'Wehn Hadith' or 'Kas Hadith' that narrated in title of 'zuhd' or 'melahim'. We extracted the chain of transmission of this hadith from our reliable hadith books by starting from the first reliable source which includes this hadith to the last one and we made a schema by using these chain of transmissions. In the first chapter, we interpreted the chain of transmissions of 'wehn hadith' and we criticised text of this hadith. On the second chapter, we dwelled on the message of 'wehn hadith' and relationships between 'wehn hadith' and problem of worldliness. We put forth difference between the concept of secularism and worldliness. We finished our study by conveying the warnings in Islam about worldliness which occurred in Christianity and Judaism.

Science Code : 60402
Key Words : Hadith, Wehn, Zuhd, Melahim, Worldliness, Secularization
Page Number : vi + 128
Supervisor : Prof. Dr. Harun Resit DEMIREL

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	2
KISALTMALAR.....	6
ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	8
1. Araştırmanın Konusu.....	10
2. Araştırmanın Önemi	10
3. Araştırmanın Yöntemi	11
4. Araştırmanın Kaynakları	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1. Sevbân (ra) Rivayeti.....	15
1.1. Sevbân (ra).....	15
1.2. Temel Hadis Kaynaklarında Sevbân (ra) Rivayeti	16
1.2.1. Ebu Dâvud <i>Sünen ve Kitâbü 'z-Zühd</i> Rivayetleri	16
1.2.1.1. İsnad	16
1.2.1.2. Metin	16
1.2.1.3. Rical Bilgisi.....	17
1.2.2. Ahmed b. Hanbel <i>Müsned</i> Rivayeti	23
1.2.2.1. İsnad	23
1.2.2.2. Metin	23
1.2.2.3. Rical Bilgisi.....	24
1.2.3. Ebu Davud et-Tayâlisî <i>Müsned</i> Rivayeti	27
1.2.3.1. İsnad	27
1.2.3.2. Metin	27
1.2.3.3. Rical Bilgisi.....	28
1.2.4. Said b. Mansur <i>Kitâbu 's-Sünen</i> Rivayeti	29
1.2.4.1. İsnad	29
1.2.4.2. Metin	29

1.2.4.3. Rical Bilgisi.....	30
1.2.5. İbn Ebi Şeybe <i>Musannef</i> Rivayeti	30
1.2.5.1. İsnad	30
1.2.5.2. Metin	30
1.2.5.3. Rical Bilgisi.....	30
1.2.6. Buharî <i>et-Târihu 'l-Kebîr</i> Rivayeti	31
1.2.6.1. İsnad	31
1.2.6.2. Metin	31
1.2.6.3. Rical Bilgisi.....	32
1.2.7. Taberânî <i>Mu'cemu 'l-Kebîr ve Müsnedu 'ş-Şâmiyyîn</i> Rivayetleri.....	33
1.2.7.1. İsnad	33
1.2.7.2. Metin	34
1.2.7.3. Rical Bilgisi.....	34
1.2.8. Ebu Nuaym <i>Hilyetu 'l-Evliya</i> Rivayeti	39
1.2.8.1. İsnad	39
1.2.8.2. Metin	39
1.2.8.3. Rical Bilgisi.....	40
1.2.9. Beyhakî <i>Delâilü 'n-Nübüvve ve Şuabu 'l-İmân</i> Rivayetleri	41
1.2.9.1. İsnad	41
1.2.9.2. Metin	41
1.2.9.3. Rical Bilgisi.....	42
1.2.10. Beğavî <i>Şerhu 's-Sünne</i> Rivayeti.....	46
1.2.10.1. İsnad	46
1.2.10.2. Metin	46
1.2.10.3. Rical Bilgisi.....	47
1.3. Diğer Kaynaklarda Sevbân (ra) Rivayeti	49
1.3.1. Belâzûrî <i>el-Ensâbu 'l-Eşref</i> Rivayeti	49
1.3.1.1. İsnad	49
1.3.1.2. Metin	50
1.3.1.3. Rical Bilgisi.....	50
1.3.2. İbn Ebi'd-Dünya <i>Ukûbât</i> Rivayeti	50
1.3.2.1. İsnad	50
1.3.2.2. Metin	51
1.3.2.3. Rical Bilgisi.....	51
1.3.3. İbn Ebi Âsım <i>Zühhd</i> Rivayeti.....	52

1.3.3.1. İsnad	52
1.3.3.2. Metin	53
1.3.3.3. Rical Bilgisi.....	53
1.3.4. İbn Â'râbî <i>Mu'cem</i> Rivayeti.....	55
1.3.4.1. İsnad	55
1.3.4.2. Metin	55
1.3.4.3. Rical Bilgisi.....	55
1.3.5. İbn Semmâk <i>Hadîsu İbn Semmâk</i> Rivayeti.....	60
1.3.5.1. İsnad	60
1.3.5.2. Metin	60
1.3.5.3. Rical Bilgisi.....	61
1.4. Sevbân (ra) Rivayetinin İsnad Şemaları	62
2. Ebu Hureyre (ra) Rivayeti.....	65
2.1. Ebu Hureyre (ra).....	65
2.2. Ahmed b Hanbel <i>Müsned</i> Rivayeti	66
2.2.1. İsnad	66
2.2.2. Metin	66
2.2.3. Rical bilgisi	66
2.3. Buhârî <i>et-Târihu 'l-Kebîr</i> Rivayeti	69
2.3.1. İsnad	69
2.3.2. Metin	69
2.3.3. Rical Bilgisi.....	69
2.4. Taberânî <i>Mu'cemu 'l-Evsat</i> Rivayeti	74
2.4.1. İsnad	74
2.4.2. Metin	74
2.4.3. Rical Bilgisi.....	74
2.5. Dârekutnî <i>el-İlel</i> Rivayeti.....	75
2.5.1. İsnad	76
2.5.2. Metin	76
2.5.3. Rical Bilgisi.....	76
2.6. Ebu Hureyre (ra) Rivayetinin İsnad Şemaları	76
3. Rivayetlerin Değerlendirilmesi	77
3.1. Sevbân Rivayetinin İsnad Değerlendirmesi	77
3.2. Ebu Hureyre Rivayetinin İsnad Değerlendirmesi	83
3.3. Sevbân Rivayetinin Metin Değerlendirmesi	86

3.4. Ebu Hureyre Rivayetinin Metin Değerlendirmesi	91
3.5. Sevbân (ra) ve Ebu Hureyre (ra) Rivayetlerinin Toplu İsnad Şemaları	91
İKİNCİ BÖLÜM	94
1. Dünyevileşme	94
1.1. Dünyevileşme Kavramının Tanımı	94
1.2. Sekülerizm ve Dünyevileşme	98
1.3. Sekülerleşme ve Dünyevileşme	100
2. Semâvî Dinler ve Dünyevileşme	102
2.1. İslam ve Dünyevileşme	103
2.1.1. Kur’anda Dünyevileşme	104
2.1.2. Hadislerde Dünyevileşme	109
2.1.3. İslam Tarihinde Dünyevileşme	110
2.2. Yahudilik ve Hristiyanlık’ta Dünyevileşme	115
2.2.1. Tevrat’ta Dünyevileşme	115
2.2.2. İncil’de Dünyevileşme	116
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	120
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	128

Kısaltmalar

İbn/b. :	Bin
Bnt:	Binti
Bkz. :	Bakınız
c. :	Cilt
sy. :	Sayı
ac :	Azze ve Celle
çev./terc. :	Çeviren/Tercüme eden
DİA. :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
as :	Aleyhi's-Selâm
h./m. :	Hicrî/Miladî
İSAM. :	İslâm Araştırma Merkezi
krş.: :	Karşılaştırınız
a.g.m. :	Adı geçen makale
a.g.md. :	Adı geçen madde
a.g.e. :	Adı geçen eser
mlf. :	Müellif
h.no. :	Hadis numarası
ö. :	Ölümü
nşr. :	Neşreden
s. :	Sayfa
th. :	Tahkik eden
yay. :	Yayınları
ra :	Radiyallâhu anh

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah (ac), insanı şerefli bir vazife ile yaratmış ve bu vazifesini yapabilmesi için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İnsanlığın karanlıktan aydınlığa çıkması için gönderilen peygamberler, aldıkları emirleri hiçbir eksiltme ve çıkartma yapmadan kavimlerine ulaştırmışlardır. Bununla beraber kavimlerine örnek olmak için, aldıkları vahyin de yönlendirmesiyle, dosdoğru bir hayat yaşamışlardır. Getirdikleri şeriatlar kadar, peygamberlerin yaşantıları da insanlık için ilgi odağı olmuş, bağlayıcı bir vasıf kazanmıştır.

Peygamberlerin örneklikleri, getirdikleri vahyin önüne geçmemiş aksine vahyin anlaşılması için kolaylık sağlamıştır. Bu “model” insanların, model olabilmesi de ancak ilâhî bir koruma ve yönlendirmeyle mümkün olmuştur. Buna, peygamberlerin “ismet sıfatı” denilmektedir. Bu ve benzeri sıfatlarından dolayı peygamberler, sıradan bir insan olmanın ötesinde ‘ideal insan’ ve ‘ideal bir kul’ olmuşlardır.

Peygamberlerin bu örneklikleri ve model olmaları inananlar için bağlayıcıdır. İşte bu bağlayıcılığın olduğu yerde zorunlu olarak bir disiplin ve bir ilim ortaya çıkmıştır. Çünkü peygamberlerin örnek olduğu yaşantıyı yaşamak için kesin ve doğru bilgilere ihtiyaç duyarız. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in (as) hakkındaki doğru bilgileri bize, hadis ilmi vermektedir.

Hadis ilmi, Allah Resulü'nün (as) örnekliğini en doğru şekilde öğrenmemize vesile olan şerefli bir ilimdir. Konusu Hz. Muhammed (as) olan bu şerefli ilmin asıl amacı, bir sözün ondan sâdır olup olmadığını inceleyerek sahih bir dîni yaşantının yolunu göstermektir. Bizleri bu şerefli ilimle meşgul ettiği için Rabbimize hamd ediyoruz.

Bu çalışmamızda, Allah Resulü'nün (as) hadislerinden birisi olan “vehn hadisi” diye meşhur olmuş rivayeti, müslümanların dünyevileşme problemi açısından inceleyeceğiz. Çalışmamızda bizleri muvaffak kılan Rabbimize hamd ediyor, çalışmamız nihayete erinceye kadar desteğini esirgemeyen ve değerli mihmandarlığıyla yönümüzü bulmamıza vesile olan hocam, Prof. Dr. Harun Reşit Demirel'e teşekkür ediyorum.

Üsame YILDIRIM

Aksaray 2020

GİRİŞ

Hadîs, kelime anlamı olarak “söz, laf, söylemek, konuşmak” anlamlarına gelmektedir. ‘Tahdîs’ kelimesinin masterlarından birisidir ve ıstılâhî olarak; Allah Resulü’ne (as) nispet edilen söz, fiil ve takrirlerle denilmektedir.¹

Allah Rasûlü’nden (as) sâdır olanı incelediği için haber, eser gibi kavramlarla da bu ilim kastedilmektedir. Hadis ilminin temel uğraşı, hadis malzemeleri olan rivayetlerdir. İşlenmesinde azami dikkat gerektiren² değerli bir malzeme olduğu için, ilk dönem Müslümanları rivayetlere karşı çekinceli davranmış³; bu şekilde, ustalık gerektiren malzemenin hassasiyetine dikkat çekmişlerdir.

Hadis ricâli, bir hadis-i şerîfi, iki ana kısımda incelemiştir. Bir hadis, sened ve metin olmak üzere iki bölümden oluşur demişlerdir. Tabi bu ayrım İbn Şihâb ez-Zührî’den (ö. 124/742) sonra ortaya çıkmıştır.⁴ Çünkü onun zamanına kadar isnad denilen kavram henüz teşekkül etmemişti.

İsnadı inceleyen Cerh-Ta’dil ve İlel gibi ilimlerle, metni inceleyen Müşkilü’l-hadis, Ğaribu’l-hadis, Nasîh-Mensûh ve Esbâbu Vurûdi’l-hadîs gibi ilimler; hadis ilminin alt dallarını oluşturmaktadır.

Rabbimiz (ac), Kur’ânı- Kerîm’in muhafaza edildiğini Hicr suresi 9. ayet ile bildirmiştir. Allah Rasulünün sözlerinin (hadislerin) de isnad ilmi ile muhafaza edilmesi; isnadın tarihte hiçbir ilme nasip olmamış özel bir nimet olduğunu göstermektedir.⁵ Peygamberimizi (as) diğer nebi ve rasullerden ayıran alâmet-i fârikadır. İsnad; bir sözü naklederken, ilk söyleyenden son duyana kadar kimlerin vasıtasıyla ulaştığını zikretmektir. Diğer bir tanımla isnad; bir metni, bir sözü başından itibaren birbirine nakledenleri özel sözlerle sıralayarak bu metni/bu sözü söyleyenine/yapanına nispet etmek dayandırmaktır.⁶

¹ Subhi es-Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, (terc. M.Yaşar Kandemir), M.Ü. İfav yay., İstanbul 2012, s. 3.

² Mustafa Sıbâî, **es-Sünne ve Mekânetuhâ fi’t-Teşrîi’l-İslâmî** (terc. İshak Doğan), Beka yay., İstanbul 2018, s. 86.

³ Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, M.Ü. İfav yay., İstanbul 2013, s. 27.

⁴ Arif Ulu, “Hadis Rivayetinde İsnadın Başlaması ya da Fitnenin Tarihi” **Din Bilimleri Araştırma Dergisi**, 2012, c. XII sayı: 1 s. 157.

⁵ Abdulhayy el-Leknevî (ö.1886), **el-Ecvibetu’l-Fâdila lil Es’ileti’l-Aşâreti’l-Kâmile**, (th. Abdulfettah Ebu Ğudde) (terc. Harun Reşit Demirel, “Temel Hadis Meseleleri”), Hüner yay., Konya 2014, s. 31.

⁶ Abdullah Aydınli, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, M.Ü. İfav yay., İstanbul 2011, s. 139.

İsnadsız bir hadisi yani senedi olmayan bir rivayeti hiçbir âlim muteber görmemiştir. Âlimler isnadsız rivayette bulunmayı; hasta adam olmaya, merdiven olmadan çatıya tırmanmaya ve gece karanlıkta odun toplamaya benzetmişlerdir.⁷

Yine isnad ilminin Kur'an'dan da bir temelini olduğunu göstermek için Ahkâf suresinin 4. ayetindeki *أو أثارة من علم* "...yahut bilgi kalıntısı varsa" ifadesini isnad ilmi olarak yorumlamışlardır.⁸

İsnadın şeriattaki yeri için de Aliyyu'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) "Müekked sünnet derecesinde hatta farz-ı kifâye derecesine ulaşan bir öneme hâizdir." dediği nakledilir.⁹

Abdulfettah Ebu Ğudde (ö. 1997), Leknevî'nin *Ecvibe*'si üzerine yazdığı tahkikte, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) ehl-i kitaptaki isnad anlayışıyla alakalı söylediklerini: "Yahudilerde "mürsel ve mu'dal rivayetlerin bulunduğu ama müsned bir şekilde Hz. Musa'ya (as) dayanan rivayetlerinin olmadığı; Yahudilerin rivayetlerinde 30 asırlık inkita' bulunduğunu ve bu rivayetlerin ancak Şemun'a¹⁰ kadar dayandığını" söylemiştir. Hristiyanların da "talak konusu dışında rivayetlerinin bulunmadığı ve mevcut rivayetlerinin ise meçhûl'l-ayn yani bilinmeyen râvilerden yapılan nakiller olduğunu" nakletmektedir.¹¹ Yahudi ve Hristiyanlarda durum böyle iken, İslam dininde dinin iki temel kaynağından biri olan hadis rivayetleri, isnad ile taçlandırılmış ve güvenilirlik mührü ile mühürlenmiştir. Gerek yemin gerek şahit getirme¹² gerekse de otantik nüshalar ile vahyin muhtevası korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır.

Ebu Ğudde, Leknevî'nin *Umdetu'r-Riâye fî Halli Şerhi'l-Vikâye* adlı eserinden nakille "İsnadsız hadise inanmak akıllı adam işi değildir; ittifakla isnadsız rivayet helal değildir."¹³ diyerek; son dönem usûlcülerinden ve muhakkiklerinden Abdulhayy el-Leknevî'nin dilinden hadisçilerin isnada bakışını ortaya koymuştur.

Araştırmamıza konu olan vehn hadisini seçmemizin gâyesi, bu rivayetle alakalı daha önce müstakil bir çalışmanın yapılmaması ve bu rivayetle birlikte günümüzde Müslümanlar arasında önemli bir sorun olan dünyevileşme konusunun bağlantısıdır. Zira tarihten günümüze insanoğlunun en büyük sıkıntılarından birisinin de geçici dünya hayatına aldanmak olduğu bilinmektedir. Biz bu çalışmamızla vehn hadisinin sıhhati üzerinde konuştuktan sonra hadisin mesajı olan 'dünyaya dalmak' konusunu işledik. Bunun için evvela rivayeti, muteber hadis

⁷ Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 30.

⁸ Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 30.

⁹ Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 31.

¹⁰ Yahudilere gönderilmiş bir peygamber.

¹¹ Leknevî, *el-Ecvibe*, (İbn Hazm, "el-Faslu fi'l Milel ve'l-ehvâ ve'n-Nihâl" adlı kitabı.) s. 32.

¹² Sıbâî, *es-Sünne*, s. 91.

¹³ Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 36-37.

kaynaklarından tahriç ettik ve isnad tenkidi yaptık. İsnad zincirinde yer alan her bir ravi için cerh-tadil ve rical kitaplarındaki bilgileri naklettik. Birinci bölümün sonunda hadisin isnad ve metnini sahabi ravilerine göre genel bir değerlendirmeye tabi tuttuk.

İkinci bölümde de dünyevileşme kavramı ve ilişkili olduğu ileri sürülen sekülerleşme kavramı ile arasındaki farkları etüt ettik. Kur'an, Tevrat ve İncildeki dünyevileşme ile alakalı ifadeleri çalışmamıza alarak, konunun dinî metinlerdeki yerini sorguladık. Mekke döneminden başlayarak Müslümanların tarihindeki bazı dünyevileşme temayüllerini naklederek birtakım çıkarımlar elde ettik.

Çalışmamız esnasında Arapça'da baba-babası anlamına gelen 'Ebû' kelimesindeki uzatmayı, yaygın kullanımı 'ebu' şeklinde olduğu için uzatma yapmaksızın verdik.

1. Araştırmanın Konusu

Hiz. Peygamber'in (as) hadislerinden vehn¹⁴ hadisi diye bilinen rivayeti inceledik. Muhtevası, dünyevileşme problemi olan bu rivayet; müslümanların ilerleyen dönemlerde kalbî bir zayıflığa/hastalığa yakalanacağından bahsetmektedir. Fiten¹⁵ veya melâhim¹⁶ rivayeti sayılan bu hadis ile Allah Rasûlü (as), kendisinden sonra yaşayacak olan Müslümanların durumlarını teşhis etmiştir.

Araştırmamızda bu rivayetin isnadını ve metnini tahlil edip; muhtevasını dünyevileşme problemi açısından ele aldık.

2. Araştırmanın Önemi

Temel kaynaklarımızdaki rivayetlerin durumlarını, kapsamlı çalışmalar olmadan kâmil manada öğrenememekteyiz. Hadis ilminde temeller oturtulmuş olsa da her bir hadis malzemesi için son söz söylenememiştir. Çünkü cerh ve ta'dil kavramları câmid olsa da her bir hadis âliminin rivayetlere ve râvilere bakışı farklı olabilmektedir. Bu farklılığı ancak her rivayet için yapılacak müstakil bir çalışmayla nihayete erdirebiliriz. Biz de 'vehn hadisi' diye bilinen rivayeti inceleyip bu hadis hakkında kapsamlı bir çalışma yapmak istiyoruz. Ayrıca sened tenkidinin yanında metin tenkidi de yaparak hadisteki kapalı noktaları açmak, güncel bakış açısıyla anlamlandırmak istiyoruz. Rivayetin metnini problematik üzerinden işleyerek,

¹⁴ Rivayet, içinde geçen "kas'a" yani "yemek kabı" kelimesi ile de isimlendirilebilir. Ancak biz, yaygın olduğu üzere rivayetteki 'vehn' kelimesi ile isimlendirilmesini seçtik.

¹⁵ Fitneler. Hiz. Peygamber (as)'ın vefatında sonra meydana gelmiş veya gelecek olan fitneler için kullanılan bir hadis tasnif başlığı. (Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 83)

¹⁶ Büyük savaş. Kıyamete yakın zamanda gerçekleşecek olan savaş veya bir takım büyük olayları anlatan hadisler için kullanılan bir tasnif başlığı.

müslümanların dünyevileşme sâiklerini teşhis etmeye çalıştık. Konuyu, teknik bir alandan güncel bir alana da taşımak istedik.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızın ilk bölümünde, vehn hadisinin isnadını ve metnini inceledik. Vehn hadisini, evvela Kütüb-i sitte olmak üzere sâir kaynaklardan tahriç ettik. Hadisin metnindeki ‘vehn’ kelimesinin etimolojisini sözlüklerden; terminolojisini de Ğarîbu’l-Kur’an eserlerinden araştırdık.

Metnin ayrıntılı incelemesini, ilk zikrettiğimiz kaynakta yaptıktan sonra birinci bölümün sonundaki değerlendirme kısmında metni mukayeseli olarak ele aldık.

Vehn hadisi, sahabî tabakasından Sevbân (ra) (ö. 54/674) ve Ebu Hureyre (ra) (ö. 58/678) kanalıyla rivayet edilmektedir. Sahabî tabakasındaki râvilerin hayatlarını kısaca anlattıktan sonra onların kanalıyla gelen rivayetlerin isnad şemasını verdik. Bu iki kanaldan ayrı ayrı tariklerle gelen rivayetlerin, hadis kitaplarındaki isnad ve metinleri inceledik.

Rical bilgileri başlığıyla, râvilerin cerh ve ta’dil durumlarını muteber kitaplardan aktarmaya çalıştık. İsnad zincirindeki râvilerin, talebeleri ve hocalarından meşhur olan birkaçını zikrederek her bir râvi hakkında genel bilgiler verdik. İlk bölümün en sonunda da yine sahabî râvilerine göre rivayetleri isnad ve metin açısından değerlendirdik.

İkinci bölümde ise müslümanların dünyevileşme problemini, vehn hadisi çerçevesinde ele aldık. Dünyevileşme kelimesinin kavramsal çerçevesini inceledik. Sekülerizm, yani dilimize “dünyacılık”¹⁷ olarak tercüme edilen akımı tanımlayarak, konumuzla bağlantısına dikkat çektik. Müslümanların dünyevileşme problemine değinen başka hadisleri de naklederek, Hz. Peygamber’in (as) meseleye yaklaşımını göstermeye çalıştık.

Dünyevileşme ile alakalı ayetleri de inceleyerek konuya Kur’an-Sünnet bütünlüğü kazandırdık. Ayrıca İslam’ın ilk yıllarından başlayarak, tarihsel süreçteki dünyevileşme temayüllerimizi irdeledik. Konunun güncelliğini yitirmemesi için vehn hadisinin günümüze yansımalarını yani günümüz Müslümanlarının dünyevileşme problemini de ele adık. Dünyevileşme kavramı ve sekülerleşme kavramı arasındaki ilgiye değinerek, Hristiyan ve Yahudi geleneğin yaklaşımlarını naklettik.

¹⁷tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b427103093f25.28706574
08.07.2018)

(ET:

Araştırmamız esnasında kullandığımız hadis kavramlarından yaygın olmayanların anlamlarını ilk kullandığımız yerin dipnotunda verdik. Çalışmamız esnasında kullanılan Arapça kökenli kelimelerin, dilimizde telaffuz problemi doğurmaması için bilhassa bazı kelimelerin transkripsiyonuna riayet ettik.

4. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamıza konu olan rivayeti evvela hadis ilminin temel kaynakları olan Kütüb-ü sitte ve Kütüb-ü tis’adaki kitaplardan naklettik. Yani vehn hadisini ilk olarak, Ebu Dâvud es-Sicistânî’nin (ö. 275/889) *es-Sünen*’i ve Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned*’inden naklettik ve araştırmanın odak noktasına koyduk. Ardından rivayetin bulunduğu temel hadis kaynakları ve diğer kaynakları kronolojik sıraya göre verdik.

Ebu Dâvud et-Tayâlîsî’nin (ö. 204/819) *Müsned*’i, Said b. Mansur’un (ö. 227/842) *Sünen*’i, İbn Ebi Şeybe’nin (ö. 235/849) *Musannef*’i, Buhârî’nin (ö. 256/870) *et-Târihu’l-Kebîr*’i, Taberânî’nin (ö. 360/971) *el-Mu’mecu’l-Evsat*’ı *Mu’mecu’l-Kebîr*’i ve *Müsnedü’s-Şâmiyyûn*’u, Ebu Nuaym’ın (ö. 219/834) *Hilyetu’l-Evliyâ*’sı, Dârekutnî’nin (ö. 385/995) *el-İlel*’i Beyhâkî’nin (ö. 458/1066) *ed-Delâilu’n-Nübüvve*’si ve *Şuabu’l-İmân*’ı, Beğavî’nin (ö. 516/1122) *Şerhu’s-Sünne*’si, İbnu’l-Â’râbî’nin (ö. 340) *Mu’cem*’i, İbn Ebi Âsım’ın (ö. 287/900) *Kitabu’z-Zühûd*’ü, İbn Ebi’d-Dünya’nın (ö. 281/984) *Ukûbât*’ı, İbn Semmâk’ın (ö. 419) *Hadîs-u İbn Semmâk*’i, ve Belâzûrî’nin (ö. 279/892) *el-Ensâbu’l-Eşref*’indeki vehn rivayetlerini naklettik.

Bu kitaplarda geçen rivayetleri naklederken, râvilerin cerh ve ta’dil durumlarını da rical kitapları olan; İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *es-Sikât*’ı, İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1449) *İthâf*, *Takribu’t-Tehzib* ve *et-Tehzibu’t-Tehzib*’i, Zehebî’nin (ö. 748/1348) *Siyer*’i ve *Mîzân*’ı, *el-Kâşif*’i, *el-İber*’i, *Divânu’d-Duafâ*’sı, Ebu Hâtim er-Râzî’nin (ö. 277/890) *Cerh ve Ta’dil*’i, Mizzî’nin (ö. 742/1341) *Tehzibu’l-Kemâl*’i, İbn Adıyy’in (ö. 365/976) *el-Kâmil*’i, İclî (ö. 261/875) ve İbn Şâhin’in (ö. 385/996) *es-Sikât*’ları, Ukaylî’nin (ö. 322/934) *ed-Duafâ*’sı, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn’in (ö. 233/848) *İlel*’leri, Hâtıb el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) *Tarih*’i gibi kaynaklardan naklettik.

Sahabi râvilerin hakkındaki bilgileri verirken İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtu’l-Kübra*’sı, İbn Hacer el-Askalânî’nin *el-İsâbe*’si, İbnu’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *Usdü’l-Ğâbe*’si ve İbn Abdilberr’in (ö. 463/1071) *el-İstiâb*’ından istifade ettik.

Araştırmamızda geçen kelime, kavram ve isimlerin tanımlamalarını yaparken; İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) *Lisânu’l-Arab*’ı, Halil b. Ahmed’in (ö. 175/791) *Kitâbu’l-Ayn*’ı, Ahterî Mustafa

Efendi'nin (ö. 968/1560) *Ahterî-i Kebîr*'i, İbnu'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs*'i, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nden ve hadis ıstılahları sözlüklerinden istifade ettik. Ayrıca yakın zamanda hadis çalışmaları ile öne çıkan âlimlerden Subhi es-Sâlih'in (ö. 1986) *Ulûmu'l-hadîs ve Mustalahuh* 'u, Mustafa es-Sıbâî'nin (ö. 1964) *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî't-Teşrîi'l-İslâmî* si ve Abdulhayy el-Leknevî'nin (ö. 1886) *el-Ecvibetu'l-Fâdila* 'sından da istifade ettik.

Araştırmaları kolaylaştıran sanal kaynaklardan yani yazılım ve web sitelerinden de istifade ettik. *El-Mektebetü's-Şâmile*, *Cevâmiu'l-Kelîm* ve *Dâru'l-Kitab* gibi yazılımlar ile TDK, İSAM gibi kurumların resmî web sitelerinden de araştırmamız sürecinde yararlandık.

Vehn hadisi üzerine müstakil bir akademik çalışma bulamadık. Vehn hadisine, birçok çalışmanın içerisinde atıf yapılsa da vehn hadisi üzerinde yüksek lisans tezi ciddiyetinde durulmamıştır. Dünyevileşme konusu üzerinde “*Kur'ân'da dünya kavramı ve dünyevileşme*” adlı 2004 yılında Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR danışmanlığında bir yüksek lisans tezi yazılmıştır. Hacı Önen'e ait bu çalışma, müstakil bir dünyevileşme tezi olmaması, meseleyi sadece Kur'ân eksenli ele alması, atıflarının yetersiz kalması ve hacimli bir çalışma meydana gelememiş olmasından dolayı bize de dünyevileşme üzerinde çalışma gereksinimi hissettirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde vehn rivayetinin isnad ve metni üzerinde durduk. Rivayeti, temel ve tâli kaynaklardan tahrîci¹⁸, isnad ve metin tenkîdi açısından ele aldık. Evvela Sevbân (ra) hakkında bilgi verip, ondan gelen rivayetlerin isnad şemasını gösterdik. Her rivayeti isnad, metin ve rical¹⁹ bilgisi olmak üzere üç başlıkta inceledik. Râviler hakkında muteber rical kitaplarından nakillere yer verdik.

Rivayetlerin metnini incelerken, Ebu Dâvud ve Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin metinleri üzerinde daha fazla durduk. Çünkü diğer kaynaklardaki rivayetlerin metinleri genel olarak bu iki muteber kitaptaki metne benzemektedir. Rivayetin metninin ve isnadının değerlendirmesini, son kısımda “Sevbân (ra) rivayetinin isnad/metin değerlendirmesi” ve “Ebu Hureyre (ra) rivayetinin isnad/metin değerlendirmesi” başlığı altında yaptık. Metni incelerken, lügat eserlerine, şerhlere ve ğarîbu’l-hadîs²⁰ eserlerine başvurduk.

Onlar hakkında söylenen cerh ve ta’dil²¹ lafızlarını aktarıp meşhur hocaları-talebeleri veya en fazla nakilde bulunan hocalarını-talebelerini zikrettik. Kimi meçhul râviler hakkında bilgiye ulaşamayınca bunu “Bu râvi hakkında rical kitaplarında yeterli bilgi bulunmamaktadır.” diyerek belirttik. Rivayetin başka tariklerinde de adı geçen hoca veya talebeleri koyu renkle belirttik.

Râvilerle alakalı bilgileri aktarırken kullanılan cerh ve ta’dil kavramlarının anlamlarına dipnotta yer verdik.

Değerlendirme kısmında isnadı ve metni, mukayeseli olarak inceledik. Zaman mefhumunu ve râvilerin güvenilirliklerini dikkate alarak merfu²² ve mevkûf²³ olan varyantları değerlendirdik. Hasen²⁴ ve zayıf²⁵ olan rivayetleri belirttik, idrâc²⁶ varsa zikrettik.

¹⁸ Bir kimsenin bir hadisi, sözlü veya yazılı ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte kitabına (eserine) kaydetmesi. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 300)

¹⁹ Hadis âlimleri, hadis râvileri ve meşhur kimseler. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 253)

²⁰ Hadiste anlaşılması zor olan, açıklanmayı gerektiren kelimeleri açıklamayı konu edinen ilim. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 86.)

²¹ Râvilerin adalet ve zabt sıfatlarını taşıyıp taşımama yönlerinden durumlarını araştırmayı konu edinen ilim. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 48)

²² Senedi açıkça veya hükmen Hz. Peygamber (as)’a dayanan hadis. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 175)

²³ Sahabenin söz ve fiilleri, bunlarla ilgili haber. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 181)

²⁴ Adalet sahibi olup da zabt sıfatı tam olmayan, bununla beraber tek başına rivayet ettiği hadisi munkar de sayılmayan kimsenin rivayet ettiği, şazz ve muallal olmayan hadis. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 110)

²⁵ Sahih ve hasen hadisin şartlarından birini veya birkaçını taşımamakla beraber, mevzu’ olduğu da söylenemeyen hadis. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 336)

²⁶ Hadisin senedine veya metnine aslında olmayan bir şeyin karıştırılması. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 126)

1. Sevbân (ra) Rivayeti

Sevbân (ra), vehn hadisini Hz. Peygamberden (as) nakleden ve vehn rivayetinden en fazla naklin yapıldığı sahabîdir. *Kütüb-i sitte*'den Ebu Davud, *Kütüb-i tis'a*'dan Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere, Ebu Dâvud et-Tayâlîsi, Saîd b. Mansur, İbn Ebi Şeybe, Buharî (*et-Târihu'l-Kebîr*), Taberânî, Ebu Nuaym, Beyhâkî, Beğavî, İbn Â'râbî, İbn Ebî Âsım, Belâzûrî, İbn Ebi'd-Dünya ve İbn Semmâk eserlerinde bu rivayete yer vermişlerdir.

1.1. Sevbân (ra)

Adı, Ebu Abdillâh (Ebu Abdîrrahmân) Sevbân b. Bücdüd (Cahder) el-Hâşimî el-Himyerî'dir.²⁷ Yemen asıllı bir sahabîdir. Hz. Peygamber'in (as) azatlı kölesi yani mevlâsıdır.²⁸ Hakem b. Sa'd b. Himyer'in soyundan geldiği söylenmektedir.²⁹

Kabilesine yapılan saldırı sonucu esir alınıp, Medine'de köle olarak satılmış, Hz. Peygamber (as) onu satın alıp âzâd etmiş ve isterse kabilesine dönebileceğini söylemiştir. Sevbân (ra), bu teklifi kabul etmeyip kendisini Hz. Peygambere (as) hizmete adanmış ve tüm gazvelerde onun yanında bulunmuştur.³⁰ Mısır'ın fethinde de bulunmuştur.³¹ Onu, ehl-i beytten sayanlar da olmuştur. Bir gün Hz. Peygamber (as) ev halkı için dua etmiş ve Sevbân (ra) da kendisinin bu duadaki ehli beytten olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber (as) “*yöneticilere veya başka birine muhtaç olup minnet etmediği müddetçe ehli beytten olduğunu*” söylemiştir bundan dolayı bazı şîi rical kitaplarında adı geçmektedir.³² Bu hadisten dolayı kimseye minnet etmemiş ve zâhitçe bir hayat yaşamış ama yeri gelince siyasi liderleri de eleştirmiştir.

Sevbân (ra), Hz. Peygamber'i (as) çok severdi. Bu sevginin somut bir göstergesi olarak Nisa suresi 69. ayetinin, onunla Allah Resulü (as) arasında geçen konuşmadan sonra indiği rivayet edilir.³³ İlimle meşgul olmuş 127 hadis rivayet etmiştir.³⁴ 32 kişi kendisinden hadis almıştır.³⁵

²⁷ İbnu'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezeri (ö. 630), *Üsdü'l- Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, (th. Şeyh Ali Muhammed Müevved), I-VIII, Dar'ul-Kütübü'l-Alemîyye, Beyrut, c. I s. 480 h.no: 624; Ebu Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463) *el-İstiâb fi ma'rifeti'l-Ashâb* (th. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1412/1992, c. I s. 218 h.no: 282.

²⁸ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö.852), *el-İsâbe fi temyîzi's-Sahâbe*, (th. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-XVI, Daru âlemi'l-Kütüb, Kahire, c. II s. 88 h.no: 973.

²⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, h.no: 973.

³⁰ Hasan Cirit, "Sevbân b. Bücdüd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevban-b-bucdud> (19.08.2020).

³¹ İbnu'l-Esir, *Üsdü'l- Ğâbe*, h.no: 624.

³² İbn Hacer, *el-İsâbe*, h.no: 973.

³³ Vehbe Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, Risâle yayınları, I-XV, İstanbul 2017.

³⁴ Hasan Cirit, "Sevbân b. Bücdüd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevban-b-bucdud> (19.08.2020).

³⁵ Ebu'l Haccac Cemalüddin Yusuf b. Abdîrrahman b. Yusuf el-Mizzî (ö.742), *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* (th. Dr. Beşşar Maruf) I-XXXV, Müessesetu'r-risale, Beyrut 1413/1992, c. IV. s. 413. h.no: 859.

Muaviye b. Ebu Süfyan (ö. 60/680) döneminde hicrî 54 (m.674) yılında Suriye'nin Humus şehrinde vefat etmiştir.³⁶

1.2. Temel Hadis Kaynaklarında Sevbân (ra) Rivayetleri

Hadis kitapları arasında itibar edilmede önceliği olan, evvela Kütüb-i sitte ve Kütüb-i tis'daki eserlerdir. Bu kitaplar dışında, gerek müellifleri gerek tertib edilme kriterleri gerekse de tarihteki güzide yerleri hasibiyle bazı hadis kitapları da çokça itibar görmüştür. Çalışmamızın bu kısmında, Sevbân (ra) kanalıyla nakledilen vehn hadisinin bu tür kitaplardaki rivayetlerini inceledik.

1.2.1. Ebu Davud es-Sünen ve Kitâbu 'z-Zühhd Rivayetleri

1.2.1.1 İsnad

Es-Sünen:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

Abdurrahman b. İbrahim ed-Dımeşki ← Bişr b. Bekir ← Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ← Ebu Abdusselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Kitâbü 'z-Zühhd:

أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ نَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ نَجْدَةَ، قَالَ: نَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: نَا شُرَحْبِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ

Abdulvehhab b. Necdet ← İsmail b. Ayyaş ← Şurrahbil b. Müslim ← Sevbân (ra)

1.2.1.2. Metin

Es-Sünen:

"يُوشِكُ الْأَمُّ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا ، فَقَالَ قَائِلٌ: وَمِنْ قَلَّةٍ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ وَلَيَنْزَعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ وَلَيَقْذِفَنَّ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ،

³⁶ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230), **et-Tabakâtu'l-Kübra**, (th. Dr. Ali Muhammed) I-XI, Mektebetu'l-hânicî, Medine 1421/2001, c. V s. 98 no: 737.

فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ³⁷

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan biri Ey Allah'ın Resûlü) “O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu. Rasûlullâh (as) “Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize ‘vehn’ atacak” buyurdu. (Ashaptan biri) “Ey Allah'ın Resûlü ‘vehn’ nedir?” diye sordu. Rasûlullâh (as) “dünya sevgisi ve ölüm korkusu” diye cevap verdi.

Kitâbü'z-Zühed:

أَشْحَذُ سَيْفَكَ. قِيلَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: نَزَعَ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ الرُّعْبُ، وَقَذِفَ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنُ. قَالُوا: بِمَ ذَاكَ؟ قَالَ: بِحُبِّكُمْ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَّتِكُمُ الْمَوْتَ. طُوبَى لِمَنْ خَرَنَ لِسَانَهُ، وَقَعَدَ فِي بَيْتِهِ، وَبَكَى عَلَى خَطِيئَتِهِ.

Sevbân (ra) şöyle diyordu;

-Kılıcımı bile!

Denildi ki;

-Bu ne (demek)?

Dedi ki;

-Düşmanınızın kalbinden korku atıldı. Ve Kalplerinize vehn salındı (atıldı).

Dediler ki;

-Bu ne (ile)'dir?

Dedi ki;

- (Bu) Dünyayı sevmeniz ölümü kerih görmeniz (ile olur). Müjdeler olsun ona ki, dilini tutar, evinde oturur ve hatasına (günahına) ağlar.

1.2.1.3. Rical Bilgisi

Abdurrahman b. İbrahim b. Amr b. Meymûne Dahîm el-Kuraşî (ö. 245)³⁸:

³⁷ Ebu Davud Süleyman b. el- Eş'as b. İshak es-Sicistânî ez-Ezdi (ö.275), **es-Sünen**, (th. Şuayb el-Arnâvud) “Kitâbu'l-Melâhim” 5 (İslam üzerine ümmetlerin toplanması babı), I-VII, Daru'r-Risâleti'l-alemiyye, Beyrut 1430/2009, c. VI s. 354.

³⁸ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XVI s.495 h.no: 3747; Ebu Hâtîm Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî (ö.277) **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, Beyrut 1952, c. V s. 211 h.no: 999; Şemsettin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (ö. 748), **Tezkîretu'l-Huffâz**, I-IV, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998, c. II s. 50 h.no: 494; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I-XII, Dâru'l-Mâ'rifi'n-Nizâmiyye, Hindistan 1414/1993, c. VI s. 131 h.no: 276; İbn Hibbân, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354), **Kitâbu's-Sikât**, I-X, Daru'l-merarifi'l-Usmânî, Hindistan 1393/1973, c. VIII s. 381 h.no: 13984; Zehebî, **Siyeru âlemu'n-Nubela**, (th. Dr. Beşşar Maruf) I-XXV, Müessesetu'r-risale, Beyrut 1985/1405, c. XI s. 515 h.no: 140.

Künyesi Ebu Said'tir. 10. tabakadandır. İmam Evzâî'nin mezhebindendir. Ürdün ve Filistin kadılığı yapmıştır.³⁹ İbn Yetîm olarak da bilinmektedir.⁴⁰ 68 tane hocasından bazıları şunlardır; Velid b. Müslim el-Kuraşî, Mervan b. Muaviye el-Kurâzî, Muhammed b. Şu'be el-Kuraşî, **Bişrb. Bekr el-Biclî**, Şu'be b. İshâk el-Kuraşî, **Amr b. Abdulvâhid**.⁴¹ 141 tane talebesinden bazıları şunlardır; Buhârî, **Ebu Davud es-Sicistânî**, Nesâî, İbn Mâce el-Kazvînî, İbrahim b. Dahîm, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, Yakub b. Süfyân el-Kasvî, Ahmed b. Şu'be en-Nesâî, İshak b. İbrahim el-Enmâtî, **Ebu Bekr Ca'fer b. Muhammed**, el-Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, Ebu Zur'a ed-Dimeşkî, Abdullah b. Ahmed el-Ehvâzî.⁴²

Zehebî *Tezkîre*'de onun için hâfız⁴³ ve fakih dedikten sonra Nesâî'nin ve Ebu Hâtîm'in onun için sika⁴⁴; Ebu Davud'un da hüccet⁴⁵ dediğini nakleder.⁴⁶ Yine Zehebî *Siyer*'inde Ahmed b. Hanbel'in onun için rakîn⁴⁷ ve âkil dediğini nakleder.⁴⁸ Mizzî *Tehzîb*'de, Ahmed b. Abdillâh el-İclî'nin ve Dârekutnî'nin de onun için sika dediğini nakleder.⁴⁹ İbn Hacer *Takrîb*'de onun sika, hafız ve mutkin⁵⁰ olduğunu söyler.⁵¹ İbn Hibbân da *Sikât*'da ondan bahsetmiştir.⁵²

Bişrb. Bekir el-Biclî ed-Dimeşkî (ö. 205) ⁵³:

Künyesi Ebu Abdullah'tır. 9. Tabakadandır, 17 hocasından bazıları şunlardır; Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, **Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir**, Said b. Abdulaziz, Ebu Bekr b. Ebi Meryem el-Hisânî. 56 talebesinden bazıları şunlardır; el-Hasen b. Abdulaziz, er-Rebi' b. Süleyman el-Murâdî, **Abdurrahman b. İbrahim Dahîm el-Kuraşî**, İbn Bağdâdî el-Askalânî, Muhammed b. Miskîn el-Yemâmî, Yunus b. Abdula'lâ, Bahr b. Nasr el-Havalânî, Said b.

³⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XVI s. 495 h.no: 3747.

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 131 h.no: 276.

⁴¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XVI s. 495 h.no: 3747.

⁴² Mizzî, *Tehzîb*, c. XVI s. 495 h.no: 3747.

⁴³ Yüzbin hadisi sened ve metinleriyle bilip ezberlemiş olan, bunların ravilerini, hayat hikâyelerini, cerh ve tadil yönleriyle bilen hadis âlimi. (Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 108)

⁴⁴ Adalet ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan, hadis rivayetinde güvenilir râvi. (Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 277)

⁴⁵ Üçyüzbin/sekizyüzbin hadisi ravilerinin durumlarıyla bilen, sikanın üstünde olan, ehliyeti herkesçe kabul edilen, rivayetleri delil olarak kullanılan hadis âlimi. (Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 117)

⁴⁶ Zehebî, *Tezkîre*, c. II s. 50 h.no: 494; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. V s. 211 h.no: 999.

⁴⁷ Güvenilir, emin, sağlam. (Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay., İstanbul, s. 341)

⁴⁸ Zehebî, *Siyer*, c. XI s. 517 h.no: 140.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XVI s. 495 h.no: 3747.

⁵⁰ Hadis öğreniminde ve öğretiminde ciddi davranan, işi sağlam tutan, güvenilir râvi ve âlim. (Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 237)

⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, Beyrut 2005, s. 277, h.no: 3793.

⁵² İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 381 h.no: 13984.

⁵³ Mizzî, *Tehzîb*, c. IV s. 95 h.no: 679; Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256) *et-Târihu'l-Kebîr* (th.Hâşim en-Nedvî), I-IX, Dâiretu'l-Ma'rifeti'l-Usmânî, Hindistan 2009, c. II s. 70 h.no: 1724; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. II s. 352 h.no: 1336; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 141 h.no: 12639; Zehebî, *Mizânul-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl* (th. Ali Muhammed Bicâvî), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009, c. I s. 314 h.no: 1186; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 443.

Osman, Süleyman b. Şuayb el-Keysânî'dir. Buhârî, Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce ondan hadis rivayet etmişlerdir.⁵⁴

Mizzî, *Tehzîb*'de Ebu Zur'â'nın ona sika dediğini ve Hâkim'den rivayete göre Dârekutnî'nin ona "leyse bihi be's"⁵⁵ ve "onda hayırdan başka birşey bilmiyorum"; Abdurrahman es-Sülemî'den gelen rivayete göre de ona sika dediğini nakleder; İbn Hibbân *es-Sikât*'ında ondan bahsetmiştir; Zehebî *Mîzân*'da onun için sadûk⁵⁶, sika ve "lâ ta'anû fih"⁵⁷ demiştir; İbn Hacer *Tehzîb*'de, İclî ve Ukaylî gibi ona sika demiştir; Ebu Hâtim *Cerh ve Ta'dil*'de, onun için "mâ bihî be's"⁵⁸ demiştir.⁵⁹

Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ed-Dimeşkî es-Sülemî (ö. 153)⁶⁰:

Künyesi Ebu Atiyye'dir. 7. tabakadandır. Tâbiundandır.⁶¹ 74 hocasından bazısı şunlardır; Selim b. Âmir el-Kelâî, **Ebî Abdisselam Salih b. Rüstem**, Mekhûl b. Ebi Müslim eş-Şâmî, Kâsım b. Abdurrahm eş-Şâmî'dir. 53 talebesinden bazısı şunlardır; **Ömer b. Abdulvâhid**, el-Velîd b. Mezîd el-Azerî, **Yahya b. Hamza el-Hadramî**, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, **Bişr b. Bekr el-Biclî**, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, **Sadaka b. Hâlid el-Kuraşî**, Abdullah b. el-Mubârek el-Hanzalî, **Muhammed b. Şuayb el-Kuraşî**.⁶²

Mizzî, Ahmed b. Hanbel'in onun için "leyse bihi be's" dediğini nakleder ve Ebu Davud'un da Yahya b. Main'den onun sika olduğunu rivayet ettiğini söyler.⁶³ İbn Hacer *Tehzîbu't-*

⁵⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. IV s. 95 h.no: 679; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 443.

⁵⁵ Ta'dilin Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehavî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan râvi. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır/incelenir. "Lâ be'se bihi" ile aynıdır. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 163)

⁵⁶ Ta'dilin Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehavî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan râvi. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır/incelenir. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 261)

⁵⁷ Irâkî'ye göre cerhin beşinci mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin rivayeti, başka bir senedinin olup olmasına bakmak ve araştırmak için yani i'tibâr için kullanılır. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 297)

⁵⁸ Bkz.: Lâ bihi be's/Leyse bihî be's.

⁵⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. IV s. 95 h.no: 679; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. II s. 352 h.no: 1336; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 141 h.no: 12639; Zehebî, *Mîzân*, c. I s. 314 h.no: 1186; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 443.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XVIII s. 5 h.no: 3992; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra* (th. Muhammed Abdulkadir), I-VIII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990, c. VII s. 323 h.no: 3907; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. V s. 365 h.no: 1155; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. V s. 299 h.no: 1421; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VII s. 81 h.no: 9097; Zehebî, *Siyeru a'lemu'n-Nübelâ*, c. VII s. 176 h.no: 57; Zehebî, *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 137 h.no: 178; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. II s. 598 h.no: 5007; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VI s. 297 h.no: 581.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XVIII s. 5 h.no: 3992; Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 176 h.no: 57.

⁶² Mizzî, *Tehzîb*, c. XVIII s. 5 h.no: 3992; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 323 h.no: 3907; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. V s. 299 h.no: 1421; Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 176 h.no: 57; *Tezkîre*, c. I s. 137 h.no: 178; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 297 h.no: 581.

⁶³ Mizzî, *Tehzîb*, h.no: 3992; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. V s.300 h.no: 1421; Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 176 h.no: 57.

Tehzîb'de İclî'nin, Nesâî'nin ve Ebu Davud es-Sicistânî'nin ona sika dediğini nakleder.⁶⁴ İbn Hacer devamla, onun için zayıf diyenlerin de olduğunu (İbn Temîm) söylemiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmektedir.⁶⁵ İbn Sa'd *Tabakât*'da onun için sika demiştir.⁶⁶ Ebu Hâtim er-Râzî de onun için sadûk ve "lâ be'se bihî" demiştir.⁶⁷ Zehebî *Siyer*'inde onun imam⁶⁸, hafız, fakîh, olduğunu söylemiştir ama *Mîzân*'da, "Buhârî dışında onu zayıf râviler arasında zikreden bir kişi bile görmedim"⁶⁹ demiş ve devamında, Buhârî'nin onun zayıflığına delalet eden bir şey söylemediğini eklemiştir.

Sâlih b. Rüstem el-Hâşimî el-Kuraşî (ö. ?) ⁷⁰:

Künyesi Ebu Abdisselam'dır. 3. tabakadandır.⁷¹ Benî Hâşim ed-Dimeşkî'nin mevlâsıdır.⁷²

3 hocası vardır; Hasan el-Basrî, **Sevbân b. Bücdûd** ve Abdullah b. Havl. 3 talebesi vardır; **Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî**, Abdullah b. Abdurrahman el-Ezdî ve Haşîm b. Beşîr es-Sülemî.⁷³

İbn Hacer *Takrîb*'de onun meçhul olduğunu yani hadisçiler tarafından bilinmediğini söyler.⁷⁴ Ayrıca İbn Hibbân, *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.⁷⁵ Ebu Hâtim onun için meçhul⁷⁶ ve "la na'rifehu" demiştir.⁷⁷ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*'de onun için munkatî'⁷⁸ demiştir.⁷⁹ İbn Cevzî, *Duafâ*'da ondan bahsetmiştir.⁸⁰ Mizzî, ondan bahsederken, vehn hadisini rivayet ettiğini söylemektedir.⁸¹ Kimi âlimler onu sika râviler arasında zikrederken kimileri de zayıf

⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 298 h.no: 581.

⁶⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 81 h.no: 9097.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 323 h.no: 3907.

⁶⁷ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. V s. 300 h.no: 1421.

⁶⁸ Hadis ilminde en üst mertebelere ulaşmış hoca. Şehavî'ye göre ta'dîlin dördüncü mertebesindeki râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin rivayetiyle ihticâc edilir. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 136)

⁶⁹ Zehebî, *Mîzân*, c. II s. 598 h.no: 5007.

⁷⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. XIII s. 45 h.no: 2811; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. IV s. 279 h.no: 2805; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 403 h.no: 1765; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IV s. 375 h.no: 3419; İbn Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597), *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn* (th. Abdullah el-Kâdî), I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986, c. II s. 48 h.no: 1661; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IV s. 390 h.no: 667; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. I s. 282 h.no: 2860; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, c. II s. 295 h.no: 3792.

⁷¹ İbn Hacer, *Takrîb*, c. I s. 282 h.no: 2860.

⁷² Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 403 h.no: 1765.

⁷³ Mizzî, *Tehzîb*, c. XIII s. 45 h.no: 2811.

⁷⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, c. I s. 282 h.no: 2860.

⁷⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IV s. 375 h.no: 3419.

⁷⁶ Bu tabiri Ebu Hâtim "Meçhûlu'l-Hâl" için kullanır. Meçhûlu'l-Hâl; Kendisinden ismini açıklayarak iki veya daha fazla (adil) râvi hadis rivayet etmekle beraber, cerh ve tadil yönünden durumu bilinmeyen kimse. Araştırmak üzere (i'tibâr) için hadisleri alınır. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 173)

⁷⁷ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 403 h.no: 1765.

⁷⁸ Tâbiün'dan birisinin söz ve davranışları. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 209)

⁷⁹ Buhârî, *Kebîr*, c. IX s. 279 h.no: 2805.

⁸⁰ İbn Cevzî, *Duafâ*, c. II s. 48 h.no: 1661.

⁸¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XIII s. 47 h.no: 2811.

veya meçhul⁸² ravilerden olduğunu söylemektedir. Tâbiün'dan olmasına rağmen sadece bir sahabe ile görüşmüştür ve nakilde bulunmuştur. Onun için hadis âlimleri tarafından bilinmemesi normaldir. Hatîb el-Bağdâdî *el-Müttefik ve'l-Müfterik* isimli eserinde, bilinen iki tane Sâlih b. Rüstem olduğunu, birisinin Sâlih b. Rüstem el-Hâşimî (Ebu Abdisselâm) diğzerinin de Sâlih b. Rüstem el-Basrî (Ebu Âmir) olduğunu söylemiştir.⁸³ Zehebî de *Mîzân*'da onun meçhul olduğunu ama iki güvenilir râvinin ondan rivayette bulunmasıyla onun bilinmezliğinin/tanınmazlığının azaldığını söylemiştir.⁸⁴

Abdulvehhâb b. Necdî el-Biclî (ö. 232) ⁸⁵:

Künyesi Ebu Muhammed'tir. 10. tabakadandır. 56 hocasından bazısı şunlardır; **İsmail b. Ayyâş el-İnsî**, Bukayye b. El-Velîd, Bîşr b. Bekr el-Biclî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, İsa b. Yunus. 42 talebesinden bazısı şunlardır; **Ebu Davud es-Sicistânî**, Ahmed b. Ebi Hayseme en-Nesêî, Ahmed b. Abdulvehhâb, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî.⁸⁶

Mizzî *Tehzîb*'de Zehebî de *Kâşif*'de, Nesâî'nin ondan rivayette bulunduğunu ve Ebu Bekr b. Ebî Âsım onun için sika dediğini naklederler.⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*'de Yakûb b. el-Hımsî'nin onun için sika dediğini naklettikten sonra kendisinin de onun için sika hükmünü verdiğini nakleder.⁸⁸ İbn Hibbân, *Sikât*'da ondan bahsetmiştir.⁸⁹

İsmail b. Ayyâş b. Müslim el-İnsî el-Hımsî (ö. 181) ⁹⁰:

Künyesi Ebu Âtiyye'dir. 8. tabakadandır. İmam Evzâî'nin mezhebındendir, 301 hocasından bazısı şunlardır; Damdame b. Zur'a el-Hadramî, Abdulaziz b. Ubeydullâh el-Hımsî, Yahya b. Saîd el-Ensârî, İbn İshâk el-Kuraşî, Ebu Bekr b. Ebî Meryem el-Ğassânî, **Şurrahbîl b. Müslim el-Havlânî**, Hişam b. Amr el-Esedî. 336 talebesinden bazısı şunlardır; el-Hasen b. Arafe el-İdî, el-Hâkim b. Nâfi' el-Behrânî, **İsa b. Süleyman**, el-Haysem b. Hârîce el-Horasânî, Süleyman b. Abdurrahman et-Temîmî, **Abdulvehhâb b. Necdî el-Havtî**,

⁸² Ravileri iki kişiden fazla olsa da rivayet etmiş olduğu bir veya iki hadisle tanınan kimse. (Bu tanım Hanefî âlimlere göredir) (Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 172)

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî Ebu Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463) **el-Müttefik ve'l-Müfterik** (th. Dr. Muhammed Sâdık Aydın) I-III, Dâru'l-Kâdirî, Şam 1417/1997, c. II s. 1204 h.no: 676.

⁸⁴ Zehebî, **Mîzân**, c. II s. 295 h.no: 3792.

⁸⁵ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XVIII s. 519 h.no: 3607; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 411 h.no: 14142; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 73 h.no: 378; Zehebî, **el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kütübî's-Sitte** (th. Muhammed Avvâme – Ahmed Muhammed Nemr), I-II, Dâru'l-Kible Li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye – Müesseseti ulûmu'l-Kur'ân, Cidde 1413/1992, c. I s. 675 h.no: 3521; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VI s. 453 h.no: 840.

⁸⁶ Mizzî, **Tehzîb**, c. XVIII s.519 h.no: 3607; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VI s. 453 h.no: 840; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 73 h.no: 378.

⁸⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XVIII s. 521 h.no: 3607; Zehebî, **Kâşif**, c. I s. 675 h.no: 3521.

⁸⁸ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VI s. 454 h.no: 840.

⁸⁹ İbn Hibbân, **Sikât**, c. VIII s. 411 h.no: 14142.

⁹⁰ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. III s. 163 h.no: 472; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. I s. 321 h.no: 584.

Abdulvehhâb b. ed-Dehhâk es-Sülemî, **Saîd b. Mansûr**, Muhammed b. İsmail el-İnsî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, Yahya b. Ma'în.⁹¹

Mizzî, *Tehzîb*'de Yahya b. Sâlih'in onun için "onun kadar büyük birini görmedim" dediğini ve Ahmed b. Hanbel'in de onun hâfız olduğunu kabul ettiğini ve "Şamlılar arasında kimse hadiste onun gibi değildir." dediğini nakleder.⁹² Mizzî devamla Yahya b. Maîn'in ve Alî İbn el-Medîni'nin onun için sika dediğini nakleder ve âlimlerin onun için Şam ehli dışındaki rivayetlerinin zayıf, ihtilâl⁹³ ve münker⁹⁴ gördüklerini bildirir.⁹⁵ İbn Hacer *Tehzîb*'de Yakub b. Süfyân'ın onun için sika ve adl⁹⁶ dediğini; Osman ed-Dârimî'nin de onun için "lâ yekûnu bihî be's"⁹⁷ dediğini nakleder.⁹⁸

Şurrahbîl b. Müslim b. Hâmid el-Havlânî, eş-Şâmî el-Yemânî (ö. 121)⁹⁹:

Künyesi İbn Müslim'dir.¹⁰⁰ Tâbiûnun meşhurlarındandır.¹⁰¹ 3. tabakadandır. 12 hocasından bazısı şunlardır; Ebu Said el-Hudrî, **Sevbân b. Bücdûd**, Cebîr b. Nefîr el-Hadramî, Sadî b. Aclân el-Bâhelî. 9 tabelesinden bazısı şunlardır; **İsmail b. Ayyâş** el-Ansî, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe el-Kûfî, İbn Cureyc el-Mekkî, Abdullah b. Sâlih eş-Şâmî.¹⁰²

Oğlu Abdullah'ın Ahmed b. Hanbel'den onun için sika dediğini nakledilir.¹⁰³ Mizzî, Zehebî, İbn Hacer ve Ebu Hâtîm, İshak b. Mansûr'un rivayetine göre Yahya b. Maîn'in onun için zayıf¹⁰⁴; İbn Abbâs ed-Dûrî'den rivayetle de Yahya b. Maîn'in onun için sika dediğini naklederler.¹⁰⁵ İbn Hacer, Ahmed b. Abdullah el-İclî'nin de ona sika dediğini, Ebu Davud,

⁹¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. III s. 163 h.no: 472; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 321 h.no: 584.

⁹² Mizzî, *Tehzîb*, c. III s. 170 h.no: 472.

⁹³ Yaşlanma, aniden bir felaketle karşılaşma gibi sebeplerle hafıza bozukluğuna uğramak. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 129)

⁹⁴ Kendisi sika olsa da zayıf râvilerden münker hadis rivayet eden râvî. Çok hata yapan, çok dalgın veya büyük günah işleyen râvinin rivayet ettiği hadis. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 210)

⁹⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. III s. 175-176-177 h.no: 472; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 323-234 h.no: 584.

⁹⁶ Âdil kimse, Ta'dîlin 3. Mertebesinde bulunan bir râvî için kullanılan siga. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 16)

⁹⁷ "Lâ be'se bihî" manasında.

⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. I s. 323 h.no: 584.

⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XII s. 430 h.no: 1721; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. IV s. 252 h.no: 2700; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 340 h.no: 1495; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IV s. 363 h.no: 3361; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IV s. 325 h.no: 570; Zehebî, *Kâşif*, c. I s. 483 h.no: 2263; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, c. II s. 267 h.no: 3685.

¹⁰⁰ Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 340 h.no: 1495.

¹⁰¹ Zehebî, *Mîzân*, c. II s. 267 h.no: 3685.

¹⁰² Mizzî, *Tehzîb*, c. XII s. 430 h.no: 1721; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 340 h.no: 1495; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IV s. 325 h.no: 570.

¹⁰³ Zehebî, *Mîzân*, c. II s. 267 h.no: 3685.

¹⁰⁴ Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 340 h.no: 1495; Mizzî, *Tehzîb*, c. XII s. 431 h.no: 1721; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IV s. 325 h.no: 570; Zehebî, *Kâşif*, c. I s. 483 h.no: 2263.

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. XII s. 431 h.no: 1721.

Tirmizî ve İbn Mâce'nin de ondan rivayette bulunduğunu nakleder.¹⁰⁶ İbn Hibbân *Sikât*'da ondan bahsetmiştir.¹⁰⁷

1.2.2. Ahmed b. Hanbel *Müsned* Rivayeti

1.2.2.1. İsnad

حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، حَدَّثَنَا مَرْزُوقُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَمَصِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسْمَاءَ الرَّحْبِيُّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ

Ebu'n-Nadr ← Mübarek b. Fudâle ← Merzuk Ebu Abdillâh el-Hımsî ← Ebu Esma er-Rahabî
← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.2.2.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أَفْقٍ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا"، قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ قَلِيلٍ بِنَا يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: "أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ تَكُونُونَ غَنَاءً كَغَنَاءِ السَّيْلِ يَنْتَرِعُ الْمُهَابَةُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيَجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ"، قَالَ: قُلْنَا: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: "حُبُّ الْحَيَاةِ، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"¹⁰⁸

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) her yönden birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Biz Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? dedik. Rasûlullâh (as) "Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize "vehn'i" yerleştirecek" buyurdu.

(Biz) "Ey Allah'ın Resûlü 'vehn' nedir?" dedik. Rasûlullâh (as) "yaşama (hayat) sevgisi ve ölüm korkusu" diye cevap verdi.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IV s. 325 h.no: 570.

¹⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IV s. 363 h.no: 3361.

¹⁰⁸ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241), *el-Müsned*, (th. Şuayb el-Arnâvud) I-L, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1417/1997, c. XXXVII s. 82 h.no: 22397.

1.2.2.3. Rical Bilgisi

Hâşim b. el-Kasım b. Müslim b. Maksım el-Leysi el-Bağdâdî el-Horasânî (ö. 207)¹⁰⁹:

Künyesi Ebu Nadr'dır ve 9. tabakadandır.¹¹⁰ Taberî ve İbn Sa'd, Me'mûn döneminde vefat ettiğini ve kabrinin Bağdat'ın doğusunda Abdullah b. Mubârek'in kabrinin yanına defnedildiğini söylemektedirler.¹¹¹ 125 hocasında bazıları şunlardır; Ebu Hanîfe en-Nu'mân el-Kûfî et-Teymî, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne el-Hilâlî, Şerîk b. Abdullah el-Kâdî, Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî, **Mubârek b. Fudâle el-Kuraşî**. 180 talebesinden bazıları şunlardır; **Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî**, İshak b. Rahuye el-Mervezî, Ebu Davud es-Sicistânî, Ebu Davud et-Tayâlisî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe el-İnsî, Alî b. Medînî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Yahya b. Main, Muhammed b. Musennâ, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, Abdurrahmân b. Ebi Hâtım er-Râzî, İbn Ebi'd-Dünya el-Kuraşî.¹¹²

Mizzî *Tehzîb*'de, Ahmed b. Hanbel'in "Ebu Nadr, iyiliği emretmede kötülüğü nehyetmede bizim hocamızdır." dediğini ve Yahya b. Main'in, Ali b. Medînî'nin ve İclî'nin de onun için sika dediğini nakletmektedir.¹¹³ İbn Sa'd *Tabakât*'da onun sika olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ İbn Hacer, *Takrîb* adlı eserinde onun sika olduğunu söyler.¹¹⁵ Zehebî *Siyer*'inde onun hafız ve imam olduğunu söylemektedir.¹¹⁶ İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmiştir.¹¹⁷

Mubârek b. Fudâle b. Abdurrahman b. Kenane (ö. 164)¹¹⁸:

Künyesi İbn Abdurrahman'dır ve 7. tabakadandır. Kaderiyye mezhebindedir.¹¹⁹ Ömer el-Hattâb el-Kuraşî'nin azatlısıdır.¹²⁰ İbn Hacer, Zeyd b. Hattâb'ın azatlısı olduğunu

¹⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XXX s. 130 h.no: 6540; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, c. VII s. 241 h.no: 3500; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VIII s. 235 h.no: 2844; Ebu Hâtım, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IX s. 105 h.no: 446; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 243 h.no: 16227; Zehebî, *Siyeru âlemu'n-Nünbelâ*, c. IX s. 545 h.no: 213; Zehebî, *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 263 h.no: 350; Zehebî, *el-Kâşif*, c. II s. 332 h.no: 5931; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. XII s. 256 h.no: 1182; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. I s. 570 h.no: 7256.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 241 h.no: 3500; Mizzî, *Tehzîb*, c. XXX s. 130 h.no: 6540.

¹¹¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXX s. 135 h.no: 6540; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 242 h.no: 3500.

¹¹² Mizzî, *Tehzîb*, c. XXX s. 130 h.no: 6540; Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 545 h.no: 213.

¹¹³ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXX s. 134 h.no: 6540; Ebu Hâtım, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IX s. 105 h.no: 446; Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 548 h.no: 213; *Tezkîre*, c. I s. 263 h.no: 350.

¹¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 241 h.no: 3500.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, c. I s. 570 h.no: 7256.

¹¹⁶ Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 545 h.no: 213.

¹¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 243 h.no: 16227.

¹¹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XXVII s. 180 h.no: 5766; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VII s. 426 h.no: 1867; Ebu Hâtım, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 338 h.no: 1557; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VII s. 501 h.no: 11174; Zehebî, *Siyeru âlemu'n-Nünbelâ*, c. VII s. 281 h.no: 84; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 149 h.no: 193; *el-Kâşif*, c. II s. 238 h.no: 5274; *Mizânu'l-İ'tidâl*, c. III s. 431 h.no: 7048; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 10 s. 28 h.no: 50; *Takrîbu't-Tehzîb*, c. I s. 519 h.no: 6464.

¹¹⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXVII s. 182 h.no: 5766.

söylemiştir.¹²¹ Basralıdır. Enes b. Mâlik'i görmüştür.¹²² 67 Hocasından bazıları şunlardır; el-Hasenu'l-Basrî, Katade b. Diâme es-Sedûsî, **Merzûk el-Hımsî**, Ma'mer b. Ebi Amr el-Ezdî, Nâfi mevla ibn Ömer. 179 talebesinden bazıları şunlardır; Esed b. Mûsa el-Emevî, el-Haccâc b. Muhammed el-Musaysî, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, Ebu Davud es-Sicistânî, **Sâid b. Süleyman**, Ebu Davud et-Tayâlisî, Şu'be b. Haccâc, Abdurrahman b. Mehdî, **Ali b. Ca'd el-Cevherî**, Abdullah b. Mubârek el-Hanzalî, Ubeydullâh b. Musa el-Abbasî, Mâlik b. Enes el-Esbehî, İbn İshak el-Kuraşî, **Hâşim b. Kâsım el-Leysî**, Affân b. Müslin el-Bâhilî.¹²³

Mizzî *Tehzîb*'de, oğlu Abdullah'ın Ahmed b. Hanbel'den "Mubarek b. Fudâle'den (hadis) okumazdım (o) tedlisçiydi."¹²⁴ dediğini ve yine Abdullah'ın Mubârek b. Fudâle hakkında Yahya b. Main'e sorması üzerine Yahya b. Main'in "daî'fu'l-hadîs"¹²⁵ dediğini; Osman b. Saîd ed-Dârimî'den ve Muâviye b. Sâlih'ten gelen rivayete göre "leyse bihî be's" dediğini; Mufdale b. Ğassân'dan gelen rivayete göre de "sâlih"¹²⁶ dediğini; Ebu Bekr b. Ebi Hayseme'den gelen bir rivayete göre de onun için sika dediğini nakleder.¹²⁷ Alî b. el-Medîni onun için sâlih ve vasat¹²⁸ dediği; İclî onun için "lâ be'se bihî" dediği; Ebu Davud'un "şiddetli tedlisçi" dediği; Nesâî'nin zayıf dediği; Ebu Zur'â'dan gelen bir rivayete göre onun için "çokça tedlis yapar" dediği ama başka bir rivayette de sika dediği nakledilir.¹²⁹ Buhârî *Sahîh*'inde onu (bazı rivayetlere) şahit gösterir, Ebu Davud, Tirmizî ve İbn Mâce de ondan gelen rivayetleri kitaplarına almışlardır.¹³⁰ Affân b. Müslim'in, onun için sika dediği nakledilmiştir.¹³¹ Lakin Ebu Hâtim er-Râzî, Affân'ın Mubârek b. Fudâle'ye karşı yumuşak davrandığını söylemiştir.¹³² İbn Hibbân, *Sikât*'ında ondan bahsetmiştir.¹³³ Zehebî *Siyer*'inde onun hâfiz ve imam olduğunu, İbn Hibbân'ın da onu *ed-Dua'fâ*'da zikretmediğini onun

¹²⁰ Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 338 h.no: 1557; Zehebî, **el-Kâşif**, c. II s. 238 h.no: 5274.

¹²¹ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. X s. 28 h.no: 50.

¹²² Zehebî, **Tezkîre**, c. I s. 149 h.no: 193.

¹²³ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 182-184 h.no: 5766; Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 281 h.no: 84.

¹²⁴ Bir kusuru veya ekseriyetle hoş görülmeyen bir özelliği bulunan hadisi, bunun bulunmadığını hissettirecek şekilde rivayet etmek. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 312)

¹²⁵ Zehebî'ye göre cerhin 5. Mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin hadisinin başka senedinin olup olmadığına bakılmak ve araştırmak üzere yani i'tibâr için alınır. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 337)

¹²⁶ Hasen hadisin altında yer almakla beraber zayıf denilecek kadar da düşük olmayan rivayet. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 271)

¹²⁷ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 185-186 h.no: 5766; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 339 h.no: 1557; Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 282 h.no: 84; **Mizân**, c. III s. 432 h.no: 7048; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. X s. 30 h.no: 50.

¹²⁸ Ta'dîlin İrâkî'ye göre 4. Sehavî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin hadisinin başka senedinin olup olmadığına bakılmak ve araştırmak üzere yani i'tibâr için alınır. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 328)

¹²⁹ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 186-189 h.no: 5766; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 339 h.no: 1557; Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 281 h.no: 84; **Mizân**, c. III s. 431 h.no: 7048.

¹³⁰ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 190 h.no: 5766; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. X s. 30 h.no: 50.

¹³¹ Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 339 h.no: 1557; Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 281 h.no: 84.

¹³² Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 339 h.no: 1557; Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 282 h.no: 84.

¹³³ İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 501 h.no: 11174.

hasenu'l-hadîs¹³⁴ olduğunu söylemektedir.¹³⁵ Yine Zehebî *Tezkîre*'de onun sahih derecesinde hadisnin ulaşmadığını söylemektedir.¹³⁶ İbn Hacer *Tehzîb*'de ehl-i hadisın yanında onun a'na'ne¹³⁷ (yapan biri olarak) tanındığını söylemektedir.¹³⁸ İbn Hacer *Takrîb*'de onun sadûk ve tedlisçi olduğunu söylemektedir.¹³⁹

Merzûk el-Hımsî eş-Şâmî (ö. ?)¹⁴⁰:

Künyesi Ebu Abdullah'tır, 6. tabakadandır ve Basra'da yaşamıştır.¹⁴¹ 9 hocasından bazıısı şunlardır; Nâfi' mevla İbn Ömer, **Amr b. Mersed Ebu Esmâ er-Rahabî**, Zeyîd b. Âbân el-Basrî; 8 talebesinden bazıısı şunlardır; Rûh b. Ubâde el-Kaysî, **Mubârek b. Fudâle el-Kuraşî**, Mu'temir b. Süleyman et-Temîmî, Abdulvâhid b. Vâsıl es-Sedûsî.¹⁴²

Mizzî *Tehzîb*'de, Ebu Bekr b. Ebî Hayseme'nin rivayet ettiğine göre Yahya b. Main'in onun için "leyse bihî be's" dediğini ve Tirmizî'nin de ondan bir rivayette bulunduğunu nakletmektedir.¹⁴³ Zehebî *Kâşif*'te onun için "saduk" demiştir.¹⁴⁴ İbn Hibbân *Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.¹⁴⁵ İbn Hacer *Takrîb*'te onun için "la be'se bihî" demiştir.¹⁴⁶

Amr b. Mersed eş-Şâmî ed-Dimeşkî (ö. 96)¹⁴⁷:

Künyesi Ebu Esma er-Rahabî'dir, 3. tabakadandır.¹⁴⁸ 11 hocasından bazıısı şunlardır; **Sevbân b. Bücdûd el-Kuraşî**, Ebu Zerr el-Ğıfârî, Saîd b. Zeyd el-Kuraşî, Ebu Bekr Ebî Kuhâfe es-Sıddık, Muâviye b. Ebi Süfyân el-Emevî; 22 talebesinden bazıısı şunlardır; Abdurrahman b.

¹³⁴ Ta'dîlin Irâkî'ye göre 4. Sehavî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin hadisnin başka senedinin olup olmadığına bakılmak ve araştırmak üzere yani i'tibâr için alınır. (Aydınli, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 112)

¹³⁵ Zehebî, **Siyer**, c. VII s. 281 h.no: 84.

¹³⁶ Zehebî, **Tezkîre**, c. I s. 149 h.no: 193.

¹³⁷ Hadîsi, "an" edâ sigası kullanarak rivayet etmek. (Aydınli, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 26)

¹³⁸ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. X s. 29 h.no: 50.

¹³⁹ İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 519 h.no: 6464.

¹⁴⁰ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXVII s. 376 h.no: 5861; Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, c. VII s. 382 h.no: 1657; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 265 h.no: 1209; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 487 h.no: 11089; Zehebî, **el-Kâşif**, c. II s. 252 h.no: 5359; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. X s. 87 h.no: 154; **Takrîbu't-Tehzîb**, c. I s. 525 h.no: 6558.

¹⁴¹ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 376 h.no: 5861; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 525 h.no: 6558.

¹⁴² Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 376-377 h.no: 5861; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 265 h.no: 1209.

¹⁴³ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXVII s. 377 h.no: 5861; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. X s. 87 h.no: 154.

¹⁴⁴ Zehebî, **Kâşif**, c. II s. 252 h.no: 5359.

¹⁴⁵ İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 487 h.no: 11089.

¹⁴⁶ İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 525 h.no: 6558.

¹⁴⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXII s. 223 h.no: 4445; Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, c. IV s. 376 h.no: 2687; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 259 h.no: 1429; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s.179 h.no: 4456; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. IV s. 491 h.no: 191; **Kâşif**, c. II s.88 h.no: 4227; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VIII s. 99 h.no: 159; **Takrîbu't-Tehzîb**, c. I s. 426 h.no: 5109.

¹⁴⁸ İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 426 h.no: 5109.

Amr el-Ezdî, Katade b. Diâme es-Sedûsî, **Merzûk el-Hımsî**.¹⁴⁹ Vefâtı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, tâbîinin büyüklerinden olduğu ve Velîd b. Abdulmelik'in hilafeti döneminde vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹⁵⁰

Mizzî *Tehzîb*'de, İclî'nin onun için "tâbîinden ve sika" olduğunu söylediğini ve Zehebî tersini söylese de Buhârî'nin de *el-Edebu'l-Müfred*'te ondan rivayette bulunduğunu nakletmektedir.¹⁵¹ İbn Hibbân *Sikât*'da ondan bahsetmiştir.¹⁵² Zehebî *Siyer*'inde onun hâfız olduğunu söylemiştir.¹⁵³ İbn Hacer *Tehzîb*'de ve *Takrîb*'de onun için sika demiştir.¹⁵⁴

1.2.3. Ebu Davud et-Tayâlisî *Müsned* Rivayeti

1.2.3.1. İsnad

حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ النَّمِيمِ الْعَبْسِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى النَّبِيِّ

Ca'fer b. Hayyan ← Amr b. Ubeyd el-Abşami ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.2.3.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ كَمَا تَدَاعَى الْقَوْمُ إِلَى قَصْعَتِهِمْ، قَالَ: قِيلَ: مِنْ قَلَّةٍ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، يُجْعَلُ الْوَهْنُ فِي قُلُوبِكُمْ، وَيُنْزَعُ الرُّعْبُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، لِحُبِّكُمْ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَّتِكُمُ الْمَوْتِ"¹⁵⁵

Birbirlerini yemek kabına çağırانlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan biri Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu. Rasûlullâh (as) hayır dedi. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, kalbinize 'vehn' atıp, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak buyurdu. (Bunun sebebi) "dünyayı sevmeniz ve ölümden korkmanızdır.

¹⁴⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXII s. 223-224 h.no: 4445; Zehebî, *Siyer*, c. IV s. 491-492 h.no: 191; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 99 h.no: 159.

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyer*, c. IV s. 492 h.no: 191; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 99 h.no: 159; *Takrîb*, c. I s. 426 h.no: 5109.

¹⁵¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXII s. 224 h.no: 4445; Zehebî, *Siyer*, c. IV s. 491 h.no: 191.

¹⁵² İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. V s. 179 h.no: 4456.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer*, c. IV s. 491 h.no: 191.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 99 h.no: 159.

¹⁵⁵ Ebu Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204), *el-Müsned*, (th. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) I-IV, Daru'l-Hicr, Mısır 1420/1999, c. II s. 333 h.no: 1085.

1.2.3.3. Rical Bilgisi

Amr b. Ubeyd el-Abşamî et-Temîmî eş-Şâmî (ö. ?)¹⁵⁶:

3. tabakadandır.¹⁵⁷ 2 hocası vardır; el-Hasenu'l-Basrî ve **Sevbân b. Bücdûd el-Kuraşî**; 2 talebesi vardır; **Ca'fer b. Hayyân es-Su'dî** ve İbn İshâk el-Kuraşî.¹⁵⁸

Buhari, *Târih*'inde ondan bahsederken vehn hadisini de zikretmektedir.¹⁵⁹ İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmektedir.¹⁶⁰ Kaynaklarımızda bu râvi hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır.

Ca'fer b. Hayyan el-Basrî el-Â'mâ es-Sa'dî (ö. 164)¹⁶¹:

Künyesi Ebu'l-Eşheb'tir. 6. tabakadandır. Gözleri görmemektedir.¹⁶² 27 hocasından bazıları şunlardır; el-Hasenu'l-Basrî, Enes b. Mâlik, Ebu Sâid el-Hudrî, Âmir eş-Şa'bî, İkrime mevlâ İbn Abbâs, Mubârek b. Fudâle el-Kuraşî, **Amr b. Ubeyd el-Abşamî**; 86 talebesinden bazıları şunlardır; İsmâîl b. Ayyâş el-Însî, **Ebu Dâvud et-Tayâlisî**, Süfyân es-Sevrî, **Hammâd b. Usâme el-Kuraşî**, Abdullah b. Mübarek el-Hanzalî, **Abdussamed b. Abdulvâris et-Temîmî**, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî.¹⁶³

Mizzî *Tehzîb*'te oğlu Abdullah'ın Ahmed b. Hanbel'den onun için sadûk dediğini; Ebu Hâtim'den gelen rivayete göre de Ahmed b. Hanbel'in ona Yahya b. Main, Ebu Zur'a ve Ebu Hâtim gibi sika dediği nakleler.¹⁶⁴ Nesâî onun için "leyse bihî be's" dediği nakledilir.¹⁶⁵ İbn Sa'd *Tabakât*'da onun sika olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶ İbn Hibbân *Sikât*'ta ondan

¹⁵⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VI s. 353 h.no: 2610; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 247 h.no: 1366; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. V s. 179 h.no: 4457; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VIII s. 75 h.no: 109.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 75 h.no: 109.

¹⁵⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VI s. 353 h.no: 2610; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 75 h.no: 109.

¹⁵⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VI s. 353 h.no: 2610.

¹⁶⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. V s. 179 h.no: 4457.

¹⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. V s. 22 h.no: 937; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. VII s. 203 h.no: 3259; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. II s. 189 h.no: 2150; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. II s. 476 h.no: 1942; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 139 h.no: 7072; Zehebî, *Siyeru Â'lemu'n-Nübelâ*, c. VII s. 286 h.no: 86; *el-Kâşif*, c. I s. 294 h.no: 786; *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. I s. 405 h.no: 1500; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. II s. 88 h.no: 135.

¹⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 203 h.no: 3259; Mizzî, *Tehzîb*, c. V s. 23 h.no: 937; Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 286 h.no: 86.

¹⁶³ Mizzî, *Tehzîb*, c. V s. 23-24 h.no: 937.

¹⁶⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. V s. 24-25 h.no: 937; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. II s. 477 h.no: 1942; Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 286 h.no: 86; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. II s. 88 h.no: 135.

¹⁶⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. V s. 25 h.no: 937; Zehebî, *Mîzân*, c. I s. 406 h.no: 1500.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 203 h.no: 3259.

bashetmiştir.¹⁶⁷ Zehebî *Siyer*'inde onun hüccet ve imâm olduğunu; *Kâşif*'te de sika olduğunu söylemiştir.¹⁶⁸ İbn Hacer de *Tehzîb*'te ona sika demiştir.¹⁶⁹

1.2.4. Said b. Mansûr *Kitâbü's-Sünen* Rivayeti

1.2.4.1. İsnad

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ قَالَ: نا ابْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ شُرَحْبِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ ثَوْبَانَ، مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

İsmail b. Ayyaş ← Şurrahbil b. Müslim ← Sevbân (ra)

1.2.4.2. Metin

أَشَدُّ سَيْفَكَ , فَقِيلَ لَهُ: وَمَا ذَاكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: «قَدْ قُذِفَ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنُ، وَنَزَعَ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ الرُّعْبُ»
قَالُوا: وَبِمَ ذَاكَ قَالَ: «بِحُبِّكُمْ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَّتِكُمُ الْمَوْتِ، وَطُوبَى لِمَنْ خَرَسَ لِسَانُهُ، وَبَكَى عَلَى خَطِيئَتِهِ، وَوَسِعَهُ
بَيْنُهُ»¹⁷⁰

Sevban (ra) dedi ki; Kılıcımı bile! Ona denildi ki; Ey Ebu Abdullah (Sevbân ra) bu ne (demek)? Dedi ki; Muhakkak ki, kalbinize vehn atılacak ve düşmanlarınızın kalbinden korku çekilip alınacak. Dediler ki; bu ne ile (dir)? Dedi ki; (bu) dünyayı sevmeniz ölümü kerih görmenizdir. Müjdeler olsun ona ki, dilini tutar, hatasına (günahına) ağlar ve evinde oturur.

¹⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 139 h.no: 7072.

¹⁶⁸ Zehebî, *Siyer*, c. VII s. 286 h.no: 86; Zehebî, *el-Kâşif*, c. I s. 294 h.no: 786.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. II s. 88 h.no: 135.

¹⁷⁰ Said b. Mansur b. Şu'be el-Horasânî el-Mekkî, *Kitâbu's-Sünen* (th. Habîburrahmân el-A'zamî), I-II, Dâru's-Selef, Hindistan 1403/1982, c. II s. 370 h.no: 2897.

1.2.4.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ebu Davud es-Sicistânî → *Zühed* → Rical bilgisi

1.2.5. İbn Ebi Şeybe *Musannef* Rivayeti

1.2.5.1. İsnad

أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أَبِي الْأَشْهَبِ، قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ

Ebu Usâme ← Ebu'l-Eşheb ← Amr b. Ubeyd el-Abşami ← Sevbân (ra)

1.2.5.2. Metin

تُوشِكُ الْأُمَمُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا يَتَدَاعَى الْقَوْمُ عَلَى قَصْعَتِهِمْ ، يُنَزَعُ الْوَهْنُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيُجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمْ،
وَنُحِبُّ إِلَيْكُمْ الدُّنْيَا ، قَالُوا: مِنْ قِلَّةٍ؟ قَالَ: أَكْثَرُكُمْ غُنَاءً كَغُنَاءِ السَّيْلِ¹⁷¹

Ümmetlerin yemek kabına saldırır gibi sizin üzerinize saldırması yakındır. Vehn, düşmanınızın kalplerinden sizin kalbinize atılır. Dünya size sevdilir. Dediler ki; (sayı olarak) azlığımızdan dolayı mı? Dedi ki; selin üzerindeki köpük çer-çöp gibi çok olacaksınız.

1.2.5.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ebu Davud et-Tayâlîsî → *Müsned* → Rical bilgisi

Hammâd b. Usâme b. Zeyd b. Süleyman b. Ziyâd el-Kuraşî el-Kûfî (ö. 201)¹⁷²:

Künyesi Ebu Usâme'dir, el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib'in azatlısıdır ve 9. tabakadandır.¹⁷³ Halife Me'mûn döneminde hicri 201 senesinde vefat etmiştir.¹⁷⁴ 210 hocasından bazıları şunlardır; Hammâd b. Seleme el-Basrî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mubârek el-Hanzalî, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe, İbn Cureyc el-Mekkî, Mâlik b. Enes el-Medînî, İbn İshak el-Kuraşî, Nâfi' mevla İbn Ömer,

¹⁷¹ İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235), **el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr** (th. Kemal Yusuf) I-VII, Dârü't-tâc, Beyrut 1409/1989, c. VII s. 463 h.no: 37247.

¹⁷² Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. VII s. 217 h.no: 1471; İbn Sa'd, **Tabakâtu'l-Kübrâ**, c. VI s. 365 h.no: 2728; Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, c. III s. 28 h.no: 113; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. III s. 132 h.no: 600; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VI s. 222 h.no: 7453; Zehebî, **Tezkîretu'l-Huffâz**, c. I s. 234 h.no: 301; **Siyeru Â'lemu'n-Nübelâ**, c. IX s. 277 h.no: 76; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. I s. 588 h.no: 2235; **el-Kâşif**, c. I s. 348 h.no: 1212; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. III s. 2 h.no: 1.

¹⁷³ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 365 h.no: 2728.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 365 h.no: 2728.

Ca'fer b. Hayyân es-Sa'dî; 295 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, İshâk b. Râhuveyh el-Mervezî, Süfyân b. Uyeyne, Ebu Davud es-Sicistânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm el-Humeyrî, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, **İbn Ebi Şeybe el-İnsî**, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Muhammed b. Musennâ, Hâşim b. Kâsım el-Leysî, Yahya b. Maîn, Ebu Ya'la el-Mavsîlî.¹⁷⁵

Mizzî *Tehzîb*'te Ahmed b. Hanbel'in ve Yahya b. Main'in ona sika dediklerini nakletmektedir.¹⁷⁶ İbn Sa'd *Tabakât*'da onun için sika demiştir.¹⁷⁷ İbn Hibbân *Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.¹⁷⁸ Zehebî *Tezkîre*'de onun için hâfız, imâm ve hüccet demektir.¹⁷⁹ Zehebî *Siyer*'inde “onun (naklettiği) hadislerin hepsi sahihtir ve Devâvîn'dendir,¹⁸⁰ o bize göre sağlamdır” demektir.¹⁸¹ Ayrıca Zehebî *Mizân*'da onun hakkındaki “çokça tedlis yapardı sonra o bunu terk etti.” iddiasında bulunan el-Ezdî'ye “bu konuda (tedlis) ondan bir şey vârid olmadı” diyerek bu sözün bâtil olduğunu söylemiş ve Ebu Usâme'yi savunmuştur.¹⁸² İbn Hacer *Tehzîb*'de İclî'nin onun için sika dediğini nakleder ve kendisi de onun için sika hükmünü verir.¹⁸³

1.2.6. Buhârî et-Târihu'l-Kebîr Rivayeti

1.2.6.1. İsnad

قَالَ عُبَيْدَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، حَدَّثَنَا عَمْرُو عَنْ ثَوْبَانَ

Ubeyde ← Abdussamed b. Abdulvâris ← Ca'fer b. Hayyân ← Amr b. Ubeyd el-Abşamî ← Sevbân (ra)

1.2.6.2. Metin

يوشك أن تداعى الأمم...¹⁸⁴

Ümmetlerin toplanması yakındır...

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. VII s. 218-222 h.no: 1471.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. VII s. 222-223 h.no: 1471; Zehebî, *Tezkîre*, c. I s. 234 h.no: 301; *Siyer*, c. IX s. 278 h.no: 76; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. III s. 2 h.no: 1.

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VI s. 365 h.no: 2728.

¹⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 222 h.no: 7453.

¹⁷⁹ Zehebî, *Tezkîre*, c. I s. 234 h.no: 301; *Mizân*, c. I s. 588 h.no: 2235; *el-Kâşif*, c. I s. 348 h.no: 1212.

¹⁸⁰ Dîvân'ın çoğulu. Hadis kitabı. Camî', Sünen, Sahîh, Musannef, Müsned (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 54)

¹⁸¹ Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 279 h.no: 76.

¹⁸² Zehebî, *Mizân*, c. I s. 588 h.no: 2235.

¹⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. III s. 3 h.no: 1.

¹⁸⁴ Buhârî, *Târihu'l Kebîr*, c. VI s. 353 h.no: 2610.

1.2.6.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ebu Davud et-Tayâlisî → *Müsned* → Rical bilgisi

Abdussamed b. Abdulvâris b. Saîd b. Zekvân el-Basrî et-Temîmî (ö. 206)¹⁸⁵:

Künyesi Ebu Sehl'dir ve 9. tabakadandır.¹⁸⁶ 201 tane hocasından bazısı şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-İnsî, el-Hasenu'l-Basrî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, Abdullah b. Mubarek el-Hanzalî, **Ca'fer b. Hayyân es-Sa'dî**; 157 talebesinden bazısı şunlardır; Ebu Ya'la el-Mavsîlî, İshâk b. Râhuveyh el-Mervezî, Muhammed b. el-Müsennâ, Abdurrahman b. Mehdi, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe, Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Muhammed b. Î'sâ et-Tirmizî, Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Muhammed b. İshâk es-Sâgânî, Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, Ebu Davud et-Tayâlisî, **Muhammed b. İsmail el-Buhârî**, Ebu Davud es-Sicistânî, Ali b. el-Medîni, Yahya b. Maîn.¹⁸⁷

İbn Sa'd *Tabakât*'ta onun sika olduğunu söylemiştir.¹⁸⁸ *Cerh ve Ta'dil*'de oğlu Ebu Hâtim'in Abdussamed b. Abdulvâris için meçhul dediğini rivayet etmiştir ama Mizzî *Tehzîb*'de bunun zıddının vâki' olduğunu söyleyerek, Ebu Hâtim'in Abdussamed b. Abdulvâris için böyle söylemediğini zannetmekte; aksine sadûk ve sâlih dediğini nakletmektedir.¹⁸⁹ İbn Hibbân *Sikât*'da ondan bahsetmektedir.¹⁹⁰ Zehebî *Siyer*'inde onun imam, hâfız ve sika olduğunu; *Kâşif*'te ve *Tezkîre*'de ise hâfız ve hüccet olduğunu söylemektedir.¹⁹¹ İbn Hacer *Tehzîb*'de, Hâkim'in onun için sika dediğini nakletmiş ve kendisi de onun için sika hükmünü vermiştir.¹⁹²

Not: Buhârî'nin zikrettiği bu isnatta, rivayeti Abdussamed b. Abdulvâris'den alıp kendisine rivayet ettiği görülen Ubeyde adlı râvi hakkında yeterli bilgi bulamadık. Müracaat ettiğimiz hiçbir rical kitabında Abdussamed'in talebeleri arasında Ubeyde adında bir râvi göremedik.

¹⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XVIII s. 99 h.no: 3431; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. VII s. 219 h.no: 3355; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. VI s. 105 h.no: 1848; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 50 h.no: 269; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 414 h.no: 14157; Zehebî, *Siyeru Â'lemu'n-Nubelâ*, c. IX s. 516 h.no: 198; *el-Kâşif*, c. I s. 653 h.no: 3376; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 251 h.no: 328; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VI s. 327 h.no: 632.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 219 h.no: 3355.

¹⁸⁷ Mizzî, *Tehzîb*, c. XVIII s. 100-101 h.no: 3431; Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 516-517 h.no: 198; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 327-328 h.no: 632.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 219 h.no: 3355.

¹⁸⁹ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 51 h.no: 269; Mizzî, *Tehzîb*, c. XVIII s. 102 h.no: 3431; Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 517 h.no: 198.

¹⁹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 414 h.no: 14157.

¹⁹¹ Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 516 h.no: 198; *el-Kâşif*, c. I s. 653 h.no: 3376; *Tezkîre*, c. I s. 251 h.no: 328.

¹⁹² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 327 h.no: 632.

Aynı şekilde Buhârî'nin kendisinden hadis aldığı 568 hocası arasında Ubeyde adında bir râvi de göremedik. Abdussamed'in Ubeyde b. Ebî Râite adında bir hocası olmakla beraber, Ubeyde b. Ebi Râite adındaki râvi ile Ebu Eşheb Cafer b. Hayyân görüşmediği için bu kişinin isnadımızda geçen Ubeyde olmadığını anladık. Sonuç olarak Ubeyde adlı kişinin meçhul olma ihtimalinin yanında, Buhârî'nin bu rivayeti direkt Abdussamed'ten alma ihtimali de bulunmaktadır.

1.2.7. Taberânî *Mu'cemu'l-Kebîr* ve *Müsnedu's-Şâmiyyîn* Rivayetleri

1.2.7.1. İsnad

Mu'cemu'l-Kebîr:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ السَّقَطِيُّ، ثنا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا مُبَارَكُ بْنُ فَصَّالَةَ، عَنْ مَرْزُوقِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الشَّامِيِّ،
عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحْبِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Muhammed b. el-Fadl ← Said b. Süleyman ← Mübarek b. Fudâle ← Merzuk Ebu Abdillah
el-Hımsî ← Ebu Esmâ er-Rahabî ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Müsnedi's-Şâmiyyîn:

حَدَّثَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْكُتَيْبِيُّ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الْوَاسِطِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ شَابُورٍ، ح , وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ
الْمُعَلَّى، ثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: ثنا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنْ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

Ebu Müslim el-Keşşî ← Süleyman b. Ahmed ← Muhammed b. Şuayb ← Abdurrahman b.
Yezid b. Cabir ← Salih b. Rüstem ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Ahmed b. El-Muallâ ← Hişam b. Ammâr ← Sadaka b. Halid ← Abdurrahman b. Yezid b.
Cabir ← Salih b. Rüstem ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.2.7.2. Metin

Mu'cemu'l-Kebîr:

«يُوشِكُ أَنْ تَتَدَاعَى عَلَيْكُمُ الْأُمَمُ» فَذَكَرَ الْحَدِيثَ¹⁹³

Ümmetlerin toplanması yakındır. (diyerek hadisi zikretti.)

Müsnedi'ş-Şâmiyyîn:

«يُوشِكُ الْأُمَمُ أَنْ تَتَدَاعَى عَلَيْكُمُ كَمَا تَتَدَاعَى عَلَى الْقَصْعَةِ أَكَلَتْهَا»¹⁹⁴

Ümmetlerin, yemek kabına saldırdıkları gibi sizin üzerinize saldırmaları (toplanmaları) yakındır.

1.2.7.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadların bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ahmed b. Hanbel → *Müsned* → Rical bilgisi; Ebu Davud es-Sicistânî → *Zühd* → Rical bilgisi; Ebu Davud es-Sicistânî → *Sünen* → Rical bilgisi

Muhammed b. el-Fadl b. Câbir b. Şâzân es-Sakatî (ö. 288)¹⁹⁵:

Künyesi Ebu Ca'fer'dir. 81 hocasında bazıları şunlardır; **Said b. Süleyman ed-Dabbî**, İshak b. Yusuf el-Ezrakî, Muhammed b. Müsenna el-Anzî, Muâviye b. Amr el-Ezdi, Ubeydullah b. Ömer el-Cimşî, Ahmed b. Ebî Mûsa el-Mısrî; 26 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. İshak es-Sabğî, Ahmed b. Ubeyd es-Sekkâr, Ahmed b. Muhammed el-Anzî, Ahmed b. Yusuf el-Attâr, **Süleyman b. Ahmed et-Taberânî**, İbn Kâtî' el-Bağdâdî, Ali b. Ahmed eş-Şîrâzî.¹⁹⁶

Dârekutnî *Suâlât* adlı eserinde; Hatîp el-Bağdâdî de *Târihu'l-Bağdâd* adlı eserinde onun için sadûk demişlerdir.¹⁹⁷

Said b. Süleyman b. Kenâne ed-Dabbî el-Bağdâdî (ö. 225)¹⁹⁸:

¹⁹³ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360), **el-Mu'cemu'l-Kebîr** (th. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), I-XIX, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 2008, c. II s. 102 h.no: 1452.

¹⁹⁴ Taberânî, **Müsnedu'ş-Şâmiyyîn** (th. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi), I-IV, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1405/1984, c. I s. 344 h.no: 600.

¹⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd** (th. Dr. Beşşâr Avvad Ma'ruf) I-XVI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2001, c. IV s. 256 h.no: 1451; Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385), **Suâlâtü'l-Hâkim en-Nisâbü'rî li'd-Dârekutnî** (th. Muvakkif b. Abdullah b. Abdulkadir) Mektebetu'l-Meârif, Riyad 1404/1984, s. 146 h.no: 197.

¹⁹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, **Târih**, c. IV s. 256 h.no: 1451.

¹⁹⁷ Dârekutnî, **Suâlât**, s. 146 h.no: 197; Hatîb el-Bağdâdî, **Târih**, c. IV s. 256 h.no: 1451.

Künyesi Ebu Osman el-Vâsîti'dir ve 10. tabakadandır.¹⁹⁹ 154 hocasından bazıları şunlardır; Enes b. Mâlik el-Ensârî, İsmâîl b. Ayyâş el-Ansî, Hammâd b. Usâme el-Kuraşî, Süfyân b. Uyeyne, Şerîk b. Abdullah el-Kâdî, Abdullah b. Mubârek el-Hanzalî, **Mubârek b. Fudâle el-Kuraşî**; 210 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Ebu Dâvud es-Sicistânî, Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe, Muhammed b. İshâk es-Sâğânî, Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühli, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, **İbn Ebî'd-Dünya el-Kuraşî**, Ali b. Abdulazîz el-Begavî, **Muhammed b. el-Fadl es-Sakatî**, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, **İsmâîl b. Abdullah**.²⁰⁰

Mizzî *Tehzîb*'de İclî'nin ona sika dediğini, Dârekutnî'nin de “(Hadisçiler) onun hakkında konuşuyorlar.” dediğini nakleler.²⁰¹ İbn Sa'd *Tabakât*'da onun sika olduğunu söylemektedir.²⁰² İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmektedir.²⁰³ İbn Hacer, *et-Takrîb* adlı eserinde onun hâfız ve sika olduğunu söyler.²⁰⁴ Zehebî, *Mîzan*'da ve *Siyer*'inde onun hâfız, imam, sebt²⁰⁵, sika, sâhibu'l-hadîs²⁰⁶ olduğunu ve Buhârî ile Ebu Davud'un ondan hadis rivayet ettiklerini söylemektedir.²⁰⁷

Sadaka b. Hâlid el-Kuraşî (ö. 180)²⁰⁸:

Künyesi Ebu Abbas'tır. 5. tabakadandır. 20 talebesinden bazıları şunlardır; el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, **Hişam b. Ammâr es-Sülemî**, Bakîyye b. el-Velîd el-Külâî, Yahya b. Maîn; 27 hocasından bazıları şunlardır; el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, el-Hakîm b. Atiyye el-Kındî,

¹⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. X s. 483 h.no: 2291; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübra*, c. VII s. 244 h.no: 3516; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. III s. 481 h.no: 1608; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî (ö. 261) **Ma'rifetu's-sikat min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-duafâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim** (th. Abdulâlim Abdulazîm el-Bustevî), I-II, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1405/1985, c. I s. 400 h.no: 596; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 267 h.no: 13369; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. I s. 237 h.no: 2329; *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IV s. 43 h.no: 69; Zehebî, *Mîzan*, c. II s. 141 h.no: 3201; *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. X s. 481 h.no: 157; **el-Kâşif**, c. I s. 438 h.no: 1902; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 291 h.no: 399.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 244 h.no: 3516; Mizzî, *Tehzîb*, c. X s. 483 h.no: 2291.

²⁰⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. X s. 484-486 h.no: 2291; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IV s. 43 h.no: 69; Zehebî, *Mîzan*, c. II s. 141 h.no: 3201.

²⁰¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. X s. 487 h.no: 2291; İclî, *es-Sikât*, c. I s. 400 h.no: 596.

²⁰² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 244 h.no: 3516.

²⁰³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 267 h.no: 13369.

²⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, c. I s. 237 h.no: 2329.

²⁰⁵ Adalet ve zabt sahibi güvenilir kimse; Ta'dilin Irâkî'ye göre ikinci, Sehavî'ye göre dördüncü mertebesindeki râvi için kullanılan sığa. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 273)

²⁰⁶ Hadisleri bilen, hadis bilgisi olan kimse. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 264)

²⁰⁷ Zehebî, *Mîzan*, c. II s. 141 h.no: 3201.

²⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XII s. 128 h.no: 2861; Ebu Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî (ö. 233), *Suâlât İbn Cüneyd lî Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Maîn*, (th. Ahmed Muhammed Nûr-u Seyf) Mektebetu't-Dâr, Medine, 1408/1988, s. 359 h.no: 354; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübra*, c. VII s. 325 h.no: 3919; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, (th. Vasillâh b. Muhammed Abbâs), I-III, Dâru'l-Hânî, Riyad, 1422/2001, c. I s. 300 h.no: 492; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. IV s. 295 h.no: 2884; İclî, *es-Sikât*, c. I s. 466 h.no: 759; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dil**, c. IV s. 430 h.no: 1891; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 466 h.no: 8614; İbn Şâhin, Ebu Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, *Târihu Esmâ'i-s-Sikât*, (th. Sabhî es-Sâmerâî) ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1404/1984, s. 118 h.no: 579; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IV s. 414 h.no: 725.

Abdurrahman b. Yezîd el-Ezdî, Yunus b. Yezid el-Kuraşî, Muhammed b. Abdullah el-Ukaylî.²⁰⁹

Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, Ebu Hâtim, İbn Hibbân, İbn Hacer, İclî onun sika olduğunu söylemişlerdir ayrıca Mizzî de Ebu Davud'un onun hakkında sorulan soruya "sikadır" diyerek cevap verdiğini nakleder.²¹⁰

Hişam b. Ammar b. Nasır b. Meysere ed-Dimeşkî (ö. 245)²¹¹:

Künyesi Ebu Velid'tir, ona ez-Zaferî ve Ebu'l-Velîd ed-Dimeşkî de denir. 7. tabakadandır.²¹² 322 talebesinden bazısı şunlardır; **Ahmed b. Muallâ el-Esedî**, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Ebu Dâvud es-Sicistânî, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, **Ahmed b. Amr eş-Şeybânî**, el-Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, Abdurrahman b. Ebi Hâtim er-Râzî, Abdullah b. Muhammed el-Isbehânî, **Ahmed b. Yahya el-Belâzûrî**, Abdullah b. Sâbûr el-Beğavî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Muhammed Sa'd el-Hâşimî, İbn Mâce el-Kazvînî.²¹³

169 hocasından bazısı şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, İsmail b. Ayyâş el-Ansî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Süfyân b. Uyeyne, Âişe bnt. Ebî Bekr es-Siddîk, Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî, **Yahya b. Hamza el-Hadramî**, Abdullah b. Lahî'a el-Hadramî, Osman b. Ebi Şeybe, **Sadaka b. Hâlid el-Kuraşî**, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Müsennâ el-Anzî, Vekî' b. el-Cerrâh, İbn Mâce el-Kazvînî.

Nesâî, "lâ be'se bihî"²¹⁴; Dârekutnî, "sadûkun kebir"; Yahya b. Main ve İclî de ona sika demiştir.²¹⁵ Ebu Hâtim onun için saduk demiştir.²¹⁶ İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmiştir.²¹⁷ Zehebî *Siyer*'inde onun için imam, hâfız ve allâme demektedir.²¹⁸

²⁰⁹ Mizzî, **Tehzîb**, c. XIII s. 128 h.no: 2861; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. IV s. 414 h.no: 725.

²¹⁰ Mizzî, **Tehzîb**, c. XIII s. 128 h.no: 2861; Yahya b. Maîn, **Suâlât**, s. 359 h.no: 354; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 325 h.no: 3919; Ahmed b. Hanbel, **İlel**, c. I s. 300 h.no: 492; İclî, **es-Sikât**, c. I s. 466 h.no: 759; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dil**, c. IV s. 430 h.no: 1891; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VI s. 466 h.no: 8614; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. IV s. 414 h.no: 725.

²¹¹ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXX s. 242 h.no: 6586; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübrâ**, c. VII s. 328 h.no: 3935; Yahyâ b. Maîn, **Suâlât**, s. 397 h.no: 519; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VIII s. 199 h.no: 2701; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 332 h.no: 1908; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dil**, c. IX s. 66 h.no: 255; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 233 h.no: 16176; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. XI s. 420 h.no: 98; **Tezkîretu'l-Huffâz**, c. II s. 29 h.no: 458; **el-Kâşif**, c. II s. 337 h.no: 5973; **Mîzanu'l-İ'tidâl**, c. IV s. 302 h.no: 9234.

²¹² İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 328 h.no: 3935.

²¹³ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXX s. 242 h.no: 6586; Zehebî, **Siyer**, c. XI s. 420 h.no: 98.

²¹⁴ Ta'dilin Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan siga. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 159)

²¹⁵ Yahya b. Maîn, **Suâlât**, s. 397 h.no: 519; Mizzî, **Tehzîb**, c. XXX s. 247 h.no: 6586; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 332 h.no: 1908.

Ahmed b. el-Muallâ b. Yezid ed-Dımeşkî (ö. 286)²¹⁹:

Künyesi Ebu Bekr'dir. 12. tabakadandır. Bir süre Şam'da kadı vekilliği yapmıştır.²²⁰

22 talebesinden bazıları şunlardır; Ebu Davud es-Sicistânî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Ahmed b. Amr el-Ankî, Temmâm b. Muhammed el-Biclî, **Süleyman b. Ahmed et-Teberânî**, Yakub b. İshak en-Nîsâbü'rî; 49 hocasından bazıları şunlar; Abdullah b. Ahmed el-Ehvezî, **Hişâm b. Ammâr es-Sülemî**, Süleyman b. Abdurrahman et-Temîmî, Dahîm el-Kuraşî, Muhammed b. İdris el-Hanzalî, Muhammed b. el-Musaffâ el-Kuraşî.²²¹

İbn Hacer, Nesâî'nin ona "lâ be'se bihî" dediğini nakletmekte ve kendisi de onun için saduk ifadesini kullanmaktadır.²²²

Muhammed b. Şuayb b. Şâbüre el-Kuraşî el-Emevî (ö. 200)²²³:

Künyesi Ebu Abdullah'dır. 8. tabakadandır. 91 talebesinden bazıları şunlardır; İshak b. Râhuveyh el-Mervezî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, el-Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, Muhammed b. Yakub el-Emevî, **Süleyman b. Ahmed el-Vâsıtî**, Dahîm el-Kuraşî; 91 hocasından bazıları şunlardır; Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. el-Haccâc, Sadaka b. Hâlid el-Kuraşî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Abdullah b. Lahî'a el-Hadramî, Urve b. Zübeyr el-Esedî, Mücâhit b. Cebr el-Kuraşî, **Abdurrahman b. Yezîd el-Ezdî**, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Muammer b. Ebî Amr el-Ezdî.²²⁴

Ahmed b. Hanbel onun için "Onda bir beis görmedim, o akıllı bir adamdır." demiştir.²²⁵ İbn Hibbân ve İbn Şâhin, sıkâtlarında onu da zikretmişlerdir.²²⁶ Zehebî Siyer'inde onun için

²¹⁶ Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dil**, c. IX s. 66 h.no: 255.

²¹⁷ İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 233 h.no: 16176.

²¹⁸ Zehebî, **Siyer**, c. XI s. 420 h.no: 98.

²¹⁹ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. I s. 485 h.no: 108; Zehebî, **el-Kâşif**, c. I s. 203 h.no: 87; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. I s. 80 h.no: 138; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 84 h.no: 108.

²²⁰ Zehebî, **el-Kâşif**, c. I s. 203 h.no: 87; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. I s. 80 h.no: 138; **Takrîb**, s. 84 h.no: 108.

²²¹ Mizzî, **Tehzîb**, c. I s. 485 h.no: 108; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. I s. 80 h.no: 138; **Takrîb**, s. 84 h.no: 108.

²²² İbn Hacer, **Tehzîb**, c. I s. 81 h.no: 138; **Takrîb**, s. 84 h.no: 108.

²²³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXV s. 370 h.no: 5290; Ahmed b. Hanbel, **İlel**, c. III s. 114 h.no: 4475; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. I s. 113 h.no: 324; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dil**, c. VII s. 286 h.no: 1548; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 50 h.no: 15128; İbn Şâhin, **es-Sikât**, s. 210 h.no: 1264; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. IX s. 376 h.no: 122; **el-Kâşif**, c. II s. 180 h.no: 4905; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. III s. 580 h.no: 7672; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. IX s. 222 h.no: 351; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 483 h.no: 5958.

²²⁴ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXV s. 370 h.no: 5290; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. IX s. 222 h.no: 351; Zehebî, **Siyer**, c. IX s. 376 h.no: 122.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, **İlel**, c. III s. 114 h.no: 4475.

²²⁶ İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 50 h.no: 15128; İbn Şâhin, **es-Sikât**, s. 210 h.no: 1264.

imam, hâfız, âlim, sâdık (güvenilir) benî ümeyyenin mevlâsı olduğunu söylemektedir.²²⁷ İbn Hacer onun için saduk demiştir.²²⁸

Süleyman b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman b. Habib (ö. 240)²²⁹:

Künyesi Ebu Muhammed'dir. 10. tabakadandır. 25 talebesinden bazıları şunlardır; Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, **İbrahim b. Abdullah el-Basrî**, el-Hasen b. İshak el-Tüsterî, Abbas b. el-Fadl, Abdurrahman b. Ebi Hâtim er-Râzî, Abdullah b. Ahmed el-Ehvezî, Ali b. Abdulaziz el-Beğavî; 22 hocasından bazıları şunlardır; İshak b. İbrahim ed-Debrî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, İsa b. Yunus, **Muhammed b. Şuayb el-Kuraşî**, Mervan b. Muaviye el-Fezârî, Abdullah b. el-Hasen el-Harrânî.²³⁰

İbn Hibbân *Sikât*'ında ondan bahsetmektedir. Zehebî *Mîzan*'da Buhârî'nin onun için "fihi nazar (tartışmalı, tartışmaya açık)"; Nesâî'nin de onun için zayıf dediğini nakleder, Hâtîb el-Bağdâdî de *Târih*'inde benzer rivayetleri verir ve onun hakkında kezzâb²³¹ diyenlerin rivayetlerini nakleder.²³² Ebu Hâtim de ondan uzak durmak gerektiğini, ondan hadis okumamak gerektiğini ve onda ihtilât olduğunu nakletmektedir.²³³

İbrahim b. Abdullah b. Müslim b. Maiz b. el-Muhâcir el-Keşî (ö. 292)²³⁴:

Künyesi Ebu Müslim'dir. 9. tabakadandır. 151 talebesinden bazıları şunlardır; Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, Ahmed b. Cafer el-Bağdâdî, Ahmed b. İshak es-Sabğî, Ahmed b. Ubeyd es-Seffâr, Ahmed b. Muhammed el-Anzî, İsmail b. Muhammed es-Seffâr, el-Hasen b. Ali el-Cevherî, **Süleyman b. Ahmed et-Taberânî**, İbn Kâti' el-Bağdâdî, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, Ali b. Abdulaziz el-Beğavî, Muhammed b. Abdullah eş-Şâfî, Yakup b. İshak en-Nîsâbü'rî; 153 hocasından bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, İsmail b. Ayyâş el-Ansî, Süfyan es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî, **Süleyman b. Ahmed el-Vâsitî**, Ebu Davud es-Sicistânî, Şu'be b. el-Haccâc, İbn Ebî Şeybe, Mâlik b. Enes, Muhammed b. el-

²²⁷ Zehebî, *Siyer*, c. IX s. 376 h.no: 122.

²²⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 483 h.no: 5958.

²²⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 276 h.no: 13426; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, c. II s. 194 h.no: 3421; Hâtîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. X s. 65 h.no: 4582; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 101 h.no: 455.

²³⁰ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 101 h.no: 455; Hâtîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. X s. 65 h.no: 4582.

²³¹ Cerhin Zehebî ve İrâkî'ye göre birinci; Sehâvî'ye göre ikinci mertebesinde bulunan râvî için kullanılan siga. (Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 150)

²³² Zehebî, *Mîzân*, c. II s. 194 h.no: 3421; Hâtîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. X s. 65 h.no: 4582.

²³³ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 101 h.no: 455.

²³⁴ Zehebî, *Siyeru Âlemin-Nübelâ*, c. XIII s. 423 h.no: 209; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. II s. 146 h.no: 647; Hâtîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. VII s. 36 h.no: 3104.

Müsennâ, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, Muhammed b. İsa et-Tirmizî, Yunus b. Habîb el-İclî.²³⁵

Zehebî onun için şeyh, imam, hâfız ifadelerini kullandıktan sonra Dârekutnî'nin ona sika dediğini nakletmektedir.²³⁶ Hatıb el-Bağdâdî de ona sika demektedir.²³⁷

1.2.8. Ebu Nuaym *Hilyetu'l-Evliya* Rivayeti

1.2.8.1. İsnad

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ مَرْزُوقِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحَمَصِيِّ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحْبِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ

Abdullah b. Ca'fer ← İsmail b. Abdullah ← Said b. Süleyman ← Mübarek b. Fudâle ← Ebu Abdillâh Merzuk el-Hımsî ← Ebu Esma er-Rahabî ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.2.8.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أَفْقٍ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا، قَالُوا: مَنْ قَلَّةٍ بِنَا يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: أَنْتُمْ ذَلِكَ الْيَوْمَ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ غَنَاءٌ كَغَنَاءِ السَّيْلِ، تُنْتَزَعُ الْمَهَابَةُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيُجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنُ، قَالُوا: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"²³⁸

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) her yönden birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Biz Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? dedik.

Rasûlullâh (s.a.v) "Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize "vehni" yerleştirecek" buyurdu.

(Biz) "Ey Allah'ın Resûlü 'vehn' nedir?" dedik. Rasûlullâh (s.a.v) "yaşama (hayat) sevgisi ve ölüm korkusu" diye cevap verdi.

²³⁵ Zehebî, *Siyer*, c. XIII s. 423 h.no: 209; *Tezkîre*, c. II s. 146 h.no: 647; Hâtıb el-Bağdâdî, *Târih*, c. VII s. 36 h.no: 3104.

²³⁶ Zehebî, *Siyer*, c. XIII s. 423 h.no: 209; Hâtıb el-Bağdâdî, *Târih*, c. VII s. 36 h.no: 3104.

²³⁷ Hâtıb el-Bağdâdî, *Târih*, c. VII s. 36 h.no: 3104.

²³⁸ Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö.430) *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esbiyâ*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1416/1996, c. I s. 182.

1.2.8.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ahmed b. Hanbel → *Müsned* → Rical bilgisi; Taberânî → *Mu'cemu'l-Kebîr* → Rical bilgisi

İsmail b. Abdullah b. Mesud b. Cubeyr Semmûye el-İsbehânî (ö. 267)²³⁹:

Künyesi Ebu Bişr'dir. 11. tabakadandır. 29 talebesinden bazısı şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, Dahîm el-Kuraşî, Abdurrahman b. Ebi Hâtim er-Râzî, **Abdullah b. Cafer el-İsbehânî**, Abdullah b. Muhammed el-İsbehânî, Abdullah b. Cafer en-Nabhî; 151 hocasından bazısı şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-Ansî, el-Fadl b. Dakîn el-Melânî, Said b. Mansur el-Horasânî, el-Humeydî Abdullah b. el-Zübeyr, Abdullah b. Mübarek el-Hanzâlî, **Said b. Süleyman es-Dabbî**, Abdullah b. Sâlih el-Cühenî, İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, Osman b. Ebî Şeybe, Affân b. Müslim el-Bâhilî, Alî b. el-Medînî, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, Muhammed b. Yahya ez-Zühli, Hişam b. Ammâr es-Sülemî.²⁴⁰

Zehebî onun için imâm, hâfız, sebt, fakîh ve rahhâl²⁴¹ olduğunu söyledikten sonra rivayet ettiklerinde faidelerin olduğunu söylemiştir; Ebu Hâtim de onun için sika ve sadûk demiştir.²⁴²

Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Faris b. el-Ferec el-Esbehânî (ö. 346)²⁴³:

Künyesi Ebu Muhammed'tir. 14. tabakadandır. 51 talebesinden bazısı şunlardır; **Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî**, el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Hasen b. Ahmed el-İsbehânî, el-Hasen b. Ebi Bekr el-Bezzâz, Abdullah b. Muhammed el-İsbehânî, Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezrak, Muhammed b. Mende el-Î'dî, **Muhammed b. el-Hasan el-Eşarî**, el-Hâkim en-Nisâbüri; 88 hocasından bazısı şunlardır; Süfyan b. Uyeyne el-Hilâlî, Ebu Davud es-Sicistânî, Affân b.

²³⁹ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XIII s. 10 h.no: 6; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. II s. 111 h.no: 591; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. II s. 182 h.no: 620.

²⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, c. XII s. 10 h.no: 6; *Tezkîre*, c. II s. 111 h.no: 591; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. II s. 182 h.no: 620.

²⁴¹ Çokça hadis yolculuğu yapan kişi. (Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 251)

²⁴² Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*, c. II s. 182 h.no: 620; Zehebî, *Tezkîre*, c. II s. 111 h.no: 591.

²⁴³ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XV s. 553, h.no: 329; Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyân el-Ensârî el-Ma'ruf Bi Ebî's-Şeyh el-İsbehânî (ö.369), *Tabakâtu'l-Muhaddisîn bi İsbehân ve'l-Vâridîne Aleyhâ*, (th. Abdulğafur Abdulhak Hüseyin el-Belûşî) I-IV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992, c. IV s. 237 h.no: 639; Hâtib el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. XI s. 85 h.no: 4998.

Müslim el-Bâhilî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, **İsmail b. Abdullah el-Isbehânî**, Muhammed b. Yahya el-Bağdâdî, **Yunus b. Habîb el-İclî**.²⁴⁴

Zehebî, ondan “Muhaddisu’s-Sâlih” şeyh, imam, müsnid²⁴⁵ ve sika olarak bahsetmiştir.²⁴⁶

Hâtıb el-Bağdâdî *Târih*’inde, onun hakkında “zayıf” diyenlerin sözlerini naklettikten sonra bu iddiayı reddeder ve onun sika olduğuna dair görüşleri nakleder.²⁴⁷

1.2.9. Beyhâki *Delâilu’n-Nübüvve* ve *Şuabu’l-Îmân* Rivayetleri

1.2.9.1. İsnad

Ed-Delâilu’n-Nübüvve:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الرَّوْذِبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ دَاسَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

Ebu Ali et-Tusi ← Ebu Bekir b. Dâse ← Ebu Davud es-Sicistânî ← Abdurrahman b. İbrahim ed-Dımeşki ← Bişr b. Bekir ← İbn Cabir ← Ebu Abdisselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Şuabu’l-Îmân:

أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، ثَنَا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، ثَنَا أَبُو دَاوُدَ، ثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُبَيْدِ النَّمِيمِيِّ الْعَبْسِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ، مَوْلَى النَّبِيِّ قَالَ

Ebu Bekir b. Furek ← Abdullah b. Ca’fer ← Yunus b. Habib ← Ebu Davud et-Tayâlîsi ← Ca’fer b. Hayyan ← Amr b. Ubeyd el-Abşami ← Sevbân (ra)

1.2.9.2. Metin

Ed-Delâilu’n-Nübüvve:

²⁴⁴ Zehebî, **Siyer**, c. XV s. 553, h.no: 329; Hâtıb el-Bağdâdî, **Târih**, c. XI s. 85 h.no: 4998.

²⁴⁵ Hadisi senedli olarak rivayet eden kimse. (Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 223)

²⁴⁶ Zehebî, **Siyer**, c. XV s. 553, h.no: 329.

²⁴⁷ Hâtıb el-Bağdâdî, **Târih**, c. XI s. 85 h.no: 4998.

"تُوشِكُ الْأُمَمُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا، فَقَالَ قَائِلٌ: وَمِنْ قَلِيلٍ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، لَكِنَّكُمْ غُنَاءٌ كَغُنَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وَلَيَقْدِفَنَّ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْوَهْنُ؟، قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"²⁴⁸

Birbirlerini yemek kabına çağırانlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan biri Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu.

Rasûlullâh (as) "Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize 'vehn' atacak" buyurdu. (Ashaptan biri) "Ey Allah'ın Resûlü 'vehn' nedir?" diye sordu. Rasûlullâh (as) "dünya sevgisi ve ölüm korkusu" diye cevap verdi.

Şuabu'l-Îmân:

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ كَمَا تَدَاعَى الْقَوْمُ عَلَى قَصْعَتِهِمْ، قَالَ: قِيلَ: مِنْ قَلِيلٍ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ غُنَاءٌ كَغُنَاءِ السَّيْلِ، يُجْعَلُ الْوَهْنُ فِي قُلُوبِكُمْ، وَيُنَزَعُ الرُّعْبُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، بِحُبِّكُمْ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَتِكُمُ الْمَوْتِ"²⁴⁹

Birbirlerini yemek kabına çağırانlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan biri Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu. Rasûlullâh (as) hayır dedi. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, kalbinize 'vehn' atıp, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak buyurdu. (Bunun sebebi) "dünyayı sevmeniz ve ölümden korkmanızdır.

1.2.9.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadların bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ebu Davud es-Sicistânî → *Sünen* → Rical bilgisi; Ebu Davud et-Tayâlisî → *Müsne'd* → Rical bilgisi; Ebu Nuaym → *Hilyetu'l-Evliya* → Rical Bilgisi

Süleyman b. Dâvud b. Cârud et-Tayâlisî (ö. 203)²⁵⁰:

²⁴⁸ Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhâkî (ö.458), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ahvâli Sâhibi's-Şeria*, I-VII, Daru'l-Kütübü'l-Alemiyye, Beyrut 1408/1988, c. VI s. 534.

²⁴⁹ Beyhâkî, *el-Câmiu's-Şûbu'l-Îman*, I-XIV, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1432/2003, c. XIII s. 16 h.no: 9887.

²⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XI s. 401 h.no: 2507; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. VII s. 218 h.no: 3347; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. IV s. 10 h.no: 1788; İclî, *es-Sikât*, c. I s. 427 h.no: 665; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dil*,

Künyesi Ebu Davud'tur. 9. tabakadandır. Farisîdir. 298 talebesinden bazıısı şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, İshak b. Rahuveyh el-Mervezî, Ebu Dâvud es-Sicistânî, Şu'be b. el-Haccâc, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. el-Müsennâ el-İnzî, Vekî' b. el-Cerrâh, Yezîd b. Hârûn el-Vâsitî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, Abdullah b. Sâbûr el-Beğavî, Ali b. Abdulaziz el-Beğavî, Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, **Yunus b. Habîb el-İclî**; 397 hocasından bazıısı şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-Ansî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Süfyan es-Sevrî, Süyan b. Uyeyne el-Hilâlî, Şu'be b. el-Haccâc, Abdurrezzâk b. Hemmâm, Abdullah b. Mübarek el-Hanzalî, İbn Ebî Şeybe, **Ca'fer b. Hayyân es-Sa'dî**, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, Katade b. Deâme es-Sedûsî, Mâlik b. Enes, İbn İshak el-Kuraşî, Yunus b. Habîb el-İclî.²⁵¹

Mizzî, onun hâfız, sika ve en güvenilirlerden olduğuna dair rivayetleri nakleder.²⁵² İbn Sa'd onu 6. tabakada zikreder ve sika olduğunu söylemektedir.²⁵³ İclî ve İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemişlerdir.²⁵⁴ Ebu Hâtim, "çokça hatası olurdu" diyerek onun sadûk olduğunu söylemiştir; İbn Adiyy de onun leh ve aleyhindeki rivayetleri zikrettikten sonra sağlam olduğunu söylemiştir; Hatîb el-Bağdâdî de onun hıfzında yanıldığına dair rivayetleri ve sika olduğuna dair rivayetleri nakletmiştir; Zehebî onun için büyük hafız ve sika demektedir ama hadislerinde de yanıldığını söyler sonra onun hakkındaki leh ve aleyhte olan görüşleri nakleder; İbn Hacer de onun sika ve hâfız olduğunu söyler ama hadislerinde yanıldığını da ekler sonra da onun leh ve aleyhindeki görüşleri nakleder.²⁵⁵

Yunus b. Habib b. Abdulkahir b. Amr b. Kays el-İclî el-İsbehânî (ö. 267)²⁵⁶:

Künyesi Ebu Bişr'dir. 9. tabakadandır. 45 talebesinden bazıısı şunlardır; Ebu Davud et-Tayâlisî, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, İbrahim b. Abdullah el-

c. IV s. 111 h.no: 491; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 275 h.no: 13423; Ebu Ahmed Abdullâh b. Adîyy b. Abdillâh el-Cürcânî (ö.365) **el-Kâmil Fî Duafâ'i-Ricâl**, (th. Âdil Ahmed – Ali Muhammed Ma'vud) I-IX, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997, c. IV s. 274 h.no: 749; Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu'l-Bağdâd**, c. X s. 32 h.no: 4570; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. IX s. 378 h.no: 123; **Tezkîretu'l-Huffâz**, c. I s. 257 h.no: 340; **el-Kâşif**, c. I s. 458 h.no: 2082; **Mîzânu'l-İ'tidâl**, c. II s. 203 h.no: 3450; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. IV s. 182 h.no: 316; **Takrîbu't-Tehzîb**, c. I s. 250 h.no: 2550.

²⁵¹ Mizzi, **Tehzîb**, c. XI s. 401 h.no: 2507; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. IV s. 182 h.no: 316; Zehebî, **Siyer**, c. IX s. 378 h.no: 123.

²⁵² Mizzi, **Tehzîb**, c. XI s. 401 h.no: 2507.

²⁵³ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 218 h.no: 3347.

²⁵⁴ İclî, **es-Sikât**, c. I s. 427 h.no: 665; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 275 h.no: 13423.

²⁵⁵ Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 113 h.no: 491; İbn Adiyy, **el-Kâmil**, c. IV s. 278 h.no: 749; Zehebî, **Siyer**, c. IX s. 378 h.no: 123; **Mîzân**, c. II s. 203 h.no: 3450; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 250 h.no: 2550.

²⁵⁶ Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. XII s. 596 h.no: 227; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IX s. 237 h.no: 1000; Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, **Tabakâtu İsbehân**, c. III s. 41 h.no: 249; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 290 h.no: 16498.

Keccî, Abdurrahman b. Ebi Hâtim er-Râzî, Abdullah b. Cafer el-Isbehânî, Abdullah b. Ebî Dâvid es-Sicistânî, Abdullah b. Muhammed el-Isbehânî, Yakub b. İshak en-Nîsâbûrî, **Abdullah b. Cafer en-Nahvî**, 33 hocasından bazısı şunlardır; Ebu Davud es-Sicistânî, **Ebu Davud et-Tayâlisî**, Şu'be b. el-Haccâc, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, İbn Ebî Şeybe, Amr b. Alî el-Felêsî, Muhammed b. Cafer el-Hezelî, Müslim b. el-Haccâc, Yusuf b. Yakub el-Kâdî.²⁵⁷

İbn Hibbân ve Ebu Hâtim ona sika demiştir.²⁵⁸ Zehebî, *Siyer*'inde onun muhaddis, hüccet olduğunu aynı zamanda mütevâzi ve alçak gönüllü birisi olduğunu söylemektedir.²⁵⁹

Muhammed b. el-Hasan b. Furek (ö. 406)²⁶⁰:

Künyesi Ebu Bekir'dir. 17. tabakadandır. Usûlu'd-Dîn âlimi, Edîp, Vâiz ve nahivcidir. 12 talebesinden bazısı şunlardır; **Ahmed b. el-Hüseyn en-Nîsâbûrî**, Ahmed b. Abdullah el-Isbehânî, el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Hâkim en-Neysâbûrî, Yahya b. Ebî İshak en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî; 6 hocasından bazısı şunlardır; **Abdullah b. Cafer el-Isbehânî**, Muhammed b. Ebî Cafer en-Nahvî, Muhammed b. Yakub el-Emevî, Abdullah b. Cafer en-Nahvî.²⁶¹

Zehebî onun imam, allame, salih, kelamcıların şeyhi ve "Hâkim en-Nîsâbûrî'nin kendisinden nakil yaptığı birisi" olduğunu söylemiştir.²⁶² İbn Salâh da kelamcı olduğuna dikkat çekmek için "Bu ilimle (hadis) meşgul alması için bu ilmi bilmesi gerekir." diyerek hadis ilmindeki konumuna dikkat çekmiştir.²⁶³

Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şedâd b. Amr b. İmrân es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275)²⁶⁴:

Künyesi Ebu Davud'tur. 11. tabakadandır. Sâhibu's-Sünen. Kütüb-ü sitte müelliflerindendir. 91 talebesinden bazısı şunlardır; Muhammed b. el-Müsennâ el-Inzî, Muhammed b. Beşşâr el-

²⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, c. XII s. 596 h.no: 227; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IX s. 237 h.no: 1000; Ebu's-Şeyh el-İsbehânî, *Tabakât*, c. III s. 41 h.no: 249.

²⁵⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 290 h.no: 16498; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IX s. 237 h.no: 1000.

²⁵⁹ Zehebî, *Siyer*, c. XII s. 596, h.no: 227.

²⁶⁰ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XVII s. 214, h.no: 125; Ebu Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ö.643) *Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye*, (th. Muhiddin Ali Necib) I-II, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1992, c. I s. 136 h.no: 18.

²⁶¹ Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 214, h.no: 125; İbn Salâh, *Tabakât*, c. I s. 136 h.no: 18.

²⁶² Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 214, h.no: 125.

²⁶³ İbn Salâh, *Tabakât*, c. I s. 136 h.no: 18.

²⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XI s. 355 h.no: 2492; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. IV s. 101 h.no: 456; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 282 h.no: 13458; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. X s. 75 h.no: 4591; Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XIII s. 203 h.no: 117; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. II s. 127 h.no: 615; *el-Kâşif*, c. I s. 456 h.no: 2069; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. XII s. 89 h.no: 391; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 638.

Abdî, Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Ahmed b. Muhammed el-Inzî, İbn Ebi'd-Dünyâ, ed-Dârekutnî, **Muhammed b. Dâse el-Basrî**, Muhammed b. İsa et-Tirmizî, Yakub b. İshak en-Nîsâbü'rî, İbn Abdilberr el-Kurtubî, Yunus b. Habîb el-İclî, el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî; 513 hocasından bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, İshak b. Râhuveyh el-Mervezî, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, Züheyr b. Harb el-Harşî, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne el-Hilâlî, Ebu Davud et-Tayâlisî, Şu'be b. el-Haccâc, Abdurrezzâk b. Hemmâm el-Hamîrî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, Affân b. Müslim el-Bâhilî, Alî b. el-Medînî, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. el-Alâî el-Hemedânî, Muhammed b. el-Müsennâ, Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, **Dahîm el-Kuraşî**, Hâşim b. Kâsım el-Leysî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, Yahya b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Muhammed b. İsa et-Tirmizî.²⁶⁵

Zehebî onun için; hafız, imâm, sebt ve hüccet demiştir; İbn Hibbân, Ebu Hâtim ve İbn Hacer onun için sika demiştir.²⁶⁶

Muhammed b. Bekir b. Muhammed b. Abdurrezzak b. Dâse (ö. 346)²⁶⁷:

Künyesi Ebu Bekir'dir. 14. tabakadandır. 45 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Abdullah el-Isbehânî, Amr b. Şâhîn el-Vâsitî, Muhammed b. İbrahim el-Isbehânî, el-Hâkim en-Neysâbü'rî, **el-Hasen b. Muhammed et-Tûsî**, Ahmed b. Muhammed el-Bustî, Muhammed b. Ahmed el-Ğassânî, Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, Ahmed b. Muhammed el-Harûrî; 35 hocasından bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Saîd b. Mansûr el-Horasânî, Ebu Davud es-Sicistânî, Ebu Davud et-Tayâlisî, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Ahmed b. Muhammed el-Anzî, İbrahim b. Abdullah el-Keccî, Abdullah b. Ebu Davud es-Sicistânî, Müslim b. İbrahim el-Ferâhîdî, Süleyman b. Yusuf et-Tâî, el-Hasen b. Ali el-Hezlî, Ahmed b. Amr el-Kuraşî.²⁶⁸

Zehebî onun şeyh, âlim, sika olduğunu ve Ebu Dâvud es-Sicistânî'nin de *es-Sünen*'de ondan rivayette bulunduğunu söyler.²⁶⁹

El-Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hâtim er-Rûzebârî et-Tûsî (ö. 403)²⁷⁰:

²⁶⁵ Mizzî, **Tehzîb**, c. XI s. 355 h.no: 2492; Zehebî, **Siyer**, c. XIII s. 203 h.no: 117.

²⁶⁶ Mizzî, **Tehzîb**, c. XI s. 355 h.no: 2492; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. XII s. 89 h.no: 391; Zehebî, **Siyer**, c. XII s. 203 h.no: 117; **Tezkîre**, c. II s. 127 h.no: 615; **el-Kâşif**, c. I s. 456 h.no: 2069.

²⁶⁷ Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. XV s. 538, h.no: 317; **el-İber fî Haber men Ğaber**, (th. Ebu Hâcir Muhammed es-Saîd) I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985, c. II s. 74.

²⁶⁸ Zehebî, **Siyer**, c. XV s. 538, h.no: 317.

²⁶⁹ Zehebî, **Siyer**, c. XV s. 538, h.no: 317; **el-İber**, c. II s. 74.

Künyesi Ebu Ali'dir. 16. tabakadandır. 7 talebesinden bazıları şunlardır; **Ahmed b. el-Hüseyin en-Nîsâbü'rî**, Ahmed b. Abdullah el-Isbehânî, Muhammed b. Muhmeş ez-Ziyâdî; 35 hocasından bazıları şunlardır; Ebu Davud es-Sicistânî, Ahmed b. İshak es-Sabgî, İsmail b. Muhammed es-Seffâr, Ali b. Muhammed el-Emevî, Muhammed b. el-Hüseyin el-Metûsî, **Muhammed b. Dâse el-Basrî**, Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Muhammed b. Yakub el-Emevî, el-Kâsım b. Zekerîyya el-Matraz.²⁷¹

Zehebî onun için imam, müsnid demiştir ve Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin de onu "hasen" kabul ettiğini, Ebu Davud es-Sicistânî'nin *es-Sünen*'de ondan rivayette bulunduğunu, Beyhâkî'nin de ondan çok rivayet (1508 adet rivayet) naklettiğini söylemiştir.²⁷²

1.2.10. Beğavî Şerhu's-Sünne Rivayeti

1.2.10.1. İsnad

أَنَا أَبُو طَيْبٍ طَاهِرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْعَلَاءِ الْبَغَوِيُّ، نَا أَبُو مَعْمَرٍ الْمُفَضَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ
الْإِسْمَاعِيلِيِّ، نَا جَدِّي أَبُو بَكْرٍ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْإِسْمَاعِيلِيِّ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرِّيَّابِيِّ، نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ
إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيِّ، نَا بِشْرُ بْنُ بَكْرٍ، وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، قَالَا: نَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ
السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

Tahir b. Muhammed ← Mufdale b. İbrahim ← Ebu Bekir b. İbrahim ← Ca'fer b. Muhammed
← Abdurrahman b. İbrahim ← Bişr b. Bekir ← Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ← Ebu
Abdisselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Tahir b. Muhammed ← Mufdale b. İbrahim ← Ebu Bekir b. İbrahim ← Ca'fer b. Muhammed
← Abdurrahman b. İbrahim ← Amr b. Abdulvahid ← Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ← Ebu
Abdisselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.2.10.2. Metin

²⁷⁰ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XVII s. 219 h.no: 128; **el-İber**, c. II s. 206; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnu'l-İmâd es-Sâlihî el-Hanbelî (ö.1089) *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (th. Mahmud el-Arnâvûd) I-XI, Dâru İbn Kesir, Beyrut/Dimeşk 1406/1986, c. V s. 19.

²⁷¹ Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 219 h.no: 128; **el-İber**, c. II s. 206; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, c. V s. 19.

²⁷² Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 219 h.no: 128; İbnu'l-İmâd, *Şezerât*, c. V s. 19.

"يُوشِكُ الْأَمَمُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا". قَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمِنْ قَلِيلٍ يَوْمِنِذَا؟ قَالَ: لا، بَلْ أَنْتُمْ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُذُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وَلَتَعْرِفَنَّ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ". قَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: "حُبُّ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"²⁷³

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan biri Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu. Rasûlullâh (as) "Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize 'vehn' atacak" buyurdu. (Ashaptan biri) "Ey Allah'ın Resûlü 'vehn' nedir?" diye sordu. Rasûlullâh (as) "dünya sevgisi ve ölüm korkusu" diye cevap verdi.

1.2.10.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. (Bkz.: Ebu Davud es-Sicistânî → *Sünen* → Rical bilgisi

Ömer b. Abdulvahid b. Kays es-Sülemi ed-Dimeşkî (ö. 200)²⁷⁴:

Künyesi Ebu Hafs'tır. 8. tabakadandır. 27 talebesinden bazısı şunlardır; İshak b. Râhuveyh el-Mervezî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, el-Velîd b. Şuccâ' el-Kûfî, Süleyman b. Abdurrahman et-Temîmî, **Dahîm el-Kuraşî**, Dâvud b. Reşîd el-Hâşimî; 16 hocasından bazısı şunlardır; el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Mücâhid b. Cebr el-Kuraşî, Muhammed b. el-Velîd ez-Zebîdî, el-Leys b. Ebî Süleym el-Kuraşî, **Abdurrahman b. Yezîd el-Ezdî**, Saîd b. Beşîr el-Ezdî, İshak b. Ebî Ferve el-Fervî.²⁷⁵

İbn Hacer *Tehzîb*'inde Evzâîlerin onun hakkında "lâ be'se bihî" dediklerini nakletse de nihayetinde İbn Sa'd, Zehebî, İclî ve İbn Hibbân gibi İbn Hacer de onun için sika demiştir.²⁷⁶

Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen b. el-Mustafad el-Firyâbî (ö. 301)²⁷⁷:

²⁷³ Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî (ö.516), **Şerhu's-Sünne** (th. Şuayb el-Arnâvud) I-XVI, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983, c. XV s. 16 h.no: 4224.

²⁷⁴ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXI s. 448 h.no: 4280; İbn Sa'd, **Tabakâtu'l-Kübra**, c. VII s. 327 h.no: 3927; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 176 h.no: 2083; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 169 h.no: 1356; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 122 h.no: 666; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 441 h.no: 14316; Zehebî, **el-Kâşif**, c. II s. 66 h.no: 4090; **el-İber**, c. I s. 260; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VII s. 479 h.no: 794; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 415 h.no: 4943.

²⁷⁵ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXI s. 448 h.no: 4280; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VII s. 479 h.no: 794.

²⁷⁶ İbn Hacer, **Takrîb**, h.no: 4943; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 327 h.no: 3927; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 169 h.no: 1356; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 441 h.no: 14316; Zehebî, **el-İber**, c. I s. 260; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VII s. 479 h.no: 794; **Takrîb**, s. 415 h.no: 4943.

Künyesi Ebu Bekir'dir. 12. tabakadandır. Kadılık yapmıştır ve Horasanlıdır. 170 talebesinden bazısı şunlardır; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, Abdullah b. Muhammed el-Isbehânî, Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, **Ahmed b. İbrahim el-Cürcânî**, Ahmed b. Ubeyd es-Seffâr, Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, Ahmed b. Cafer et-Bağdâdî, İbn Kâtî' el-Bağdâdî, Ahmed b. Muhammed el-Inzî, Abdullah b. Cafer el-Isbehânî, Ahmed b. Abdullah el-Isbehânî, Ebu Ya'lâ el-Mavîlî, İbrahim b. Abdullah el-Kecî, Yakub b. İshak en-Nîsâbûrî, Muhammed b. İbrahim el-İsbehânî; 257 hocasından bazısı şunlardır; İshak b. Râhuveyh el-Mervezî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Züheyr b. Harb Harşî, Süfyan es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek el-Hanzalî, Abdullah b. Salih el-Cühenî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Abdullah b. Lahî'a el-Hadramî, İbn Ebî Şeybe el-İnsî, Affân b. Müslim el-Bâhilî, Kuteybe b. Said es-Sekafî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. el-Müsennâ el-İnzî, Hişam b. Ammâr es-Sülemî, Vekî' el-Cerrâh, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Ebu Ya'la el-Mavsîlî, **Dahîm el-Kuraşî**, el-Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî, Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî.²⁷⁸

Zehebî onun için imam, hafız ve sebt demiştir.²⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî de Zehebî gibi ona sika demiştir.²⁸⁰

Ahmed b. İbrahim b. İsmail b. Abbas el-Cürcanî el-İsmâîlî (ö. 371)²⁸¹:

Künyesi Ebu Bekir'dir. 15. tabakadandır. Şafi' mezhebinde fakihdir. 61 talebesinden bazısı şunlardır; Ahmed b. el-Hüseyn en-Nîsâbûrî, Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî, el-Hatîb el-Bağdâdî, Abdullah b. Muhammed el-Isbehânî, ed-Dârekutnî, el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî, **el-Mufdale b. İsmâîl**, Muhammed b. Ali el-Isbehânî, Ahmed b. Muhammed el-Burkâtî, Ahmed b. el-Hasen el-Bağdâdî, Ahmed b. el-Hasen el-Bağdâdî, Ahmed b. Muhammed el-Mâleynî, Hamza b. Yusuf es-Sehlî; 461 hocasından bazısı şunlardır; Züheyr b. Harb el-Harşî, Abdullah b. Sâlih el-Cühenî, Ahmed b. Cafer el-Katî'î, Ebu Ya'la el-Mavsîlî, el-Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, el-Hüseyn b. İshak el-Tüstêrî, Abdullah b. Ahmed el-Ahvezî, Abdullah b. Ebî Davud es-Sicistânî, **Cafer b. Muhammed el-Firyâbî**, Abdullah

²⁷⁷ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XIV s. 96 h.no: 54; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. II s. 190 h.no: 714; **el-İber**, c. I s. 441; Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö.385) **el-Fihrist**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, s. 324; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. VIII s. 102 h.no: 3618; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. IV s. 6.

²⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, c. XIV s. 96 h.no: 54; *Tezkîre*, c. II s. 190 h.no: 714.

²⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, c. XIV s. 96 h.no: 54.

²⁸⁰ Zehebî, *Tezkîre*, c. II s. 190 h.no: 714; Hatîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. VIII s. 102 h.no: 3618.

²⁸¹ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XVI s. 292, h.no: 208; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. III s. 106 h.no: 897; **el-İber**, c. II s. 137; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. IV s. 379; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö.911) *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403, s. 382 h.no: 865.

b. Sâbûr el-Beğavî, İbn Huzeyme es-Sülemî, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Muhammed b. Harun er-Rûyâtî, Muhammed b. Yakub el-Emevî, Yakub b. İshak en-Nîsâbûrî.²⁸²

Zehebî onun için imam, hafız, hüccet ve sika demiştir.²⁸³ Suyûtî, Zehebî'nin tespitlerine katılarak onun için hafız, imam ve sebt demiştir.²⁸⁴

Mufdale b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim (ö. 431)²⁸⁵:

Künyesi İbn Ebi Bekir'dir. 18. tabakadandır. 2 talebesi Tâhir b. Muhammed el-Beğavî ve Eslem b. Müslim el-Kuraşî'dir; 3 hocası Ahmed b. İbrahim el-Cürcânî, İshak b. Zerîk ve ed-Dârekutnî'dir.²⁸⁶

Zehebî onun için allâme, muhaddis, müftî olduğunu; Dârekutnî'nin de ondan hadis naklettiğini söyler.²⁸⁷

Tahir b. Muhammed b. el-Beğavî el-Alâî (ö. ?):

Künyesi Ebu Tabib'tir. Bu şahıs hakkında rical kitaplarında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bu râvi meçhuldür. Bu râvinin bulabildiğimiz naklettiği tek hadis, Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne*'deki naklettiği vehn rivayetidir.²⁸⁸

1.3. Diğer Kaynaklarda Sevbân (ra) Rivayeti

Bu kısımda, temel hadis kitapları arasında sayılamayacak eserlerdeki Sevbân (ra) kanalı ile nakledilen vehn hadisini inceleyeceğiz.

1.3.1. Belâzûrî *Ensâbu'l-Eşref* Rivayeti

1.3.1.1. İsnad

حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ الدِّمَشَقِيُّ، ثنا ابْنُ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي شَيْخٌ، يُكْنَى: أَبَا عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ

Hişam b. Ammar ← Sadaka b. Halid ← İbn Cabir ← Ebu Abdisselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

²⁸² Zehebî, *Siyer*, c. XVI s. 292, h.no: 208; Suyûtî, *Tabakât*, s. 382 h.no: 865.

²⁸³ Zehebî, *Siyer*, c. XVI s. 292, h.no: 208.

²⁸⁴ Suyûtî, *Tabakât*, s. 382 h.no: 865.

²⁸⁵ Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XVII s. 518, h.no: 342; İbnu'l-Îmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. XI s. 150.

²⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 518, h.no: 342; İbnu'l-Îmâd, *Şezerât*, c. XI s. 150.

²⁸⁷ Zehebî, *Siyer*, c. XVII s. 518, h.no: 342.

²⁸⁸ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, c. XV s. 16 h.no: 4224.

1.3.1.2. Metin

يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى الْأُمَمُ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ قَلَّةٍ يَوْمَئِذٍ؟، قَالَ: أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غُنَاءٌ كَغُنَاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ الْمَهَابَةَ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ، وَلَيَقْذِفَنَّ الْوَهْنَ فِي قُلُوبِكُمْ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْوَهْنُ؟، قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهَةُ الْمَوْتِ²⁸⁹

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan birileri Ey Allah'ın Resûlü) “O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordular. Rasûlullâh (as) “Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız dedi. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize ‘vehn’ atacak” buyurdu. (Ashaptan biri) “Ey Allah'ın Rasûlü ‘vehn’ nedir?” diye sordu. Rasûlullâh (as) “dünya sevgisi ve ölüm korkunuz” diye cevap verdi.

1.3.1.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. (Bkz.: Ebu Davud es-Sicistânî → *Sünen* → Rical bilgisi; Taberânî → *Müsnedü's-Şâmiyyîn* → Rical bilgisi)

1.3.2. İbn Ebi'd-Dünya Ukûbât Rivayeti

1.3.2.1. İsnad

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، وَسَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ الْمُبَارَكِ بْنِ فَصَّالَةَ، عَنْ مَرْزُوقِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحُمْصِيِّ، عَنْ أَبِي
أَسْمَاءَ الرَّحْبِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ، مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ

Ali b. Ca'd ← Mübarek b. Fudâle ← Ebu Abdillâh Merzuk el-Hımsî ← Ebu Esma er-Rahabî
← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

Said b. Süleyman ← Mübarek b. Fudâle ← Ebu Abdillâh Merzuk el-Hımsî ← Ebu Esma er-Rahabî
← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

²⁸⁹ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö.279), **Ensâbu'l-Eşref**, (th. Süheyl Zekeriyya) I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996, c. II s. 123.

1.3.2.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمُ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أَفْقٍ، كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا"، قَالُوا: مِنْ قَلَّةٍ؟ قَالَ: "أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، تُنَزَعُ الْمَهَابَةُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيُجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنُ قَالُوا: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: "حُبُّ الْحَيَاةِ، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"²⁹⁰

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) her yönden birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Biz Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? dedik. Rasûlullâh (as) "O gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat siz, selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize "vehni yerleştirecek" buyurdu.

(Biz) "Ey Allah'ın Resûlü 'vehn' nedir?" dedik. Rasûlullâh (as) "yaşama (hayat) sevgisi ve ölüm korkusu" diye cevap verdi.

1.3.2.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. Bkz.: Ahmed b. Hanbel → *Müsned* → Rical bilgisi; Taberânî → *Mu'cemu'l-Kebîr* → Rical bilgisi

Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî el-Bağdâdî et-Temîmî el-Kûfî (ö. 230)²⁹¹:

Künyesi Ebu'l Hasen'dir. Şîidir. 9. tabakadan râvidir. Bağdatlıdır. 141 talebesinden bazıları şunlardır; Ebu Davud es-Sicistânî, Ebu Davud et-Tayâlîsî, İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **İbn Ebi'd-Dünyâ el-Kuraşî**, Ali b. Abdulaziz el-Beğavî, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Yakub b. İshak en-Nîsâbûrî, Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî; 116 hocasından bazıları şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-İnsî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Züheyr b. Harb el-Harşî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî, Ebu Davud et-Tayâlîsî, Şu'be b.

²⁹⁰ İbn Ebi'd-Dünya, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî (ö.281), **el- Ukubatü'l-ilahiyye li'l-efrâd ve'l-cema'ât ve'l-ümem** (th. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Daru İbn Hazm, Beyrut 1416/1996, s. 22 h.no: 5.

²⁹¹ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XX s. 341 h.no: 4034; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 266 h.no: 2362; Ebu Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö.322), **ed-Duafâi'l-Kebîr**, (th. Abdulmut'î Emîn Kalacî) I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1404/1984, c. III s. 224 h.no: 1225; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 178 h.no: 974; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 466 h.no: 14458; İbn Adıyy, **el-Kâmil fi'd-Duafâi'r-Ricâl**, c. VI s. 364 h.no: 1367; Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu'l-Bağdâd**, c. XIII s. 281 h.no: 6168; İbnu'l Cevzî, **el-Muntazam fi Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, (th. Muhammed Abdulkadir Atâ – Mustafa Abdulkadir Atâ) I-XIX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1992, c. XI s. 160 h.no: 1336; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. X s. 459 h.no: 152; **Tezkîretu'l-Huffâz**, c. I s. 292 h.no: 400; **el-Kâşif**, c. II s. 36 h.no: 3888; **el-İber**, c. I s. 319; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VII s. 289 h.no: 502; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 389 h.no: 4698.

el-Haccâc, Katade b. Diâme es-Sedûsî, **Mübârek b. Fudâle el-Kuraşî**, Mâlik b. Enes el-Esbehî, Hâşim b. Kâsım el-Leysî, el-Hâris b. Ebî Üsâme et-Temîmî.²⁹²

Ukaylî, onun hadisçiliğine uyulmaması gerektiğini söylemiş ama rivayetlerine gelince onların kuvvetli isnadları olduğunu söylemiştir.²⁹³ Ebu Hâtım, rivayet ettiği hadisin metninde herhangi bir değişiklik olmadan koruduğunu, mutkin ve saduk olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ İbn Adiyy, Ahmed b. Hanbel'in onun için sika dediğini ama oğlu Abdullah'ın ise ondan rivayette bulunmaktan nehyettiğini nakleder. Bunun sebebi olarak da Ali b. Ca'd'ın Hz. Peygamber'in (as) ashabının yolu konusunda tartıştığını, tartışmalı birisi olduğunu söylemiştir.²⁹⁵ Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın bu görüşü ileri sürmesinde, mezhep tartışmalarının etkisi olabilir. Zehebî onun hüccet, imam, hafız, müsnid olduğunu; İbn Hacer, İbn Hibbân ve İbnu'l-Cevzî onun sika olduğunu söylemektedir.²⁹⁶

1.3.3. İbn Ebî Âsım Zühd Rivayeti

1.3.3.1. İsnad

أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جَابِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ السَّلَامِ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ

Hişam b. Ammar ← Yahya b. Hamza ← İbn Cabir ← Ebu Abdisselam ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، أَخْبَرَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ الْأَزْهَرِ الْأَلْهَانِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ

Hişam b. Ammar ← Yahya b. Hamza ← Sevr b. Yezid ← Ezher el-Elhâni ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

²⁹² Mizzi, **Tehzîb**, c. XX s. 341 h.no: 4034; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VII s. 289 h.no: 502; Zehebî, **Siyer**, c. X s. 459 h.no: 152.

²⁹³ Ukaylî, **Duafâ**, c. III s. 224 h.no: 1225.

²⁹⁴ Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 178 h.no: 974.

²⁹⁵ İbn Adiyy, **el-Kâmil**, c. VI s. 366 h.no: 1367.

²⁹⁶ Mizzi, **Tehzîb**, c. XX s. 341 h.no: 4034; Zehebî, **Siyer**, c. X s. 459 h.no: 152; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 389 h.no: 4698.

1.3.3.2. Metin

"يُوشِكُ الْأَمَمُ أَنْ تَتَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا"، قَالُوا: وَمِنْ قَلَّةٍ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: "بَلْ أَنْتُمْ كَثِيرٌ وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءُ السَّيْلِ، يَنْزِعُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْمَهَابَةَ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ، وَلَيَقْذِفَنَّ الْوَهْنَ فِي قُلُوبِكُمْ"، قَالُوا: وَمَا الْوَهْنُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَتُكُمُ الْمَوْتَ"²⁹⁷

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Ashaptan birileri Ey Allah'ın Resûlü) "O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordular. Rasûlullâh (as) "Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız dedi. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize "vehn atacak" buyurdu. (Ashaptan biri) "Ey Allah'ın Rasûlü 'vehn' nedir?" diye sordu. Rasûlullâh (as) "dünya sevgisi ve ölüm korkunuz" diye cevap verdi.

1.3.3.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. (Bkz.: Ebu Davud es-Sicistânî → *Sünen* → Rical bilgisi; Taberânî → *Müsnedü's-Şâmiyyîn* → Rical bilgisi)

İbn Abdillâh el-Herâzî el-Ezherî'l-Elhênî (ö. ?):

Dördüncü tabakadandır. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde onun isminden de bahsetmiştir.²⁹⁸ Taradığımız kaynaklarda bu râvi hakkında başka bilgi bulamadık. İbn Hibbân'ın kaydettiği bilgiye göre el-Ezherî'l-Elhênî'nin tek rivayeti, Sevbân (ra)'dan gelen vehn rivayetidir.

Sevr b. Yezid b. Ziyad er-Rahabî eş-Şâmî el-Hımsî (ö. 153)²⁹⁹:

Künyesi Ebu Halid'tir. 7. tabakadandır. Kaderiyye mezhebindedir. 133 talebesinden bazıları şunlardır; el-Fadl b. Dekîn el-Melâî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî, Şu'be b. el-Haccâc, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Abdurrezzâk b. Hemmâm el-Hamîrî, Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî, **Yahya b. Hamza el-Hadramî**, Mâlik b. Enes, İbn İshak el-Kuraşî, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahya b. Saîd el-Kattân, Muhammed b.

²⁹⁷ İbn Ebi Âsım, Ebu Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö.287), *Kitâbu'z-Zühed*, (th. Dr. Abdulaliyy Abdulhamid) Dâru's-Selefiyye, Hindistan1403/1983, s. 132 h.no: 268-269.

²⁹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, h.no: 1734.

²⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV s. 418 h.no: 862; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, c. II s. 564 h.no: 3666; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. VII s. 324 h.no: 3910; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. II s. 181 h.no: 2126; İclî, *es-Sikât*, s. 261 h.no: 200; Ukaylî, *ed-Duafâi'l-Kebîr*, c. I s. 178 h.no: 225; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VI s. 129 h.no: 7030; İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, c. II s. 309 h.no: 320; Zehebî, *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 132 h.no: 171; *el-Kâşif*, c. I s. 285 h.no: 724; *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. VI s. 344 h.no: 146; *Mîzânu'l-İ'tidâl*, c. I s. 374 h.no: 1406; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. II s. 33 h.no: 57; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 135 h.no: 861.

Ömer el-Vâkıdî, Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî; 105 hocasından bazıları şunlardır; Saîd b. el-Müseyyeb el-Kuraşî, İbn Cureyc el-Mekkî, Ata b. Ebî Rabâh el-Kuraşî, İkrime Mevla İbn Abbâs, İbn İshak el-Kuraşî, Muhammed b. Şihâb ez-Zühri, **el-Ezherî'l-Elhênî**, Nâfi' İbn Ömer, Hişâm b. Urve el-Esedî, Muhammed b. Müslim el-Kuraşî, Amr b. Şuayb el-Kuraşî, Âmir eş-Şâ'bî.³⁰⁰

Ukaylî ve İbn Adîyy, onun kaderî olmasından ötürü aleyhindeki cerh ifadelerine yer verirler ve onun hakkında Ukaylî “lâ be'se bihî”, İbn Adîyy sika veya sadûk hükmünü verir; Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, İclî ve İbn Hibbân da onun için sika hükmünü vermişlerdir; Zehebî “hâfız, sebt lakin kaderîdir” demiştir; İbn Hacer de kaderî olduğunu söyler ama nihâyetinde onun için sika sebt demiştir.³⁰¹

Yahya b. Hamza b. Vâkıd el-Kâdî ed-Dimeşkî el-Hadramî (ö. 183)³⁰²:

Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. 8. tabakadandır. Kaderiyye mezhebindedir. Ehl-i beyttendir.³⁰³ 48 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. Yahya ez-Zühli, **Hişâm b. Ammâr es-Sülemî**, Yakub b. Süfyan el-Fârisî, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî; 77 hocasından bazıları şunlardır; Süfyan es-Sevrî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Muhammed b. Aclân el-Kuraşî, Musa b. Ukbe el-Kuraşî, Yahya b. Ebî Kesîr et-Tâî, Muhammed b. el-Velîd ez-Zebîdî, **Sevr b. Yezîd el-Kelâî**, Atâ b. Ebî Müslim el-Horasânî.³⁰⁴

Zehebî onun için büyük imam ve sika; Ahmed b. Hanbel onun için “leyse bihî be's”; Ebu Hâtim onun için sadûk demiş; Ukaylî ve İbnu'l-Cevzî onu zayıf râvileri topladıkları

³⁰⁰ Mizzî, **Tehzîb**, c. IV s. 418 h.no: 862; Zehebî, **Siyer**, c. VI s. 344 h.no: 146; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. II s. 33 h.no: 57.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. II s. 564 h.no: 3666; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 324 h.no: 3910; İclî, **es-Sikât**, s. 261 h.no: 200; Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. I s. 178 h.no: 225; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VI s. 129 h.no: 7030; İbn Adîyy, **el-Kâmil**, c. II s. 314 h.no: 320; Zehebî, **Mîzan**, c. I s. 374 h.no: 1406; **Siyer**, c. VI s. 344 h.no: 146; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 135 h.no: 861.

³⁰² Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXXI s. 278 h.no: 6816; İbn Sa'd, **Tabakâtu'l-Kübra**, c. VII s. 325 h.no: 3918; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. II s. 39 h.no: 1486; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VIII s. 268 h.no: 2956; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 350 h.no: 1972; Ukaylî, **Duafâ**, c. IV s. 397 h.no: 2018; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IX s. 136 h.no: 580; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 614 h.no: 11725; İbnu'l-Cevzî, **ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn**, c. III s. 192 h.no: 3702; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. VIII s. 354 h.no: 99; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. XI s. 200 h.no: 339; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 589 h.no: 7536.

³⁰³ Mizzî, **Tehzîb**, h.no: 6816; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. XI s. 200 h.no: 339.

³⁰⁴ Mizzî, **Tehzîb**, h.no: 6816; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. XI s. 200 h.no: 339.

eserlerinde/ zikretmişlerdir; İclî ve İbn Hibbân onu sikâtlarında zikretmişlerdir ve İbn Hacer de ona sika hükmünü vermiştir.³⁰⁵

1.3.4. İbn A'râbî *Mu'cem* Rivayeti

1.3.4.1. İsnad

قَرَأْتُ عَلَى عَلِيٍّ، قَالَ: وَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ زُرَّارَةَ الْحَضْرَمِيِّ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ رَجُلٍ، قَالَ: حَسِبْتُ أَنَّهُ عَمْرُو بْنُ مَرْثَةَ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ

Ali b. Davud b. Yezid ← Abdullah b. Salih ← Leys b. Sa'd ← Ali b. Zurare el-Hadramî ← Amr b. Kays ← Bir adam (Amr b. Murre) ← Salim b. Ca'd ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.3.4.2. Metin

" تَدَاعَى الْأُمَمُ عَلَى أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ كَمَا، تَدَاعَى الْأَكْلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا "، قَالُوا: نَحْنُ قَلَّةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟، قَالَ: " إِنَّكُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غُنَاءٌ كَغُنَاءِ السَّيْلِ، يُنَزَّعُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةُ وَالرُّعْبُ، وَيَقْدَفُ فِي قُلُوبِكُمْ

306n

Çeşitli ümmetler, ümmet-i Muhammed'in üzerine tıpkı yemek kabının üzerine çağırınlar birbirlerini çağıracaklar. Dediler ki, "Ey Allah'ın Resulü bizim sayımız az mı olacak?" Allah'ın Resulü (as) dedi ki, Muhakkak ki siz o gün sayı olarak çok olacaksınız. Fakat siz, selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Düşmanlarınızın kalplerinden heybet (iniz) ve korku (nuz) sökülüp sizin kalplerinize atılacak.

1.3.4.3. Rical Bilgisi

Salim b. Ebi Ca'd Râfi' el-Eşceî el-Ğatafânî el-Kûfî (ö. 97)³⁰⁷:

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. II s. 39 h.no: 1486; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 350 h.no: 1972; Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. IV s. 397 h.no: 2018; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IX s. 136 h.no: 580; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 614 h.no: 11725; İbnu'l-Cevzî, **ed-Duafâ**, c. III s. 192 h.no: 3702; Zehebi, **Siyer**, c. VIII s. 354 h.no: 99; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 589 h.no: 7536.

³⁰⁶ Ebî Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyad ibnu'l-Beşr İbnu'l-A'râbî (ö.340), **el-Mu'cem**, (th. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseyn), I-II, Daru'l-İbnu'l-Cevzi, Riyad 1418/1997, c. II s. 1036 h.no: 2228.

Künyesi, İbn Ebî Ca'd'dır. 3. tabakadandır. 78 talebesinden bazıları şunlardır; el-Hâkim b. Uteybe el-Kindî, el-Hasen b. Musa el-Eşceî, Saîd b. el-Museyyeb el-Kuraşî, Süfyan es-Sevrî, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Şu'be b. el-Haccâc, **Amr b. Murre el-Merâdî**, Atâ' b. es-Sâbit es-Sekafî, Amr b. Dînâr, İsa b. Yûnus es-Sebî'i, Katade b. Diâme es-Sedûsî, İbn İshak el-Kuraşî, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Muammer b. Ebî Amr el-Ezdî, Yezîd b. Kays el-Ezdî; 73 hocasından bazıları şunlardır; Enes b. Mâlik el-Ensârî, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebu Saîd el-Hudrî, **Sevbân b. Bücdûd el-Kuraşî**, Said b. Zeyd el-Kuraşî, Saddî b. Aclân el-Bâhilî, Talha b. Nâfi' el-Kuraşî, Ebu Hureyre ed-Devsî, Abdullah b. Abbâs, Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, Abdullah b. Mesûd, Ömer b. Hattâb, Ümmü Seleme Zevce'n-Nebî, Mücahid b. Cebr el-Kuraşî.³⁰⁸

Zehebî, İclî, Ebu Hâtîm, İbn Hacer, Ebu Nuaym ve Ahmed b. Hanbel onun için sika demiştir.³⁰⁹ Zehebî ve İbn Hacer Ahmed b. Hanbel'den, onun Sevbân (ra) ile görüşmediğini ve ondan hadis dinlemediğini ancak incelediğimiz bu vehn rivayetinde de olduğu gibi kendisi Sevbân (ra)'dan hadisi duymuş gibi rivayet ettiği için kendisinde "tedlîs ve irsâl"³¹⁰ bulunduğunu nakletmişlerdir ayrıca İbn Hacer onun çokça tedlis yaptığını söylemiştir; Zehebî de onun tedlis yaptığını söyleyenler arasındadır.³¹¹

Amr b. Murre b. Abdullah b. Târik el-Mersed b. Seleme b. Ka'b b. Vâil b. Cemel b. Kenâne b. Nâci İbn Merâd el-Merâdî el-Cemelî el-Cühenî el-Kûfî el-A'mâ (ö. 116)³¹²:

Künyesi Ebu Abdullah'tır. 3. tabakadandır. Talebelerinden bazıları; Husayn b. Abdurrahman es-Sülemî, Zeyd b. Ebî Uneyse, Süfyan es-Sevrî, Süleyman el-A'meş, Şu'be b. el-Haccâc,

³⁰⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. X s. 130 h.no: 2142; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübrâ**, c. VI s. 296 h.no: 2335; Ebü'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî el-Medîni (ö.234), **el-İlel**, (th. Muhammed Mustafa el-A'zamî) el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1980, s. 63 h.no: 82; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. I s. 268 h.no: 405; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. IV s. 107 h.no: 2132; İclî, **es-Sikât**, c. I s. 382 h.no: 538; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 181 h.no: 785; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IV s. 305 h.no: 3028; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. V s. 108 h.no: 44; **el-Kâşif**, c. I s. 422 h.no: 1767; **el-İber**, c. I s. 90; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. II s. 109 h.no: 3045; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. III s. 432 h.no: 799; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 226 h.no: 2170.

³⁰⁸ Mizzî, **Tehzîb**, c. X s. 130 h.no: 2142; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 296 h.no: 2335; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 181 h.no: 785; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. III s. 432 h.no: 799.

³⁰⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 296 h.no: 2335; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. I s. 268 h.no: 405; Zehebî, **Siyer**, c. V s. 108 h.no: 44; İclî, **es-Sikât**, c. I s. 382 h.no: 538; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 181 h.no: 785; **Takrîb**, s. 226 h.no: 2170.

³¹⁰ Hadisi, senedinden bir veya birkaç ravisini düşürerek rivayet etmek ve Tâbiînin doğrudan Hz. Peygamber (as)'dan hadis rivayet etmesidir. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 138)

³¹¹ Zehebî, **Mizân**, c. II s. 109 h.no: 3045; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. III s. 432 h.no: 799; **Takrîb**, s. 226 h.no: 2170.

³¹² Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXII s. 232 h.no: 4448; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübra**, c. VI s. 312 h.no: 2412; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 368 h.no: 2664; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 185 h.no: 1408; Ebu Hâtîm, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 257 h.no: 1421; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 183 h.no: 4479; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. V s. 196 h.no: 74; **Tezkîretu'l-Huffâz**, c. I s. 91 h.no: 105; **el-Kâşif**, c. II s. 88 h.no: 4229; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. III s. 288 h.no: 6447; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VIII s. 102 h.no: 163; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 426 h.no: 5112.

Kays ibn Rebî'; Hocalarından bazıları; **Sâlim b. Ebî Ca'd**, Sa'id b. el-Museyyeb, Âsın el-Anzî, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Ebi'l-Buhterî et-Tâî'dir.³¹³

İclî, Ebu Hâtim, İbn Hacer, İbn Hibbân onun için sika demektedir.³¹⁴ Zehebî onun için hafız, hüccet, önder, imam ve sika demektedir.³¹⁵ Amr b. Murre, tedlisçi olmakla da suçlanmıştır.³¹⁶

Amr b. Kays b. Sevr b. Mâzin b. Hayseme el-Kındî eş-Şâmî el-Hımsî (ö. 140)³¹⁷:

Künyesi Ebu Sevr'dir. 3. tabakadandır. Şamlıdır. 29 talebesinden bazıları şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-Ansî, Bakıyye b. el-Velîd el-Kelâî, Sevr b. Yezîd er-Rahabî, Savfân b. Amr es-Seksekî, Abdullah b. Avn el-Müzenî, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, **Alî b. Zurâre el-Kûfî**, Muhammed b. el-Velîd ez-Zebîdî, Muâviye b. Sâlih el-Hadramî, Yahya b. Hamza el-Hadramî; 20 hocasından bazıları şunlardır; Ebu Bürde b. Ebî Musa el-Eşarî, Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî, Abdullah b. Amr es-Sehmî, Atâ b. Ebî Rabah el-Kuraşî, Atâ b. Yessâr el-Hilâlî, Ebu İshak es-Sebî'î, Evuymir b. Mâlik el-Ensârî, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî.³¹⁸

İbn Sa'd, sâhibu'l-hadîs; Yahya b. Maîn, leyse bi's şey³¹⁹ ve sika; Zehebî, imamu'l-Kebîr ve sadûk; Ahmed b. Hanbel, İclî, İbn Hibbân, İbn Şâhin ve İbn Hacer onun için sika demiştir.³²⁰

Ali b. Zurâre el-Kufî el-Hadramî (ö. ?)³²¹:

Râvi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. İncelediğimiz rivayetin isnadı dışında hoca ve talebesini bulamadık.

³¹³ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXII s. 232 h.no: 4448; Zehebî, **Siyer**, c. V s. 196 h.no: 74.

³¹⁴ İclî, **es-Sikât**, c. II s. 185 h.no: 1408; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 258 h.no: 1421; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 183 h.no: 4479; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VIII s. 103 h.no: 163.

³¹⁵ Zehebî, **Siyer**, c. V s. 196 h.no: 74; **Tezkîre**, c. I s. 91 h.no: 105.

³¹⁶ Zehebî, **Siyer**, c. V s. 196 h.no: 74; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VIII s. 103 h.no: 163.

³¹⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXII s. 195 h.no: 4435; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübrâ**, c. VII s. 22 h.no: 3873; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. III s. 126 h.no: 4538; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 362 h.no: 264; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 182 h.no: 1402; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 254 h.no: 1406; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 180 h.no: 4466; İbn Şâhin, **Târihu Esmâ'i-Sikât**, s. 152 h.no: 842; Yahya b. Maîn, **Sulâtu İbn Cunejd lî Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Maîn**, s. 335 h.no: 267; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübela**, c. V s. 322 h.no: 156; **Mizânü'l-İ'tidâl**, c. III s. 284 h.no: 6425; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VIII s. 91 h.no: 142; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 426 h.no: 5099.

³¹⁸ Mizzî, **Tehzîb**, c. XXII s. 195 h.no: 4435; Zehebî, **Siyer**, c. V s. 322 h.no: 156; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VIII s. 91 h.no: 142.

³¹⁹ Cerhin Zehebî ve Sehavî'ye göre üçüncü mertebesinde olan râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Ancak Yahya b. Maîn bu ifadeyi cerh için kullanmakla beraber bâzan râvinin az hadis rivayet etmiş olmasından dolayı kullanır ki bu cerh manası taşımaz. (Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 164)

³²⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 22 h.no: 3873; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. III s. 126 h.no: 4538; İclî, **es-Sikât**, c. 2 s. 182 h.no: 1402; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 180 h.no: 4466; İbn Şâhin, **Sikât**, s. 152 h.no: 842; Yahya b. Maîn, **Sulâtu İbn Cunejd**, s. 335 h.no: 267; s. 325 h.no: 210; Zehebî, **Siyer**, c. V s. 322 h.no: 156; **Mizân**, c. III s. 284 h.no: 6425; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 426 h.no: 5099.

³²¹ Zehebî, **Mizânü'l-İ'tidâl**, c. III s. 127 h.no: 584; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 275 h.no: 2390; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 210 h.no: 9714; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 187 h.no: 1022.

Buhari *Târih*'inde onun munkatı' olduğunu söylemiştir; Ebu Hâtim onun zayıf olduğunu söylemiş; İbn Hibbân *es-Sikât*'ında zikretmiştir.³²²

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmî el-Mısri (ö. 175)³²³:

Künyesi Ebu'l-Hâris'tir. 7. tabakadandır. Mısırlıdır. Fakîhtir. 329 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Bakiyye b. el-Velîd el-Kelâî, Cerîr b. Abdulhamid ed-Dabbî, el-Haccâc b. Muhammed el-Mesîsî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Süfyân es-Sevrî, Ebu Davud et-Tayâlisî, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Şu'be b. el-Leys, Abdullah b. el-Mübârek el-Hanzalî, **Abdullah b. Sâlih el-Cühenî**, Abdullah b. Lehi'a el-Hadramî, Andullah b. Vehb el-Kuraşî, Ubeydullah b. Musa el-Absî, Katade b. Saîd es-Sekafî, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Muhammed b. Hâzm el-Â'ma, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Muammer Ebî Amr el-Ezdî, Hâşim b. Kâsım el-Leysî, Vekî' b. Cerrâh, Yahya b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Hârûn el-Vâsîtî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, İbn Ebi'd-Dünya el-Kuraşî, Muhammed b. İsâ et-Tirmizî; 259 hocasından bazıları şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-Ansî, el-Hasen el-Basrî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Saîd b. el-Müseyyeb el-Kuraşî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Abdullah b. el-Mübârek el-Hanzalî, Abdullah b. Sâlih el-Cühenî, Abdullah b. Lehi'a el-Hadramî, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, İbn Cüreyc el-Mekkî, Atâ' b. Ebi Rabâh el-Kuraşî, İkrime Mevla İbn Abbâs, **Alî b. Zurâre el-Kûfî**, Ebu İshak es-Sebî'î, Katade b. Deâme es-Sedûsî, Mâlik b. Enes, Mücâhit b. Cebr el-Kuraşî, İbn İshak el-Kuraşî, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Nâfi' İbn Ömer, Yahya b. Saîd el-Kettân.³²⁴

Zehebî onun için hâfız, imam, sebt ve şeyhu'l-İslâm; İclî, Ebu Hâtim, İbn Şâhin ve İbnu'l-Cevzî onun için sika; İbn Hacer de onun için sika ve sebt demiştir.³²⁵

Abdullah b. Salih b. Muhammed b. Müslim el-Cühenî (ö. 222)³²⁶:

³²² Buhârî, *Târih*, c. VI s. 275 h.no: 2390; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VII s. 210 h.no: 9714; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 187 h.no: 1022.

³²³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XXIV s. 255 h.no: 5016; İclî, *es-Sikât*, c. II s. 230 h.no: 1565; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 179 h.no: 1015; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VII s. 360 h.no: 10445; İbn Şâhin, *Târihu Esmâi's-Sikât*, s. 196 h.no: 1188; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam Fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, c. IX s. 12 h.no: 947; Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. VIII s. 136 h.no: 12; *el-Kâşif*, c. II s. 151 h.no: 4691; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 164 h.no: 210; *el-İber*, c. I s. 206; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VIII s. 459 h.no: 834; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 464 h.no: 5684.

³²⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXIV s. 255 h.no: 5016; Zehebî, *Siyer*, c. VIII s. 136 h.no: 12; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 459 h.no: 834.

³²⁵ İclî, *es-Sikât*, c. II s. 230 h.no: 1565; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 179 h.no: 1015; İbn Şâhin, *es-Sikât*, s. 196 h.no: 1188; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. IX s. 12 h.no: 947; Zehebî, *el-Kâşif*, c. II s. 151 h.no: 4691; *el-İber*, c. I s. 206; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 459 h.no: 834; *Takrîb*, s. 464 h.no: 5684.

³²⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XV s. 98 h.no: 3336; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, c. VII s. 359 h.no: 4079; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. IX s. 88 h.no: 925; Ukaylî, *ed-Duafâi'l-Kebîr*, c. II s. 267 h.no: 826; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. V s. 86 h.no: 398; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Muhaddisîn mine'l-Mecrûhîn*, (th. Ebu

Künyesi Ebu Salih'tir. Mısırlıdır. 10. tabakadandır. 194 talebesinden bazıları şunlardır; Abdullah b. Andurrahman ed-Dârimî, el-Leys b. Sa'd, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **Ali b. Dâvud et-Temîmî**, Ebu Şeyh Abdullah b. Muhammed el-İsbehânî, İbn Huzeyme es-Sülemî, Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, Dahîm el-Kuraşî; 97 hocasından bazıları şunlardır; İsmail b. Ayyâş el-Ansî, Bakıyye b. el-Velîd el-Kelâî, Hammad b. Seleme el-Basrî, Süfyân b. Uyeyne, Şerîk b. Abdullah el-Kâdî, Abdullah b. Lahî'a el-Hadramî, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, **el-Leys b. Sa'd**, Mâlik b. Enes el-Esbahî, Muaviye b. Salih el-Hadramî, Hâşim b. Kasım el-Leysî.³²⁷

Ukaylî onun hakkında “leyse bi’ş-şey”; Ebu Hâtim, onun için sâlih; İbn Hibban *Mecrûhîn*’de onun için “münkeru’l-Hadis”; İbn Adiyy onun için “o bizim yanımızda mustakimu’l-hadistir.”³²⁸ Ancak biz onun hadisinin isnad ve metninde yanılma gördük. Ancak onda kasıtlı yalan görmedik” demiştir; Mizzi *Tehzîb*’de Ebu Hatim’in Ebu Zur’a’ya onun hakkında sorduğunu, Ebu Zur’a’nın da “ben onun hakkında yalan bilmiyorum” dediğini ve onun Hasenu’l-hadis olduğunu nakleder. Zehebî onun için leyyin;³²⁹ *el-İber*’de ise “zayıflığı ömrünün sonları içindir” demiştir; Ahmed b. Hanbel onun için “hayatının ilk yıllarında sağlandı, sonunda ifsâd oldu/bozuldu. O, (güven açısından) bişey değildir.” demiştir; İbn Hacer de *Takrîb*’de onun için çokça yanılan ve saduk demiştir.³³⁰

Ali b. Davud b. Yezid et-Temîmî el-Kantarî (ö. 272)³³¹:

Muhammed Muhammed b. İnsân Ferhat) I-II, Daru’l-Lu’lue, Kahire 2016, c. II s. 771 h.no: 568; İbn Adiyy, **el-Kamil Fi Duafai’r-Rical**, c. V s. 342 h.no: 1015; Hatib Bağdâdî, *Târihu’l-Bağdâd*, c. XI s. 155 h.no: 5063; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. III s. 212 h.no: 4919; İbnu’l-Cevzî, **ed-Duafâ**, c. II s. 127 h.no: 2048; Zehebî, **Siyeru Âlemu’n-Nübelâ**, c. X s. 405 h.no: 115; **el-Kâşif**, s. 562 h.no: 2780; **Mîzânu’l-İ’tidâl**, c. II s. 440 h.no: 4383; **el-İber**, c. I s. 304; **Tezkîretu’l-Huffâz**, c. I s. 284 h.no: 389; İbn Hacer, **Tehzîbu’t-Tehzîb**, c. V s. 256 h.no: 448; **Takrîbu’t-Tehzîb**, s. 308 h.no: 3388; İbnu’l-İmâd, **Şezerâtu’z-Zeheb**, c. III s. 105.

³²⁷ Mizzi, **Tehzîbu’l-Kemâl**, c. XV s. 98 h.no: 3336; İbn Sa’d, **Tabakât**, c. VII s. 359 h.no: 4079; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta’dîl**, c. V s. 86 h.no: 398; Hatib Bağdâdî, *Târihu’l-Bağdâd*, c. XI s. 155 h.no: 5063; Zehebî, **Siyer**, c. X s. 405 h.no: 115; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. V s. 256 h.no: 448.

³²⁸ Sahih veya hasen olan hadis hakkında kullanılan bir ifade. (Aydın, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 224)

³²⁹ Cerhin, Irâkî’ye göre beşinci, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan siga. Zehebî de “Leyse bi Umde” manasında kullanır. Böyle bir râvinin rivayet ettiği merviyât başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibâr* için alınır. (Aydın, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 164)

³³⁰ Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. II s. 267 h.no: 826; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta’dîl**, c. V s. 86 h.no: 398; İbn Hibban, **el-Mecrûhîn**, c. II s. 771 h.no: 568; İbn Adiyy, **el-Kâmil**, c. V s. 342 h.no: 1015; Mizzi, **Tehzîbu’l-Kemâl**, c. XV s. 98 h.no: 3336; Zehebî, **Mîzânu’l-İ’tidâl**, c. II s. 440 h.no: 4383; **el-İber**, c. I s. 304; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. III s. 212 h.no: 4919; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 308 h.no: 3388.

³³¹ Mizzi, **Tehzîbu’l-Kemâl**, c. XX s. 423 h.no: 4065; İbn Hibban, **es-Sikât**, c. VIII s. 476 h.no: 14497; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta’dîl**, c. VI s. 185 h.no: 1015; Hatib Bağdâdî, *Târihu’l-Bağdâd*, c. XIII s. 373 h.no: 6261; İbnu’l-Cevzî, **el-Muntazam fî Târihu’l-Mulûk ve’l-Umem**, c. XII s. 252 h.no: 1784; Zehebî, **Siyeru Âlemu’n-**

Künyesi Ebu'l Hasen'dir. 11. tabakadandır. Bağdatlıdır. 63 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Amr el-Ankî, **Ahmed b. Muhammed el-Anzî**, Yahya b. Bekîr el-Kuraşî, İbrahim b. İshak el-Harbî, İsmail b. Muhammed es-Saffâr, Abdullah b. Adiyy el-Cürcânî, Abdullah b. Sâbûr el-Beğavî, İbn Ebi'd-Dünya el-Kuraşî, İbn Huzeyme es-Sülemî, Muhammed b. Cureyc et-Taberî, İbn Mace el-Kazvînî, Muhammed b. Yakub el-Emevî, Muhammed b. Yahya el-Bağdâdî; 28 hocasından bazıları şunlardır; Said b. Ebî Meryem el-Cemhî, Âsım b. Ali el-Vâsıdî, **Abdullah b. Sâlih el-Cühenî**, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Müsedded b. Mesûd el-Esedî, Nuaym b. Hammâd el-Hazâî, Yahya b. Bekîr el-Kuraşî, Yezîd b. Hârûn el-Vâsıdî.

İbn Hibbân onu *Sikât*'ında zikreder; Hatib Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî onun için sika; Zehebî onun için sâlihu'l-hadis³³²; İbn Hacer de onun için sadûk demiştir.³³³

1.3.5. İbn Semmâk *Hadîsu İbnu's-Semmâk* Rivayeti

1.3.5.1. İsnad

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بَشْرِ الْمَرْتَدِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْمُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ مَرْزُوقِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحِمَصِيِّ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحْبِيِّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى النَّبِيِّ

Ahmed b. Bişr ← Ali b. Ca'd ← Mübarek b. Fudâle ← Merzuk Ebu Abdillâh el-Hımsî ← Ebu Esma er-Rahabî ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

1.3.5.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أَفْقٍ كَمَا تَدَاعَى الْأَكْلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا، فَلَنَا: مِنْ قَلِيلٍ بِنَا يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: لَا، أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، يَنْزِعُ اللَّهُ الْمَهَابَةَ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ وَيَجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ، قِيلَ: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الْحَيَاةِ وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ"³³⁴

Birbirlerini yemek kabına çağırınlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) her yönden birbirlerini davet etmeleri yakındır. (Biz Ey Allah'ın Resûlü) "O

Nübelâ, c. XIII s. 143 h.no: 74; **el-Kâşif**, c. II s. 39 h.no: 3912; **Mîzânu'l-Î'tidâl**, c. III s. 126 h.no: 5837; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VII s. 317 h.no: 539; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 401 h.no: 4730.

³³² Ta'dîlin, Zehebî ve Irâkî'ye göre dördüncü, Sehavî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan bir siga. Böyle bir râvinin mervviyyâtı i'tibâr için alınır. (Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 272)

³³³ İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 476 h.no: 14497; Hatib Bağdâdî, **Târihu'l-Bağdâd**, c. XIII s. 373 h.no: 6261; İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam**, c. XII s. 252 h.no: 1784; Zehebî, **Mîzânu'l-Î'tidâl**, c. III s. 126 h.no: 5837; İbn Hacer, **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 401 h.no: 4730.

³³⁴ İbnu's-Semmâk, Ebu Amr Osmân b. Ahmed b. Abdillâh ed-Dekkâk el-Bağdâdî (ö.344), **Mec'mû' fihî Aşere eczâi Hadîsîh**, "**Hadîsu İbnu's-Semmâk**" (th. Nebil Sadettin) Daru'l-Beşâiri'l-İslâmî, s. 292 h.no: (51) 389.

gün bizim sayımız az mı olacak? dedik. Rasûlullâh (as) “Hayır, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize “vehni yerleştirecek” buyurdu.

(Biz) “Ey Allah’ın Resûlü ‘vehn’ nedir?” dedik. Rasûlullâh (as) “yaşama (hayat) sevgisi ve ölüm korkusu” diye cevap verdi.

1.3.5.3. Rical Bilgisi

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. (Bkz.: Ahmed b. Hanbel → *Müsned* → Rical bilgisi)

Ahmed b. Bişr b. Sa’d el-Mersedî (ö. 286)³³⁵:

Künyesi Ebu Ali’dir. 12. tabakadandır. 21 talebesinden bazısı şunlardır; Ahmed b. İshal es-Sabğî, Ahmed b. Ubeyd es-Seffâr, Ahmed b. Muhammed el-İnzî, Ahmed b. Muhammed el-Mettûsî, Deâlic b. Ahmed es-Sicistânî, İbn Kâtî’ el-Bağdâdî, Abdullah b. Muhammed el-Ishebânî, Ali b. Hamşâd en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah es-Seffâr, Muhammed b. Abdullah eş-Şâfi’î, **Osman b. Ahmed ed-Dekkâk**, el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Amr er-Rezzâz, Yakub b. İshak en-Nîsâbûrî; 37 hocasından bazısı şunlardır; İbrahim b. Hamza ez-Zübeyrî, Bişr b. Muâz el-Basrî, Dâvud b. Reşîd el-Hâşimî, Said b. Süleymân ed-Dabbî, Said b. Mansur el-Horasânî, Abdulalîy b. Hemmâd el-Bâhilî, **Alî b. Ca’d el-Cevherî**, Muhammed b. Sabbâh ed-Devlânî, Muhammed b. Sabbâh el-Cürcânî, Yahya b. Maîn.³³⁶

Zehebî *Siyer*’inde³³⁷, İbn Hacer *İthâf*’ında³³⁸ ondan rivayette bulunmuşlardır. Hatîb el-Bağdâdî, onun sika olduğunu rivayet etmiştir.³³⁹

³³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu’l-Bağdâd*, c. V s. 87 h.no: 1930.

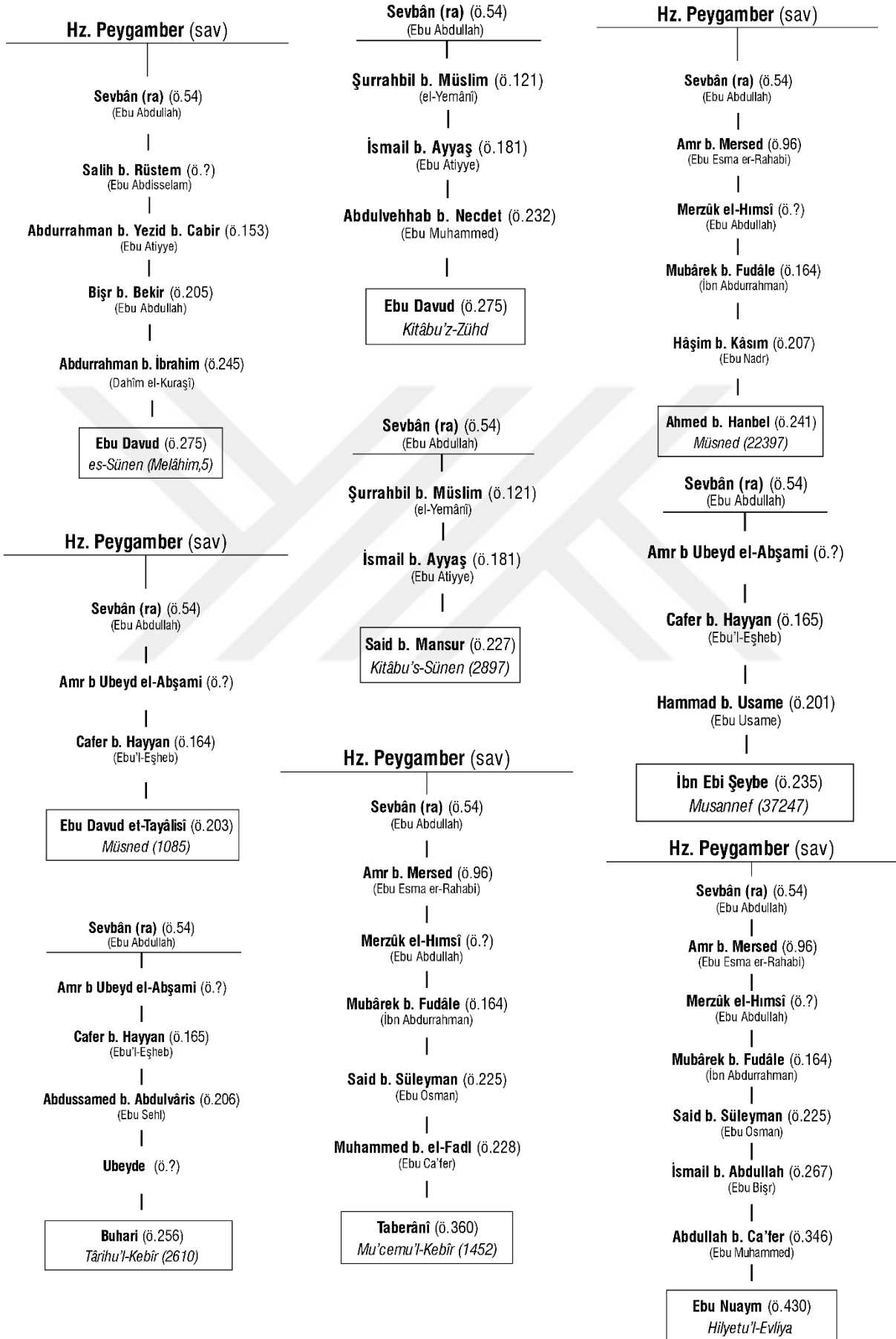
³³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. V s. 87 h.no: 1930.

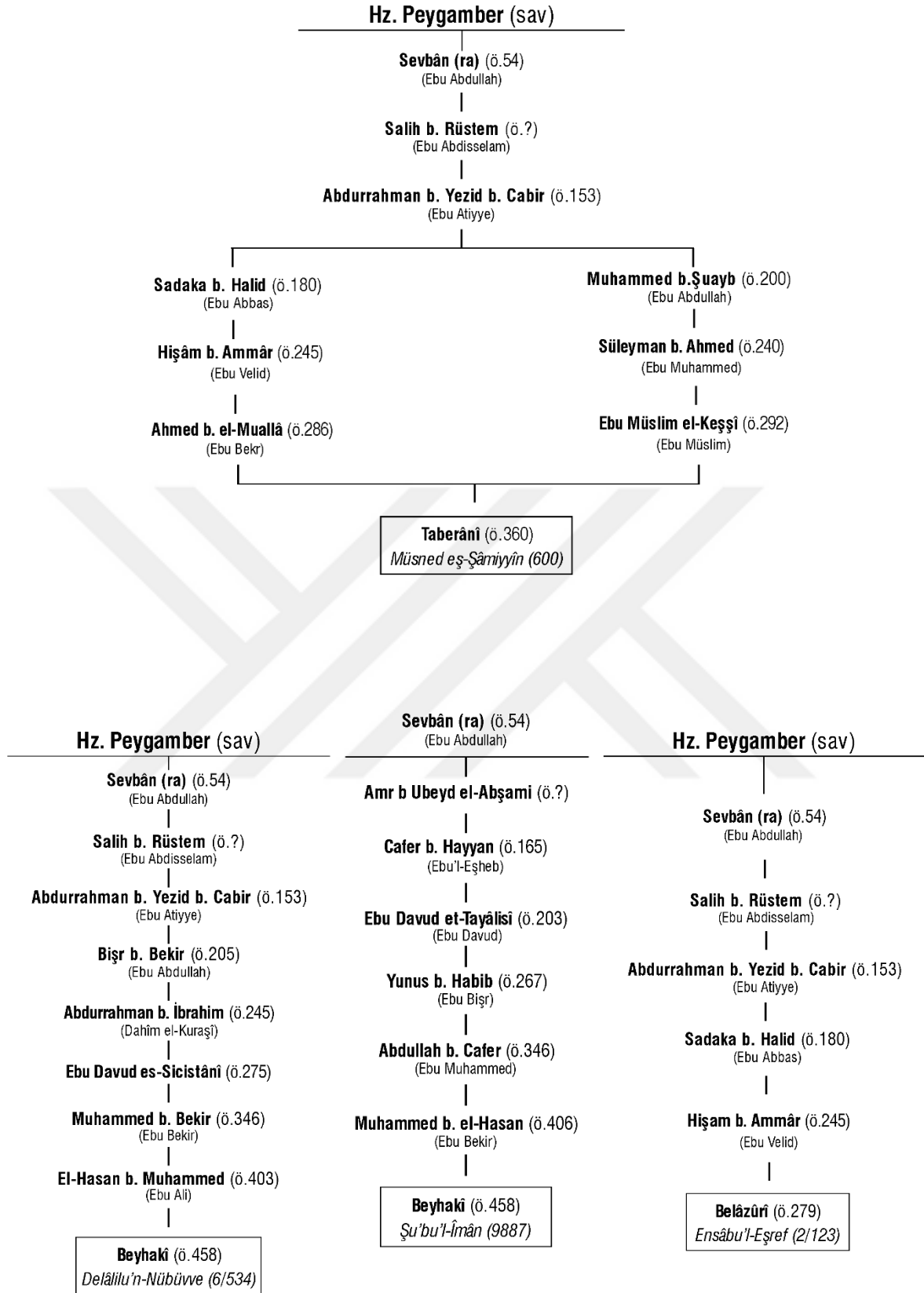
³³⁷ Zehebî, *Siyer*, c. X s. 474, h.no: 153.

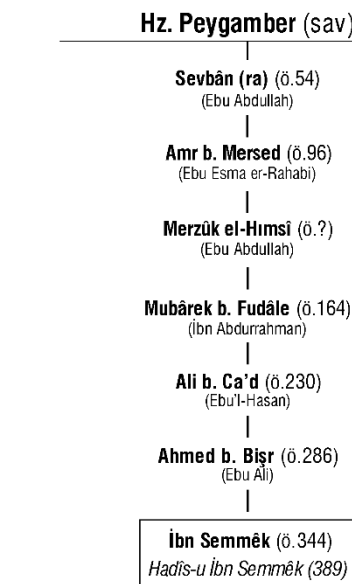
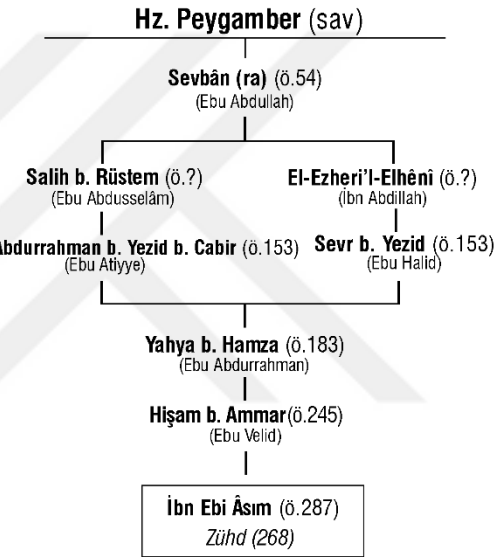
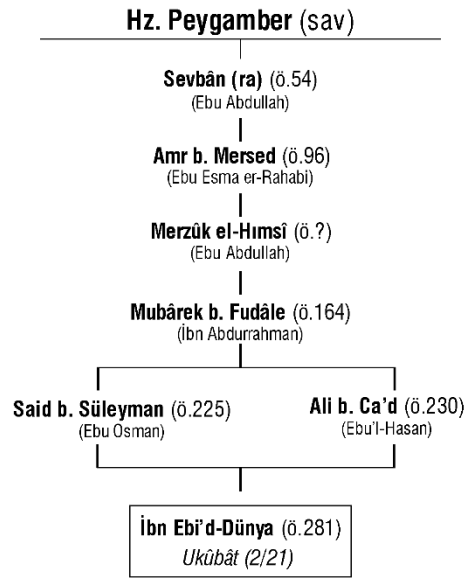
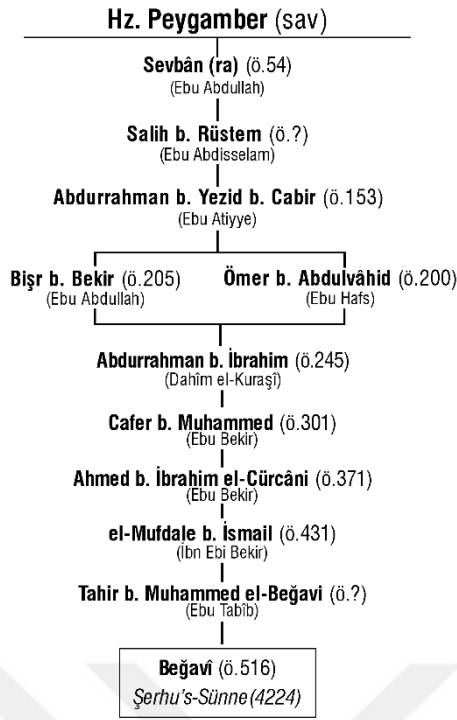
³³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *İthâfu’l-Mahâret bi’l-Fevâidi’l-Mubtere min Etrâfi’l-Aşere*, I-XIX, Mecmu’l-Melik Fahd, Medine 1415/1994, c. VI s. 606 h.no: 7056.

³³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. V s. 87 h.no: 1930.

1.4. Sevbân (ra) Rivayetinin İsnad Şemaları

2. Ebu Hureyre (ra) Rivayeti

Ebu Hureyre (ra), vehn hadisini Hz. Peygamberden (as) duyan ikinci ve son sahabidir. Kendisinin rivayet ettiği hadis, kitaplarda pek fazla yer bulamamıştır. Bu, muhtemelen rivayeti Sevbân (ra)'dan duyup, onun adını zikretmeden rivayet etmesinden dolayıdır. Rivayeti sadece Kütüb-i tis'adan Ahmed b. Hanbel ve bilinen bir müellif olan Taberânî nakletmektedir.

2.1. Ebu Hureyre (ra)

Adı, Ebu Hureyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî'dir. Cahiliyye devrinde adının Abduşşems³⁴⁰ ve Sükeyn³⁴¹ olduğuna dair rivayetler vardır. İslam'ı seçen sahabilerin İslam şiarına aykırı olan isimlerini değiştirmeyi adet edinen Hz. Peygamber; onun adını da Abdullah veya Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Kedi yavrularını çokça sevdiği için kediciklerin babası anlamında “Ebu Hureyre” denilmiştir.³⁴²

Hicrî 7. yılda Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamberin (as) yanından hiç ayrılmamış, ondan çokça hadis yazmış ve rivayet etmiştir.³⁴³ Peygamberimizin hadislerini yazmada ve dinlemede çok gayretli olduğu bilinmektedir hatta hadisleri unutmamak için yazmasını tavsiye eden bizzat Allah Resulüdür (as). Yine onun için Hz. Peygamber dua etmiştir.³⁴⁴

Hz. Ömer devrinde Bahreyn'de Valilik yapmış sonra bu görevi terk etmiştir.³⁴⁵ Hz. Peygamber'in yanında ilimle uğraşmaya kendini adayınca fakir düşmüş bu yüzden ilk zamanlarda evlenmeye güç yetirememiştir. Sonra valiliği zamanında durumunu düzeltip evlenmiş, köle azad edecek seviyeye gelmiştir. Kendisi ehl-i Suffa'dan olduğü için eğitime gereken önemi vermiş, azad ettiği köleleri de eğitmiştir. Azad ettiği kölelerin birçoğu hadis ravisi olmuşlardır.³⁴⁶

Ebu Hureyre (ra), 326 muttefekun aleyh hadis rivayet etmiştir. Sahih-i Buhari'deki rivayetleri mükerrerleri ile 1011 tanedir. Hz. Aişe ile aralarındaki bazı tartışmalardan dolayı Ebu

³⁴⁰ Zehebî, **Siyer**, c. II s. 579, h.no: 126.

³⁴¹ İbn Abdilberr, **el-İstiâb**, c. IV s. 1768 h.no: 3208.

³⁴² M. Yaşar Kandemir, **Ebu Hüreyre**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hureyre> (22.07.2019).

³⁴³ M. Yaşar KANDEMİR, **Ebu Hüreyre**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hureyre> (22.07.2019).

³⁴⁴ Müslim, “Fezâ'ilü's-sahâbe” 158.

³⁴⁵ Yaşar Kandemir, **a.g.md.**, s. 160-167.

³⁴⁶ Yaşar Kandemir, **a.g.md.**, s. 160-167.

Hureyre en çok yıpratılmak istenen râvilerden biri olmuştur.³⁴⁷ Onun yazdırdığı hadisler Hemmâm b. Münebbih tarafından korunmuş, günümüze kadar gelen en eski hadis malzemelerinden olmuştur.³⁴⁸

2.2. Ahmed b. Hanbel *Müsned* Rivayeti

2.2.1. İsnad

حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْمَدَائِنِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ حَبِيبٍ الْأَزْدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ حَبِيبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ شُبَيْلِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِنُؤْبَانَ

Ebu Ca'fer el-Medâinî ← Abdussamed b. Habib el-Ezdî ← Habib b. Abdullah ← Şubeyl b. Avf ← Ebu Hureyre (ra)

2.2.2. Metin

كَيْفَ أَنْتَ يَا نُؤْبَانُ، إِذْ تَدَاعَتْ عَلَيْكُمْ الْأُمَمُ كَتَدَاعِيكُمْ عَلَى قِصْعَةِ الطَّعَامِ تُصِيبُونَ مِنْهُ؟ " قَالَ نُؤْبَانُ: بِأَبِي وَأُمِّي " يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ قِلَّةٍ بِنَا؟ قَالَ: " لَا، بَلْ أَنْتُمْ يَوْمٌ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ يُلْقَى فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنُ " قَالُوا: وَمَا الْوَهْنُ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " حُبُّكُمْ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَتُكُمْ الْقِتَالَ "³⁴⁹

Ümmetler, sizin yemek kabı üzerine birbirinizi çağırmanız gibi (sizi bitirmek için) üzerinize yer yönden birbirlerini çağırdıkları zaman sen nasılsın ey Sevbân? (yani ne hissedersin) Sevbân (ra) dedi ki, anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resulü (as); bizim azlığımızdan dolayı mı? (saldıracaklar üzerimize) Rasûlullâh (as) dedi ki, Hayır. Bilakis o gün (sayısal olarak) çoksunuz. Fakat kalbinize vehn atılacak. (oradaki diğer sahabîler de) dediler ki; “vehn nedir ey Allah'ın Resulü”. Rasûlullâh (as) dedi ki; “Dünyayı sevmeniz ve kıtali (cihadı) kerih görmenizdir.”

2.2.3. Rical Bilgisi

*Şubeyl b. Avf b. Ebi Hayye el-Ahsemî el-Biclî el-Kûfî (ö. ?)*³⁵⁰:

³⁴⁷ Yaşar Kandemir, **a.g.md.**, s. 160-167. (ayrıca Bkz: Zerkeşî, *el-İcâbe*'de Ebu Hureyre hakkında söylenenler.)

³⁴⁸ Bkz: M. Hamidullah'ın *es-Sahifetu's-Sadika* üzerine yaptığı çalışma, Şam1953.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c. XIV s. 332, h.no: 8713.

Künyesi Ebu't-Tufeyl'dir. 2. tabakadandır. Câhiliyye devrini idrak ettiği ve muhadramdan olduğu söylenmiştir. Hz. Ömer devrinde de yaşadığı bilinmektedir.³⁵¹

4 talebesi, İsmail b. Ebî Hâlid edl-Biclî, el-Velîd b. Abdullah ez-Zührî, **Habib b. Abdullah el-Ezdî**, İsmail b. el-Muhtâr el-Kûfî; 4 hocası da **Ebu Hureyre ed-Devsî**, Ebu Cubeyre b. ed-Dahhâk el-Ensârî, Saîd b. Zeyd el-Kuraşî'dir ve onun hakkında İbn Sa'd, Yahya b. Main, İbn Hibbân, Ebu Hâtim ve İbn Hacer sika demiştir.³⁵²

Habib b. Abdullah el-Ezdî el-Basrî (ö. ?)³⁵³:

Künyesi Ebu Abdussamed'tir. 3. tabakadandır. Tâbiîndendir.³⁵⁴

Oğlu **Abdussamed b. Habib el-Ezdî** dışında kendisinden rivayette bulunan bilinmemektedir. Ebu Davud es-Sicistânî de oruç kitabındaki bir hadisinde onun rivayetini nakletmektedir. Sinan b. Seleme el-Hezelî ve **Şubeyl b. Avf el-Ahsamî** de bilenen hocalarıdır.³⁵⁵

Ebu Hâtim onun "daîfu'l-hadîs ve meçhul" olduğunu; İbn Hacer ve Zehebî de onun meçhul olduğunu söylemektedir.³⁵⁶

Abussamed b. Habib b. Abdullah el-Ezdî el-Basrî el-Avzî (ö. ?)³⁵⁷:

Künyesi İbn Ebî Cüreyc'tir. 8. tabakadandır. Habib b. Abdullah el-Ezdî'nin oğludur.³⁵⁸ 6 talebesi, Selim b. Kuteybe eş-Şeîrî, Abdussamed b. Abdulvaris et-Temîmî, **Muhammed b.**

³⁵⁰ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XII s. 375 h.no: 2697; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübrâ**, c. VI s. 198 h.no: 2050; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. IV s. 258 h.no: 2728; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 381 h.no: 1662; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IV s. 368 h.no: 3386; İbn Abdilberr, **el-İstiâb**, c. II s. 707 h.no: 1192; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. IV s. 311 h.no: 541; **el-İsâbe**, h.no: 3980; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 264 h.no: 2746;

³⁵¹ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. IV s. 311 h.no: 541; **Takrîb**, s. 264 h.no: 2746; Mizzî, **Tehzîb**, c. XII s. 375 h.no: 2697; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 381 h.no: 1662; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 198 h.no: 2050.

³⁵² Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 381 h.no: 1662; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IV s. 368 h.no: 3386; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VIII s. 273 h.no: 2877; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 264 h.no: 2746.

³⁵³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. V s. 383 h.no: 1093; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. III s. 104 h.no: 484; Zehebî, **el-Kâşif**, c. I s. 309 h.no: 912; **Mîzanu'l-İ'tidâl**, c. I s. 455 h.no: 1708; **Dîvânu'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn ve Haleka mine'l-Meçhûlîn ve Sikât fihim Leyyin**, (th. Hammad b. Muhammed el-Ensârî) Mektebetu'n-Nehdatu'l-Hadîse, Mekke 1387/1967, s. 71 h.no: 830; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. II s. 187 h.no: 342; **Takrîbu't-Tehzîb**, c. I s. 151 h.no: 1100.

³⁵⁴ Mizzî, **Tehzîb**, c. V s. 383 h.no: 1093; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 151 h.no: 1100; Zehebî, **Mîzan**, c. I s. 455 h.no: 1708.

³⁵⁵ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. II s. 187 h.no: 342; Mizzî, **Tehzîb**, c. V s. 383 h.no: 1093.

³⁵⁶ Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. III s. 104 h.no: 484; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 151 h.no: 1100; Zehebî, **Mîzan**, c. I s. 455 h.no: 1708.

³⁵⁷ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XVIII s. 94 h.no: 3428; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 106 h.no: 1853; Ukaylî, **Duafâi'l-Kebîr**, c. III s. 83 h.no: 1052; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 51 h.no: 271; İbn Adıyy, **el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl**, c. VII s. 32 h.no: 1491; İbn Şâhin, **Târihu Esmâi's-Sikât**, s. 167 h.no: 985; Hatîb Bağdâdî, **Târihu'l-Bağdâd**, c. XII s. 299 h.no: 5665; Zehebî, **el-Kâşif**, c. I s. 653 h.no: 3374; **Dîvânu'd-Duafâ'**, s. 250 h.no: 2539; **Mîzanu'l-İ'tidâl**, c. II s. 619 h.no: 5070; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VI s. 326 h.no: 629; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 355 h.no: 4077.

³⁵⁸ İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VI s. 326 h.no: 629; Mizzî, **Tehzîb**, c. XVIII s. 94 h.no: 3428; Hatîb Bağdâdî, **Târih**, c. XII s. 299 h.no: 5665.

Cafer el-Bezzâz, Müslim b. İbrahim el-Firâhîdî, Hâşim b. Kâsım el-Leysî, Kâmil b. Talha el-Cühderî; 2 hocası da **Habib b. Abdullah el-Ezdî**, Saîd b. Tahmân el-Katî'î.³⁵⁹

Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*'inde onun leyyinu'l-hadîs olduğunu; Ebu Hâtim de leyyinu'l-hadîs olduğunu söyler ama ondan hadis yazmayı terk etmeye gerek olmadığını söylemektedir; İbn Şâhin onun için leyse bihî be's hükmünü vermektedir.³⁶⁰

Muhammed b. Ca'fer el-Bezzâz er-Râzî el-Medâinî es-Sekafî (ö. 206)³⁶¹:

Künyesi Ebu Ca'fer'dir. 9. tabakadandır. 29 talebesinden bazıları şunlardır; **Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî**, Ahmed b. Mansur er-Ramâdî, el-Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, İbn Ebî Şeybe, Kuteybe b. Said es-Sekafî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. el-Abdî, el-Hâris b. Ebî Üsâme et-Temîmî, İbn Ebî'd-Dünya, Muhammed b. İbrahim el-Huzâî; 21 hocasından bazıları şunlardır; İsmâîl b. Ayyâş el-Ansî, Şu'be b. el-Haccâc, Mubârek b. Fudâle el-Kuraşî, **Abdussâmed b. Habîb el-Ezdî**, Varakâ' b. Ömer el-Yeşkûrî, Necîh b. Abdurrahman es-Sindî, İbâd b. Avvâm el-Kelâbî.³⁶²

Ebu Hâtim, “onun hadisinin yazılabileceğini ancak ihticâc edilmeyeceğini” söylemiştir.³⁶³ İbn Hibbân *es-Sikât*'da, Zehebî de *Duâfâ*'sında ondan bahsetmiştir.³⁶⁴ Ukaylî *Duafâ*'da onun hakkında “onu gören ama ondan hiçbir şey rivayet etmeyen ve asla ondan bahsetmeyen” râvilerin sözlerini nakleder. Benzer ifadeyi Hatîb el-Bağdâdî de *Târih*'inde kullanır. İbn Abdilberr el-Endülüsî'nin de onun için “leyse huve bi kaviyy³⁶⁵” ve Ahmed b. Hanbel'in onun için “lâ be'se bihî” dediği nakledilmiştir ve İbn Hacer de onun hakkında “saduk fihi lîn³⁶⁶” demiştir.³⁶⁷

³⁵⁹ Hatîb Bağdâdî, *Târih*, c. XII s. 299 h.no: 5665; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VI s. 326 h.no: 629.

³⁶⁰ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. VI s. 106 h.no: 1853; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 51 h.no: 271; İbn Şâhin, *es-Sikât*, s. 167 h.no: 985.

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. X s. 25 h.no: 5121; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. I s. 58 h.no: 121; Ukaylî, *Duafâu'l-Kebîr*, c. IV s. 44 h.no: 1593; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 222 h.no: 1224; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 56 h.no: 15159; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*, c. III s. 46 h.no: 2915; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. II s. 503 h.no: 480; Zehebî, *el-Kâşif*, c. II s. 162 h.no: 4772; *Dîvânü'd-Duafâ*, s. 344 h.no: 3632; *Mîzanu'l-İ'tidâl*, c. III s. 499 h.no: 7310; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. IX s. 98 h.no: 130; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 472 h.no: 5788.

³⁶² Mizzî, *Tehzîb*, c. X s. 25 h.no: 512; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 222 h.no: 1224; Hatîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. II s. 503 h.no: 480; Zehebî, *el-Kâşif*, c. II s. 162 h.no: 4772; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IX s. 98 h.no: 130.

³⁶³ Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 222 h.no: 1224.

³⁶⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 56 h.no: 15159; Zehebî, *Dîvânü'd-Duafâ*, s. 344 h.no: 3632.

³⁶⁵ Zehebî, İrâkî ve Şehavî'ye göre böyle bir râvinin rivayet ettiği merviyât, başka senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek için yani i'tibâr için alınır. (Aydın, *Hadis istihlâları sözlüğü*, s. 163)

³⁶⁶ İrâkî'ye göre cerhin beşinci Şehavî'ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan siga. Böyle bir râvinin rivayet ettiği merviyât, başka senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek için yani i'tibâr için alınır. (Aydın, *Hadis istihlâları sözlüğü*, s. 80)

³⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. IX s. 98 h.no: 130; *Takrîb*, s. 472 h.no: 5788.

2.3. Buhârî et-Târihu'l-Kebîr Rivayeti

2.3.1. İsnad

ضِرَارُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ النَّبِيُّ

قَالَهُ: عِيسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ، نَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ

وَقَالَ مَوْلَى، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ

Müemmel b. İsmail el-Adeviyy ← Abdulaziz b. Müslim ← İsmail b. Ebî Halid ← Kays b. Ebî Hazm ← Ebu Hureyre (ra)

İsa b. İbrahim ← Abdulaziz b. Müslim ← Dırar b. Amr ← Neffî' b. Râfi' el-Medîni ← Ebu Hureyre (ra)

2.3.2. Metin

”يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمُ الْأُمَمُ...”³⁶⁸

Ümmetlerin toplanması yakındır...

2.3.3. Rical Bilgisi

Kays b. Ebî Hazm Husayn b. Avf el-Biclî el-Kûfî el-Ahsamî (ö. 84)³⁶⁹:

Künyesi Ebu Abdullah'tır. Babası Ebu Hâzm sahabe kendisi muhadramdır.³⁷⁰ 2. tabakadandır. 42 talebesinden bazıları şunlardır; İsmail b. Aliyye el-Esedî, **İsmail b. Ebî Hâlid el-Biclî**, İsmail b. Müslim el-Mekkî, el-Hakem b. Uteybe el-Kindî, Câbir b. Yezid el-Cu'fî, Süleyman b. Mihran el-Â'meş, Âmir eş-Şa'bî, Abdullah b. Lahîâ el-Hadramî, Ebu İshak es-Sebî'î,

³⁶⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, c. IV s. 340 h.no: 3055.

³⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. X s. 24 h.no: 4896; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübra*, c. VI s. 131 h.no: 1973; Ali el-Medînî, *el-İlel*, s. 49 h.no: 46; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. VII s. 145 h.no: 648; İclî, *es-Sikât*, c. II s. 220 h.no: 1529; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 102 h.no: 579; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. V s. 307 h.no: 4978; İbn Şâhin, *es-Sikât*, s. 191 h.no: 1158; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. XIV s. 464 h.no: 6888; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, c. III s. 1285 h.no: 2126; Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. IV s. 198 h.no: 81; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 49 h.no: 49; *el-Kâşif*, c. II s. 138 h.no: 4596; *el-İber*, c. I s. 86; *Mîzânü'l-İ'tidâl*, c. III s. 392 h.no: 6908; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 456 h.no: 5566; *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. VIII s. 386 h.no: 690; İbnu'l-İmâd, *Şezeretu'z-Zehab*, c. I s. 390.

³⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 386 h.no: 690; Mizzî, *Tehzîb*, c. X s. 24 h.no: 4896; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VII s. 102 h.no: 579; Zehebî, *Mîzân*, c. III s. 392 h.no: 6908; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, c. III s. 1285 h.no: 2126.

Muhammed b. Fudayl ed-Dabbî, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Mansur b. Mu'temir es-Sülemî, Vekî' b. Cerrâh er-Raêsî; 60 hocasından bazıları şunlardır; Abdullah b. Abbâs el-Kuraşî, **Ebu Hureyre ed-Devsî**, Enes b. Mâlik el-Ensârî, Abdullah b. Ömer el-Adevî, Âişe bnt. Ebu Bekr es-Sıddîk, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Alî b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, Abdullah b. Mesûd, Ebu Sâid el-Hudrî, Abdullah b. Amr es-Sehlî, Ömer b. Hattâb el-Adevî, Mucâhid b. Cebr el-Kuraşî, Ebu Bekr es-Sıddîk, Ümmü Seleme Zevce'n-Nebî, Huzeyfe b. el-Yemân, el-Berâ b. Âzib el-Ensârî, Muaz b. Cebel el-Ensârî, Muâviye b. Ebî Süfyân el-Emevî, Üsâme b. Zeyd el-Kelbî.³⁷¹

Mizzî, İclî, İbn Hibbân, İbn Şâhin, İbn Hacer, Ebu Hâtim, Zehebî onun için sika demiştir.³⁷²

İsmail b. Hürmüz Ebî Hâlid el-Biclî el-Ahsamî el-Kûfî (ö. 146)³⁷³:

Künyesi Ebu Abdullah'tır. 4. tabakadandır. Tabîîdir ve değirmencilikle de meşgul olmuştur. 288 talebesinden bazıları şunlardır; İsmail b. Aliyye el-Esedî, İsmail b. Ayyâş el-Ansî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Cerîr b. Abdulhamid ed-Dabbî, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, Hammad b. Seleme el-Basrî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Şu'be b. el-Haccâc el-Ankî, Abdullah b. Mübârek el-Hanzalî, Ubeydullah b. Musa el-Absî, İbn İshâk el-Kuraşî, Muhammed b. Hazm el-A'mâ, **Abdulazîz b. Müslim el-Kasmelî**, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî, Yahya b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Hârûn el-Vâsitî; 155 hocasından bazıları şunlardır; Enes b. Mâlik el-Ensârî, el-Hasen el-Basrî, Âişe bnt. Ebu Bekr es-Sıddîk, Âmir eş-Şa'bî, Ebu Semele b. Abdurrahman ez-Zührî, Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, Ömer b. Hattâb el-Adevî, Ebu İshâk es-Sebî'î, **Kays b. Ebî Hazm el-Biclî**, Katade b. Diâme es-Sedûsî, Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Said b. Cübeyr el-Esedî.³⁷⁴

³⁷¹ Mizzî, **Tehzîb**, c. X s. 24 h.no: 4896; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VII s. 102 h.no: 579; Zehebî, **Siyer**, c. III s. 392 h.no: 6908; İbn Hacer, **Tehzîb**, s. 456 h.no: 5566; İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VI s. 131 h.no: 1973.

³⁷² Mizzî, **Tehzîb**, c. X s. 24 h.no: 4896; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 220 h.no: 1529; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VII s. 102 h.no: 579; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 307 h.no: 4978; İbn Şâhin, **es-Sikât**, s. 191 h.no: 1158; Zehebî, **Mizân**, c. III s. 392 h.no: 6908; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 456 h.no: 5566.

³⁷³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. III s. 63 h.no: 439; İbn Sa'd, **Tabakâtü'l-Kübra**, c. VI s. 333 h.no: 2531; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. I s. 351 h.no: 1108; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IV s. 19 h.no: 1653; İclî, **es-Sikât**, c. I s. 224 h.no: 87; İbn Şâhin, **Târihu Esmâi's-Sikât**, c. I s. 26 h.no: 1; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, c. II s. 74 h.no: 1592; Ebu Hâtim, **Cerh ve Ta'dîl**, c. II s. 174 h.no: 589; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. VI s. 176 h.no: 83; **el-Kâşif**, c. II s. 245 h.no: 369; **el-İber**, c. I s. 156; **Tezkîretü'l-Huffâz**, c. I s. 115 h.no: 148; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. I s. 291 h.no: 543; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 107 h.no: 438.

³⁷⁴ Mizzî, **Tehzîb**, c. III s. 63 h.no: 439; Zehebî, **Siyer**, c. VI s. 176 h.no: 83; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. I s. 291 h.no: 543.

İbn Hibbân, İclî, İbn Şâhîn, Ebu Hâtım, onun için sika; Zehebî *el-İber*'de onun için salih, sebt ve hüccet; İbn Hacer de *Takrîb*'de onun için sika sebt demiştir.³⁷⁵

Abdulaziz b. Müslim el-Kasmelî el-Horasânî (ö. 167)³⁷⁶:

Künyesi Ebu Zeyd'dir, 7.tabakadandır ve âbittir. 75 talebesinden bazıları şunlardır; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Hasen b. Musa, el-Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî, Abdurrahman b. Mehdî el-Anberî, Abduddamed b. Abdulvâris et-Temîmî, **Müemmel b. İsmail el-Adevî**, İbn Ebî Şeybe, **İsa b. İbrahim el-Basrî**, Abdullah b. Mesleme el-Hârisî, Abdullah b. Vehb el-Kuraşî, Abdulmelik b. Amr el-Kaysî, Affân b. Müslîm el-Bâhilî, Musa b. İsmail el-Basrî, Hişâm b. Abdulmelik el-Bâhilî; 43 hocasından bazıları şunlardır; **İsmail b. Ebî Hâlid el-Biclî**, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, İbn Cureyc el-Mekkî, Ebu İshak es-Sebî'î, el-Leys b. Sa'd el-Mısırî, Mansur b. Mu'temir es-Sülemî, **Dırâr b. Amr el-Malatî**, Hişâm b. Hassân el-Ezdî, Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî, Muhammed b. Amr el-Leysî, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Abdullah b. Dînâr el-Kuraşî, Zeyd b. Alî el-Hâşimî.³⁷⁷

İclî, İbn Hibbân, İbn Şâhîn, Zehebî ve İbn Hacer onun için sika; Ebu Hâtım onun için sâlih ve sika demiştir ayrıca Ukaylî de onun bazı sözlerinde vehm³⁷⁸ olduğunu söylemektedir.³⁷⁹

Müemmel b. İsmail el-Adevî el-Mekkî el-Kuraşî el-Basrî (ö. 206):³⁸⁰

³⁷⁵ Zehebî, **el-İber**, c. I s. 156; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 107 h.no: 438; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IV s. 19 h.no: 1653; İclî, **es-Sikât**, c. I s. 224 h.no: 87; İbn Şâhîn, **es-Sikât**, c. I s. 26 h.no: 1.

³⁷⁶ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XVIII s. 202 h.no: 3473; İbn Sa'd, **Tabakâtu'l-Kübrâ**, c. VII s. 209 h.no: 3293; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. 6 s. 28 h.no: 1579; İclî, **es-Sikât**, c. 2 s. 98 h.no: 1116; Ukaylî, **ed-Duafâi'l-Kebîr**, c. 3 s. 17 h.no: 973; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. V s. 394 h.no: 1831; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 116 h.no: 9254; İbn Şâhîn, **Târihu Esmâi's-Sikât**, s. 162 h.no: 945; Zehebî, **Siyer**, c. VIII s. 192 h.no: 30; **el-Kâşif**, c. I s. 658 h.no: 3410; **el-İber**, c. I s. 193; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. II s. 635 h.no: 5129; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VI s. 356 h.no: 683; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 359 h.no: 4122.

³⁷⁷ Mizzî, **Tehzîb**, c. XVIII s. 202 h.no: 3473; Zehebî, **Siyer**, c. VIII s. 192 h.no: 30; İbn Hacer, **Tehzîb**, c. VI s. 356 h.no: 683.

³⁷⁸ Ravinin hadisi hep zanla, bazen öyle bazen böyle olarak tereddütlü rivayet etmesidir. Bu durum râvinin zabtının eksikliğini gösterir ve bu yönden cerhine sebep olur. (Aydın, **Hadis ıstılahları sözlüğü** s. 329)

³⁷⁹ İclî, **es-Sikât**, c. II s. 98 h.no: 1116; Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. III s. 17 h.no: 973; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. V s. 394 h.no: 1831; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VII s. 116 h.no: 9254; İbn Şâhîn, **es-Sikât**, s. 162 h.no: 945; Zehebî, **el-Kâşif**, c. I s. 658 h.no: 3410; İbn Hacer, **Takrîb**, c. I s. 359 h.no: 4122.

³⁸⁰ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXIX s. 176 h.no: 6319; İbn Sa'd, **Tabakâtu'l-Kübrâ**, c. VI s. 44 h.no: 1656; Ahmed b. Hanbel, **el-İlel**, h.no: 378, 412, 3586, 3590, 5223, 5228; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VIII s. 49 h.no: 2107; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 374 h.no: 1709; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. IX s. 187 h.no: 15915; İbn Şâhîn, **Târihu Esmâi's-Sikât**, c. I s. 231 h.no: 1416; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. X s. 110 h.no: 9; **el-Kâşif**, c. II s. 309 h.no: 5747; **el-İber**, c. I s. 274; **Mizânu'l-İ'tidâl**, c. IV s. 228 h.no: 8949; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. X s. 380 h.no: 682; **Takrîbu't-Tehzîb**, s. 555 h.no: 7029.

Künyesi Ebu Abdurrahman'dır, hâfızdır, 45 hocasından bazısı şunlardır; İkrime b. Ammâr, Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdî el-Anberî, İbn Cureyc el-Mekkî, **Abdulaziz b. Müslim el-Kasmelî**, Nâfi' mevlâ İbn Ömer, Hammâd b. Seleme; 147 talebesinden bazısı şunlardır; Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud es-Sicistânî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Amr b. Alî el-Fellâs, Kuteybe b. Saîd es-Sekafî, Muhammed b. el-Müsennâ el-Anzî, Muhammed b. el-Beşşâr el-Abdî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, **Mahmud b. Ğaylân el-Adevî**, İshâh b. Râhuveyh el-Mervezî, Muhammed b. Beşşâr Bündâr, **Muhammed b. İsmail el-Buhârî**, Müemmel b. İhâb, Muhammed b. Sehl b. el-Muhâcir.³⁸¹

İbn Sa'd *Tabakât*'ta onun için "kesretu'l-ğalat³⁸² ve sika"; İbn Hibbân ve İbn Şâhîn onun için sika; Zehebî *el-İber*'de onun için sika; İbn Hacer de *Takrîb*'de onun için saduk ve sû'u'l-hıfz³⁸³ demiştir.³⁸⁴

Nefî' b. Râfi' el-Medîni el-Basrî es-Sâîğ (ö:?).³⁸⁵

Künyesi Ebu Râfi'dir, 2.tabakadandır, muhadramdır, tâbiûnun büyüklerindendir, hicri 90'lı yıllarda vefat ettiği söylenmiştir.

11 hocasından bazısı şunlardır; Ömer b. Hattâb el-Adevî, Alî b. Ebî Tâlib el-Hâşimî, Abdullah b. Mesûd, Abdullah b. Kays el-Eş'arî, Âişe bnt. Ebî Bekr es-Sıddîk, **Ebu Hureyre ed-Devsî**, Ebu Bekr es-Sıddîk; 30 talebesinden bazısı şunlardır; Eyyûb es-Sahtiyânî, el-Hasen el-Basrî, Hâlid el-Huzâî, Âmir eş-Şa'bî, **Dırâr b. Amr el-Malatî**, Ebu Seleme b. Abdurrahman ez-Zührî, Alî b. Zeyd el-Kuraşî, Alî b. el-Medînî, Katade b. Diâme es-Sedûsî.³⁸⁶

³⁸¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXIX s. 176 h.no: 6319; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VI s. 44 h.no: 1656; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. VIII s. 49 h.no: 2107; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 374 h.no: 1709; Zehebî, *Siyer*, c. X s. 110 h.no: 9; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. X s. 380 h.no: 682.

³⁸² Hadisin öğrenim ve öğretiminde çok yanlışlık yapılması. Bu durum râviyi zabt yönünden cerhetme sebeplerindendir. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 149)

³⁸³ Ravinin, hadis rivayetinde yanlışları doğrularından çok olacak derecede, hafızasının zayıf olması. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 289)

³⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VI s. 44 h.no: 1656; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. IX s. 187 h.no: 15915; İbn Şâhin, *es-Sikât*, c. I s. 231 h.no: 1416; Zehebî, *el-İber*, c. I s. 274; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 555 h.no: 7029.

³⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XIV s. 30 h.no: 6467; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 87 h.no: 2994; İclî, *es-Sikât*, c. II s. 319 h.no: 1866; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. V s. 582 h.no: 6387; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 489 h.no: 2242; Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. IV s. 414 h.no: 163; *el-Kâşif*, c. II s. 325 h.no: 5871; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. I s. 55 h.no: 64; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. X s. 472 h.no: 848; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 565 h.no: 7182.

³⁸⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. XIV s. 30 h.no: 6467; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. VII s. 87 h.no: 2994; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 489 h.no: 2242; Zehebî, *Siyer*, c. IV s. 414 h.no: 163; *Tezkîre*, c. I s. 55 h.no: 64; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. X s. 472 h.no: 848.

İbn Sa'd, İclî, İbn Hibbân, Zehebî onun için sika; İbn Hacer sika-sebt; Ebu Hâtım onun için “leyse bihî be's” demiştir.³⁸⁷

Dirâr b. Amr el-Malatî (ö. ?):³⁸⁸

7.tabakadandır, mu'tezile mezhebindendir, 16 hocasından bazısı şunlardır; Enes b. Mâlik el-Ensârî, el-Hasan el-Basrî, Sâbit b. Eslem el-Basrî, **Nefî' b. Râfi' el-Medenî**, Mücâhid b. Cebr el-Kuraşî, Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî, Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî; 7 talebesi şunlardır; el-Hakem b. Uteybe el-Kindî, **Abdulaziz b. Müslim el-Kasmelî**, Bekr b. Huneys el-Kûfî, el-Hakem b. Amr, Abdullah b. Dirâr el-Malatî, Yahya b. Saîd el-Attâr, Cüneyd b. Meymûn, Ebu Sâlih el-Cezerî.³⁸⁹

İbn Hibbân, oğlu Abdullah hakkında bilgi verirken onun hakkında da zayıf demiştir; İbn Adiyy onun için munkeru'l-hadîs³⁹⁰ demiştir; Buhârî onun için “fihi nazar³⁹¹” dese de içinde bulunduğu isnadı sahih görmüştür.³⁹²

İsa b. İbrahim b. Seyyâr el-Basrî el-Berkî (ö. 228):³⁹³

³⁸⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, c. VII s. 87 h.no: 2994; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VIII s. 489 h.no: 2242; Zehebî, **el-Kâşif**, c. II s. 325 h.no: 5871; İclî, **es-Sikât**, c. II s. 319 h.no: 1866; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. V s. 582 h.no: 6387; İbn Hacer, **Takrîb**, s. 565 h.no: 7182.

³⁸⁸ Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. IV s. 339 h.no: 3051; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 346 h.no: 13803; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 465 h.no: 2045; Ukaylî, **ed-Duafâi'l-Kebîr**, c. II s. 221 h.no: 764; Zehebî, **Siyeru Âlemu'n-Nübelâ**, c. X s. 544 h.no: 175; **Mîzânu'l-İ'tidâl**, c. II s. 328 h.no: 3952; İbn Adiyy, **el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl**, c. V s. 160 h.no: 949.

³⁸⁹ Buhârî, **Târih**, c. IV s. 339 h.no: 3051; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 465 h.no: 2045; Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. II s. 221 h.no: 764; Zehebî, **Siyer**, c. X s. 544 h.no: 175; **Mîzân**, c. II s. 328 h.no: 3952; İbn Adiyy, **el-Kâmil**, c. V s. 160 h.no: 949.

³⁹⁰ 1.Cerhin, Zehebî'ye göre beşinci, Irâkî'ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir şîga. Böyle bir râvinin merviyâtı başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak üzere yani *i'tibâr* için alınır. 2.Çokça munkur hadis rivayet eden râvi. Bu râvi hiçbir merviyâtı alınmaz. 3.Buhârî bu sigayı kendisinden hadis rivayet etmenin helal olmadığı râviler hakkında kullanır. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 213)

³⁹¹ 1.Cerhin, Zehebî'ye göre üçüncü, Irâkî'ye göre, göre ikinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan şîga. Böyle bir râvinin merviyâtı hiçbir suretle alınmaz. Bu şîgayı Buhârî genellikle bu manada kullanmıştır. 2.Sehavî'ye göre Buhârî dışındaki hadisçilerde cerhin altıncı mertebesindeki bir râvi hakkında kullanılan şîga. Böyle bir râvinin merviyâtı başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak üzere yani *i'tibâr* için alınır. 3. Araştırılması hemen hüküm verilmemesi gereken, tartışılabilir iş/durum. Böyle olmayan iş/durum hakkında ise “*lâ nazara fih*” denir. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 81)

³⁹² Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. IV s. 339 h.no: 3051, 3055; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 346 h.no: 13803; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. IV s. 465 h.no: 2045; Ukaylî, **ed-Duafâ**, c. II s. 221 h.no: 764; Zehebî, **Mîzân**, c. II s. 328 h.no: 3952; İbn Adiyy, **el-Kâmil**, c. V s. 160 h.no: 949.

³⁹³ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, c. XXII s. 580 h.no: 4615; Buhârî, **Târihu'l-Kebîr**, c. VI s. 407 h.no: 2801; Ebu Hâtım, **Cerh ve Ta'dîl**, c. VI s. 27 h.no: 1506; İbn Hibbân, **es-Sikât**, c. VIII s. 494 h.no: 14624; Zehebî, **el-Kâşif**, c. II s. 108 h.no: 4364; **Mîzânu'l-İ'tidâl**, c. III s. 310 h.no: 6549; İbn Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, c. VIII s. 204 h.no: 380; **Takrîbu't-Tehzîb**, c. I s. 438 h.no: 5284.

Künyesi Ebu İshâk'tır, 10.tabakadandır, 27 hocasından bazıları şunlardır; Bişr b. el-Mufdale el-Kuraşî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Abdullah b. Ziyad el-Abdî, Abdulvâris b. Saîd el-Anberî, Mu'temîr b. Süleyman et-Temîmî, Hişâm b. Abdulmelik el-Bâhilî, Yusuf b. Hâlid es-Sülemî, **Abdulaziz b. Müslim el-Kasmelî**; 37 talebesinden bazıları şunlardır; Bakiyye b. Velid el-Kilâî, Ebu Davud es-Sicistânî, Amr b. Alî el-Basrî, **Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî**, Muhammed b. el-Müsennâ el-Anzî, İbrahim b. Ebî Dâvud el-Esedî, el-Abbâs b. el-Fadl, Muhammed b. Eyyûb el-Biclî, Muhammed b. Gâlib et-Temmâr, Muâz b. el-Musennâ el-Anberî.³⁹⁴

Ebu Hâtîm onun için sadûk demiştir; İbn Hibbân onun için sika demiştir; Zehebî ve İbn Hacer onun için "sadûk lehû evhâm"³⁹⁵ demiştir.³⁹⁶

2.4. Taberânî *Mu'cemu'l-Evsât* Rivayeti

2.4.1. İsnad

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابَانَ، ثنا مَحْمُودُ بْنُ غِيْلَانَ، نا مُؤَمِّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Muhammed b. Câbân ← Mahmud b. Ğaylan ← Müemmel b. İsmail ← Abdulaziz b. Müslim
← İsmail b. Ebi Halid ← Kays b. Ebi Hazm ← Ebu Hureyre (ra)

2.4.2. Metin

"يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى الْأُمَمُ عَلَى أُمَّتِي كَمَا تَدَاعَى عَلَى النَّبِيِّ أَكَلَتْهُ"³⁹⁷

Ümmetler, yakında yemeğin üzerine saldırdıkları (toplandıkları) gibi sizin üzerinize saldıracaklar (toplanacaklar).

2.4.3. Rical Bilgisi

³⁹⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXII s. 580 h.no: 4615; Buhârî, *Târih*, c. VI s. 407 h.no: 2801; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 27 h.no: 1506; Zehebî, *Mizân*, c. III s. 310 h.no: 6549; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. VIII s. 204 h.no: 380.

³⁹⁵ Ta'dîlin beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvinin merviyâtı, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak üzere yani *i'tibâr* için alınır. (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 261)

³⁹⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXII s. 580 h.no: 4615; İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. VIII s. 494 h.no: 14624; Ebu Hâtîm, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VI s. 27 h.no: 1506; Zehebî, *Mizân*, c. III s. 310 h.no: 6549; İbn Hacer, *Takrîb*, c. VIII s. 204 h.no: 380.

³⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415/1990, c. VII s. 180 h.no: 7215.

Not: Bu isnadın bazı râvileri hakkındaki bilgileri vermiştik. (Bkz.: Buhârî → *et-Târihu'l-Kebîr* → Rical bilgisi)

Mahmûd b. Ğaylan el-Adevî el-Kuraşî el-Mervezî (ö. 239)³⁹⁸ :

Künyesi Ebu Ahmed'tir, 10. tabakadandır, 69 hocasından bazıları şunlardır; İsmail b. Aliyye el-Esedî, el-Fadl b. Dukeyn el-Melânî, el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî, Hammâd b. Üsâme el-Kuraşî, Süfyân b. Uyeyne, Ebu Davud es-Sicistânî, Ebu Davud et-Tayâlisî, Abdurrezzâk b. Hemmâm el-Hamîrî, **Müemmel b. İsmail el-Adevî**, Abdullah b. Musa el-Absî, Muhammed b. Hazm el-Â'mâ, Musa b. İsmail el-Basrî, Hişâm b. Kâsım el-Leysî, Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî, Yezîd b. Hârûn el-Vâsıtî; 88 talebesinden bazıları şunlardır; Abdullah b. Ahmed eş-Şeybânî, Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, Muhammed b. İshak es-Sâğânî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, el-Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, el-Hasen b. İshak et-Tüsterî, Abdullah b. Sâbûr el-Begavî, İbn Ebi'd-Dünya el-Kuraşî, Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. İshak es-Serrâc, İbn Huzeyme es-Sülemî, **Muhammed b. Câbân el-Cundîsâbü'rî**, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, İbn Mâce el-Kazvînî, Muhammed b. Yusuf el-Fureyrî.³⁹⁹

Ebu Hâtim, İbn Hibbân ve İbn Hacer onun için sika demiştir; Zehebî onun için imam, hâfız, hüccet, mutkin demiştir.⁴⁰⁰

Muhammed b. Said b. Câbân (ö. ?):

Bu râvi hakkında rical kitaplarında⁴⁰¹ yeterince bilgi bulunmamaktadır. Râvi meçhuldür.

2.5. Dârekutnî el-İlel Rivayeti

2.5.1. İsnad

³⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XXVII s. 305 h.no: 5819; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, c. VII s. 404 h.no: 1769; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 291 h.no: 1340; İbn Hibbân, *es-Sikât*, h.no: 16016; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*, c. XV s. 104 h.no: 7025; Zehebî, *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*, c. XII s. 223 h.no: 77; *Tezkîretu'l-Huffâz*, c. II s. 47 h.no: 488; *el-İber*, s. I s. 338; *el-Kâşif*, c. II s. 246 h.no: 5323; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. X s. 64 h.no: 109; *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 522 h.no: 6516.

³⁹⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. XXVII s. 305 h.no: 5819; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 291 h.no: 1340; Hatîb el-Bağdâdî, *Târih*, c. XV s. 104 h.no: 7025; Zehebî, *Siyer*, c. XII s. 223 h.no: 77; *Tezkîre*, c. II s. 47 h.no: 488; *el-Kâşif*, c. II s. 246 h.no: 5323; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. X s. 64 h.no: 109.

⁴⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, h.no: 16016; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. VIII s. 291 h.no: 1340; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 522 h.no: 6516; Zehebî, *el-İber*, s. 1 s. 338; *el-Kâşif*, c. II s. 246 h.no: 5323.

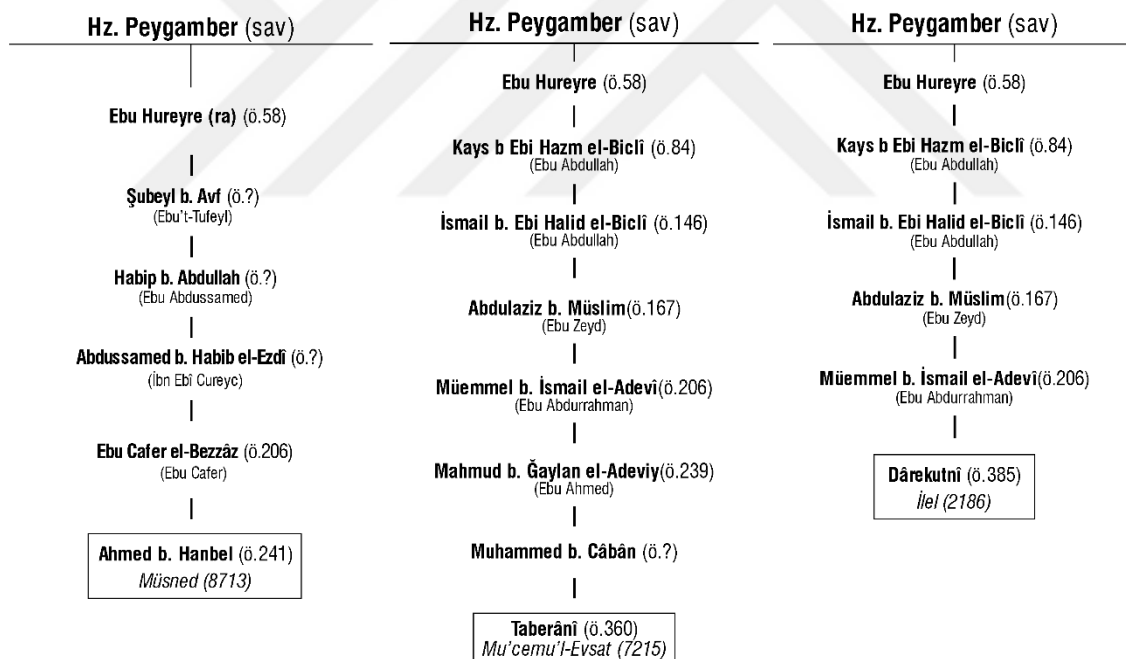
⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*; Ebu Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu'l-Bağdâd*; İbn Adiyy, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*; İbn Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn*; İbn Hibbân, *es-Sikât*; İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*; Alî el-Medînî, *el-İlel*; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*; Zehebî; *el-Kâşif*; *el-İber*; *Mizânu'l-İtidâl*; *Siyeru Âlemu'n-Nübelâ*; *Dîvânu'd-Duafâ*; Yahya b. Maîn, *Suâlât İbn Cunejd li Ebi Zekerîyyâ Yahya b. Maîn*; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî ehbâri min Zeheb*; Suyûtî, *Tabakât*; İbn Hacer; *Tehzîbu't-Tehzîb*; *Takrîbu't-Tehzîb*; *İthâfu'l-Mahâre*; Ukaylî, *ed-Duafâi'l-Kebîr*.

Müemmel b. İsmail ← Abdulaziz b. Müslim ← İsmail b. Ebi Halid ← Kays b. Ebi Hazm ← Ebu Hureyre (ra)

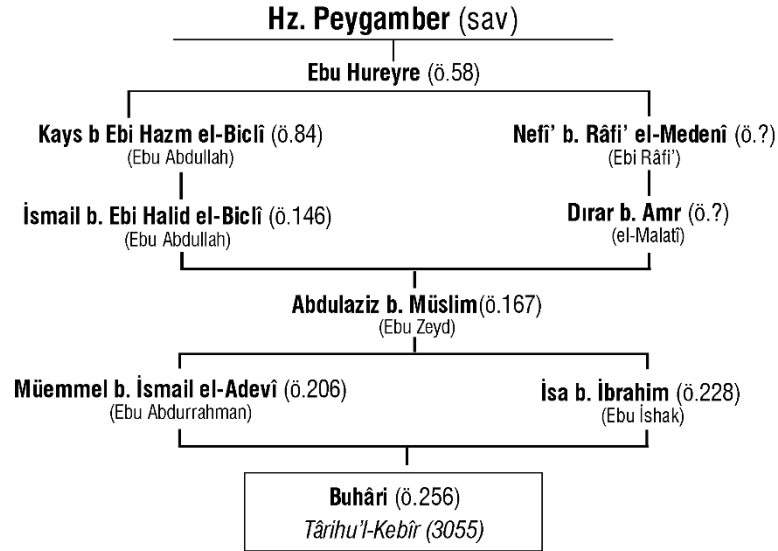
"يُوشِكُ أَنْ تَدَّاعِيَ الْأُمَمُ عَلَى أُمَّتِي كَمَا تَدَّاعَى عَلَى الثَّرِيدِ أَكَلَتْهُ..."⁴⁰²

2.5.3. Rical Bilgisi

2.6. Ebu Hureyre (ra) Rivayetinin İsnad Şemaları

76

3. Rivayetlerin Değerlendirilmesi

3.1. Sevbân (ra) Rivayetinin İsnad Değerlendirmesi

Rivayetimiz sahabi tabakasında, Sevbân (ra) ve Ebu Hureyre (ra) olmak üzere iki sahabi kanalıyla bize ulaşmaktadır. Sevbân (ra)'dan gelen rivayet *Kütüb-i sitte*'de sadece Ebu Davud'un *Sünen*'inde, *Kütüb-i tis'a*'da da sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.

Sahabî, cerh ve ta'dil ilminde udûl kabul edildiği için sahabî râvilerin cerh ve ta'dil durumlarını değerlendirmeksizin âdil olarak kabul edeceğiz.⁴⁰³

Vehn hadisi nakleden kitaplarda Sevbân (ra)'dan hadisi nakleden 6 tane tâbiîn ravisi bulunmaktadır. Bu 6 tâbiîn râvisinden rivayeti nakleden 6 tane de tebeu't-tâbiîn râvisi bulunmaktadır.

Sevbân (ra)'ın rivayeti ilk defa Ebu Davud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde görülürken, Ebu Hureyre (ra)'ın rivayeti ilk defa Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir. Sevbân (ra) kanalı ile gelen rivayet birçok hadis kitabında geçmekteyken; Ebu Hureyre (ra) kanalı ile gelen rivayet, nisbeten çok daha az sayıdaki hadis kitabında kendine yer bulmaktadır.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde geçen rivayetin tâbiîn ravisi Ebu Abdisselâm dışındakilerin hiçbirisi, rivayetlerine itibar edilmeyecek râviler değillerdir. Sadece tâbiîn tabakasındaki Ebu Abdisselâm'ın meçhul olmasından dolayı bu isnad, hakkında konuşulacak bir isnad olmuştur.

⁴⁰³ Mehmet Efendioğlu, **Sahâbe**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahabe> (20.07.2019).

Buhârî ve birçok cerh-ta'dil uleması, Ebu Abdisselâm'ın bilinmeyen bir râvi olduğunu dile getirmişlerdir. Zehebî, Ebu Abdisselâm'ın bu halinin, güvenilir râvilerin ondan rivayette bulunmasıyla azaldığını söylemiştir. Zira meçhul bir râvinin, kendisinden tanınan en az iki tane râvinin rivayette bulunmasıyla bu durumdan kurtulacağı konusundaki görüş, Zehebî'nin olduğu gibi cerh-ta'dil ulemasının çoğunluğunun da görüşüdür. Lakin en az iki râvinin rivayette bulunması, râvinin cehaletini ortadan kaldırırsa da adâletini sabit kılmamaktadır.⁴⁰⁴ Son dönem hadisçilerinden Şuayb el-Arnâvûd, Ebu Davud'un *Sünen*'ini tahkik ederken Ebu Abdisselâm'dan dolayı bu rivayete "hasen" hükmünü vermiştir.

Şuayb el-Arnâvud, Ebu Davud'un *Sünen*'ini tahkik ederken dipnotta; rivayetin Ebu Davud et-Tayâlisi'de (no:992), İbn Ebi Şeybe'de (no:53/15), Buhârî'de (*Tarihu'l-Kebîr*, no: 352/6), Beyhakî'de (*Şuabu'l-İman*, no:10372), mevkuf olarak geçtiğini; "İbn Ebi Âsım *"Ez-Züh'd"* (no:268), (Ebubekir Muhammed b. Harun) er-Rûyânî (ö. 307) *"El-Müsned"* (no:654), Taberânî *"Eş-Şâmiyyîn"* (no:600), Beyhâkî *"Ed-Delâilü'n-Nübüvve"* (6/534), Beğavî *"Şerhu's-Sünne"* (4224), İbn Asâkir *"Târihu'd-Dimeşk"* (23/330), Mizzî *"Tehzibu'l-Kemâl"* de Salih b. Rüstem Ebî Abdusselâm'ın hayatında (no: 43/16) bu hadisi tahrîç ettiklerini" söylemektedir.⁴⁰⁵

Ebu Davud'un *Kitâbu'z-Züh'd*'te naklettiği rivayeti, *Sünen*'inde naklettiği gibi merfu' değil mevkuftur. Ebu Davud'un, *Züh'd*'de naklettiği isnad ilk defa Said b. Mansur'un *Sünen*'inde geçmektedir. İsnad, Said b. Mansur'da da mevkuf olarak nakledilmektedir. Ebu Davud'un *Züh'd*'de ve Said b. Mansur'un *Sünen*'inde naklettiği isnattaki bütün râviler sika olmadığı için bu isnada da sahih denilememektedir. Mevkuf rivayetler içerisinde nisbeten en muteber olan isnad, Said b. Mansur'un *Sünen*'indeki ve Ebu Davud'un *Züh'd*'ündeki isnatlarıdır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Sevbân (ra)'dan gelen rivayeti, Ebu Davud'un *Sünen*'indeki Sevbân (ra) rivayetinden, sıhhat açısından daha güçlü ve daha makbul değildir. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği isnattaki Merzuk el-Hımsî ve Mubârek b. Fudâle dışındaki râviler sikadır. Lakin Mubarek b. Fudâle'nin, hakkında çok fazla olumsuz ifade kullanıldığından dolayı usûlcüler tarafından cerhe uğradığını söyleyebiliriz. Bilhassa tedlisçiliğinin, birçok cerh-ta'dil âlimi tarafından dile getirilmiş olması, râvinin merviyâtının itibar kaybetmesine sebep olacak ciddi bir ihtamdır. Merzuk el-Hımsî'ye ise saduk hükmünün verildiğini görmekteyiz. Saduk hükmünün verildiği bir râvi, eğer zabt yönünden ciddi eksikleri olan biriye, rivayeti zayıf olarak; zabt yönünden eksikleri olmamasının yanında

⁴⁰⁴ Emin Âşıkutlu, **Meçhul**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mechul> (18.07.2019).

⁴⁰⁵ Ebu Davud es-Sicistânî, **Sünen**, (th. Şuayb el-Arnâvud) "Kitâbu'l-Melâhim" 5, c. VI s. 354.

bidatların da propagandacısı değilse hasen veya sahih li-ğayrihi hükmünün verileceği bilinmektedir.⁴⁰⁶ Bu iki râviden dolayı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Sevbân (ra) rivayetinin isnadı için hasen hükmünü verebiliriz. Zira Şuayb el-Arnâvud da *Müsned*'teki isnad için hasen hükmünü vermiştir.

Ahmed b. Hanbel rivayetindeki metni birkaç kelime/çekim farklılığı ile Ebu Nuaym, İbn Ebi'd-Dünya, İbn Hacer,⁴⁰⁷ İbn Semmâk ve Taberânî merfu' olarak nakletmişlerdir.

Ebu Davud et-Tayâlisî'nin isnadı, vehn hadisinin âli isnadıdır. Ebu Davud et-Tayâlisî, isnattaki Amr b. Ubeyd'in meçhul olmasından dolayı isnadının zayıf olduğunu ancak; Ahmed b. Hanbel'in de naklettiği Ebu Esmâ kanalıyla gelen rivayeti naklederek, bu isnadın hasen olduğunu söylemektedir. Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile rivayet ettiği isnadı, Ebu Davud et-Tayâlisî'den almış olması kuvvetle muhtemeldir.

İbn Ebî Şeybe de Ebu Davud et-Tayâlisî ile aynı tarikle rivayette bulunmuştur. İbn Ebi Şeybe rivayeti, mevkuf olarak nakletmişken Ebu Davud et-Tayâlisî rivayeti merfu' olarak nakletmiştir. İbn Ebi Şeybe'nin de rivayet ettiği tarikteki Amr b. Ubeyd'ten dolayı bu isnad, Ebu Davud et-Tayâlisî'nin isnadı gibi makbul değildir.

Buhârî'nin *et-Târihu'l-Kebîr*'de Amr b. Ubeyd'in tercemesinde naklettiği isnad, Sevbân (ra) kanalı ile gelen vehn rivayetinin isnadıdır. Bu isnad hakkında daha önce zikrettiğimiz ayrıntıyı burada da tekrar etmek istiyoruz. (Bkz: Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, Rical bilgisi, Ubeyd) Buhârî'nin zikrettiği isnatta, rivayeti Abdussamed b. Abdulvâris'den alıp kendisine rivayet ettiği görülen Ubeyde adlı râvi hakkında yeterli bilgi bulamadık. Müracaat ettiğimiz hiçbir rical kitabında Abdussamed'in talebeleri arasında Ubeyde adında bir râvi göremedik.

Aynı şekilde Buhârî'nin kendisinden hadis aldığı 568 hocası arasında Ubeyde adında bir râvi de göremedik. Abdussamed'in Ubeyde b. Ebî Râite adında bir hocası olmakla beraber, Ubeyde b. Ebi Râite adındaki râvi ile Ebu Eşheb Cafer b. Hayyân görüşmediği için bu kişinin isnadımızda geçen Ubeyde olmadığını anladık. Sonuç olarak Ubeyde adlı kişinin meçhul olma ihtimalinin yanında, Buhârî'nin bu rivayeti direkt Abdussamed'ten alma ihtimali de bulunmaktadır.

Bu haliyle rivayetin, Buhârî'nin sahih rivayetleri toplama maksadı olmaksızın sadece kendisinden rivayette bulunduğu râvi ve isnadları bildirmek üzere tertip ettiği *et-Târihu'l-Kebîr* adlı eserinde geçmesi ve isnaddaki Amr b. Ubeyd'in Ebu Davud et-Tayâlisî'nin

⁴⁰⁶ Ahmet Yücel, **Sadûk**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/saduk> (18.07.2019).

⁴⁰⁷ İbn Hacer, **İthâf**, c. III s. 58 h.no: 2531.

isnadında da söylediğimiz gibi meçhul olmasından dolayı bu isnad makbul değildir. Ayrıca Buhârî bu isnadı, mevkuf olarak nakletmiştir.

Taberânî *Mu'cemu'l-Kebîr* ve *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'de rivayet ettiği rivayetlerin ikisini de merfu' olarak nakletmiştir. *Mu'cemu'l-Kebîr*'de rivayet ettiği isnad, Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile rivayet ettiği isnadın aynısıdır. İsnattaki Mubârek b. Fudâle'nin tedlisçi olması ve Muhammed b. Fadl'ın sadûk olarak nitelendirilmesi rivayetin sıhhatini düşürmektedir. Ayrıca bu isnattaki Mubârek b. Fudâle'nin, tehammulü'l-hadis sigası kullanmayıp “an” lafzı ile rivayette bulunması “tedlisçi bir râvinin yaptığı an'ane, rivayeti zayıf kılar.” kaidesini gündeme getirmektedir.⁴⁰⁸ Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile gelen isnadında Mubârek b. Fudâle, Merzûk el-Hımsî'den “haddesenâ” lafzı ile rivayette bulunurken; Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Kebîr*'indeki isnadında Merzûk el-Hımsî'den sadece “an” lafzı ile rivayette bulunduğunu görmekteyiz. Bu durumdan dolayı Taberânî'nin bu isnadı zayıf kabul edilmek zorundadır.

Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn* rivayetinin isnadı, Ebu Davud'un *Sünen*'inde naklettiği isnadın ve Belâzûrî'nin *Ensâb*'ında naklettiği isnadın aynısıdır. Bu isnad tebeu't-tâbiîn tabakasından sonra iki farklı kanala ayrılmaktadır. Rivayet, Sadaka b. Hâlid ve Muhammed b. Şuayb olmak üzere iki farklı kanaldan bize ulaşmaktadır. İsnadın tabiîn tabakasındaki Ebu Abdisselâm hakkındaki ihtamları Ebu Davud'un *Sünen*'inini değerlendirirken nakletmiştik. İsnadın Sadaka b. Hâlid ile devam eden tarîkindeki diğer râvilerin, Ebu Abdisselâm'ın cehalet probleminden daha büyük kusurları bulunmamaktır. Lakin Muhammed b. Şuayb kanalı ile gelen tarîkteki, Süleyman b. Ahmed hakkındaki Buhârî'nin “fihi nazar” ifadesini kullanması; hakkında yalancılık yapma ithamının bulunması ve kendisinde ihtilâl olduğunun söylenmesi bu râvinin gerek adalet gerekse zabt yönünden ciddi kusurlarının olduğunu göstermektedir. Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn* rivayeti şiddetli zayıf kabul edilmek zorundadır.

Ebu Nuaym'ın *Hilye*'sinde naklettiği isnad da Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile rivayet ettiği isnadın ve Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde naklettiği isnadın aynısıdır. Ebu Nuaym rivayeti merfu' olarak nakletmektedir. Bu isnad da Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile naklettiği ettiği rivayetle aynı olduğu için Merzûk el-Hımsî ve Mubârek b. Fudâle'nin aleyhinde söylenenleri tekrar zikretmeye gerek duymuyoruz. Mubârek b. Fudâle'nin bu senette de an'ane ile rivayet ettiğini söyleyip Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde söylediklerimize atıf yapmakla iktifa ediyoruz.

⁴⁰⁸ Abdullah Aydın, **Muan'an**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muanan> (19.07.2019); Suphi es-Sâlih, **Hadis İlimleri ve İstılahları**, s. 178.

Beyhâkî, *Şuabu'l-Îman*'da vehn rivayetinin isnadını mavkuf olarak *Delâil*'de ise merfu' olarak nakletmektedir. Beyhâkî *Şuabu'l-Îmân*'da Ebu Davud et-Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe ve Buhârî ile aynı isnadı nakletmiştir. O, isnadında bizzat Ebu Davud et-Tayâlisî'yi de zikretmiştir. Bu senetteki Ebu Davud et-Tayâlisî'den sonraki râvilerinin aleyhinde konuşulacak ciddi bir kusur bulunmamaktadır. Lakin yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu isnaddaki Amr b. Ubeyd, meçhuldür ve Muhammed b. el-Hasen de sadûk seviyesindedir. Bu yüzden isnad, hasen seviyesindedir.

Beyhâkî'nin *Delâil*'de naklettiği isnad, Ebu Davud'un *Sünen*'inde rivayet ettiği isnadın aynısıdır. Bu senette Ebu Davud es-Sicistânî'nin kendisi de bulunmaktadır. İsnadın tâbiîn tabakasındaki râvisi olan Ebu Abdisselâm hakkında yukarıda bilgi vermiştik. El-Hasen b. Muhammed'in de sadûk seviyesinde bir râvi olduğunu kabul edersek bu rivayet için de hasen hükmünü verebiliriz.

Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne*'de naklettiği isnad, Ebu Davud'un *Sünen*'indeki isnadın aynısıdır ve onun gibi isnadı merfu' olarak nakletmiştir. İsnadın tabiîn râvisi olan Ebu Abdisselâm ve Beğavî'ye rivayeti nakleden Tahir b. Muhammed, meçhuldür. Yani Tâhir b. Muhammed de Ebu Abdisselâm gibi meçhûlu'l-hâl ârızası taşımaktadır. En az iki tane râvinin rivayette bulunmasıyla, bir râvi hakkındaki cehalet ârızası ortadan kalksa da râviye âdil denmemektedir. Mufdale b. İsmail, fakih olmasının ötesinde bir ta'dil lafzı ile vasıflanmamıştır ve zâbıt olduğu söylenmemiştir. Ebu Abdisselâm ve Tâhir b. Muhammed'in hallerinin bilinmeyişi ve Mufdale b. İsmail'in de rivâyet ilminde muteber bir kimse olarak tanımlanmaması, bu isnadı zayıf kılmaktadır.

İbn A'râbî'nin *Mu'cem*'indeki isnad, sadece kendisi tarafından nakledilmiştir. Bu isnadın hicri 4.yy'dan önce hiç kimse tarafından nakledilmemiş olması ve isnaddaki ismi bilinmeyen bir râvinin bulunması, dirâyetu'l-hadîs açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Sevbân (ra)'dan hadisi "an" lafzı ile nakleden tabiîn râvisi Salim b. Ebî Ca'd'ın tedlisçi olması yukarıda zikrettiğimiz, tedlisçi râvilerin muan'an rivayetleri hakkındaki usul kaidesinin kapsamına girmesine sebep olmaktadır. Sâlim b. Ebî Ca'd'dan rivayeti nakledenler "an" lafzı ile nakletmiş, tehammülü'l-hadîs sîğaları kullanmamışlardır. İsnatta, Amr b. Murre'nin rivayeti naklettiği kişi "عَنْ رَجُلٍ - raculin" yani "bir adam" olarak geçmektedir. İsmi bilinmeyen bu kişiye de rivayet edilirken, zan ifadesi içeren bir sîga olan "حَسِبْتُ أَنَّ" - hasibtu

enne” lafzıyla rivayet edilmektedir. Bundan dolayı bu rivayet müphem ve munkatî’dir.⁴⁰⁹ İsnattaki Ali b. Zurâre’nin de zayıf bir râvi olduğu dikkate alınırsa isnadın sağlamlığı iyice azalmaktadır. Ayrıca rivayet “-an-an” lafızlarıyla yapıldığı için aynı zamanda muanan⁴¹⁰ hadistir. İbn A’râbî’nin tereffüd ettiği ve merfu’ olarak naklettiği bu isnad, zayıftır.

Belâzûrî’nin *Ensâbu’l-Eşref*’de naklettiği isnadı, daha sonra Taberânî’nin *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn*’inde de geçtiğini nakletmiştik. Belâzûrî rivayeti merfu’ olarak nakletmektedir. İsnadın tâbiîn râvisi olan Ebu Abdisselâm hakkındaki bilgileri yukarıda nakletmiştik. Hişâm b. Ammâr hakkındaki ihtilât iddiası ve onun kaderiyye mezhebinin büyüklerinden olması da isnadı Belâzûrî’ye ulaştıran Hişâm b. Ammâr’ın adâletine ve zabtına dair ciddi şüpheler meydana getirmektedir.⁴¹¹ Belâzûrî’nin *Ensâb*’ında naklettiği bu isnad da hasen seviyesinde kalmaktadır.

İbn Ebi’d-Dünya’nın *Ukûbât* adlı eserinde naklettiği isnad, Ahmed b. Hanbel’in Sevbân (ra) kanalı ile naklettiği isnadla aynıdır. İbn Ebi’d-Dünyâ da rivayeti merfu’ olarak nakletmektedir. O, Taberânî’nin isnadında da geçen Said b. Süleyman’dan duymuş ve merfu’ olarak nakletmiştir. Mubârek b. Fudâle ve Merzuk el-Hımsî hakkındaki bilgileri vermiştik. İsnattaki Ali b. Ca’d’ın şîi olması, râvinin şîilik ile ithâm edilmesi durumunda geliştirilen farklı yaşkaşimleri akla getirmektedir. Ali b. Ca’d hakkındaki teşeyyü⁴¹² (şîilik) ithâmı, münekkittlerin çoğu tarafından bir adalet problemi olarak görülmemiş; İbn Hacer, Zehebî, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn gibi mütekaddimûn ve müteahhirûn hadis uleması tarafından tevsik edilmiştir. Zira bidat bir mezhebin veya bir bidatin dâisi yani propagandacısı değilse râvinin rivayeti reddedilmez.⁴¹³ Vehn hadisinin İbn Ebi’d-Dünya tarafından nakledilen isnadı da hasen seviyesinde kalmıştır.

İbn Ebi Âsım’ın *Kitâbü’z-Zühûd*’de naklettiği rivayet, tabiîn tabakasında Ebu Abdisselâm ve El-Ezherî’l-Elhênî olmak üzere iki kanaldan; tebeu’t-tâbiîn tabakasında da Abdurrahman b. Yezid ve Sevr b. Yezid olmak üzere yine iki kanaldan rivayet edilmektedir. Ebu Abdisselâm kanalı ile nakledilen tarîk, Ebu Davud’un da *Sünen*’inde ve Belâzûrî’nin *Ensâb*’ında naklettiği tarîke benzemektedir. İbn Ebi Âsım rivayeti merfu’ olarak nakletmektedir. Ebu Abdisselâm

⁴⁰⁹ Emin Âşıkutlu, **Mübhem**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mubhem> (19.07.2019).

⁴¹⁰ Senedinde, bir yerinde bile olsa “an fulan: falandan naklen” ifadesi bulunan hadis. (Aydınlı, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 190)

⁴¹¹ Mücteba Uğur, **İhtilât**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtilat> (19.07.2019).

⁴¹² Şîilik temayülü. Ehli hadis, Hz. Ali’yi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’den hilâfete daha layık (efdâl) görmeyi şîilik; Hz. Ali’nin hilafetini, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’e takdim edenlere râfizilik; rec’ât, gaybet ve sahabinin bazısına hakaret edenlere de aşırıya giden râfiziler demiştir. (Leknevî, **er-Ref’ ve’t-Tekmîl**, s. 126)

⁴¹³ Abdulhayy el-Leknevî, **Er-Ref’ ve’t-Tekmîl fi’l-Cerh ve’t-Ta’dîl**, (ter: Hadis Değerlendirme Kriterleri – Mahmut Yazıcı) Takdim yayınları, Ankara 2019, s. 126.

hakkındaki bilgileri yukarıda nakletmiştik. Kaderiyye mezhebinden olan Hişâm b. Ammâr, Sevr b. Yezîd ve Yahya b. Hamza'nın bu isnatta bir araya gelmiş olması isnadın sağlamlığına dair şüpheler meydana getirmektedir. Yahya b. Hamza kaderî olmakla ihtam edilse de mezhebinin propagandacısı olmamıştır. Ebu Davud es-Sicistânî, İclî, Zehebî ve Yahya b. Maîn gibi müteşeddîd veya mu'tedîl cârihler bile onu tevsik etmişlerdir. Sevr b. Yezid de İclî, İbn Hacer, Zehebî ve Yahya b. Maîn tarafından tevsik edilmiştir. Hişâm b. Ammâr, Sevr b. Yezîd ve Yahya b. Hamza kaderîyye mezhebinden olmalarına rağmen mezheplerinin dâiliğini yapmamışlardır ve bu şekilde hadis ulemasının teveccühünü kazanarak cerh edilmemişlerdir. İbn Hibbân, tabîîn râvisi olan el-Ezherî'l-Elhênî'nin, bu rivayetinin dışında başka bir rivayetinin bulunmadığını kaydetmiştir. Eğer talebesi, hocasını çok kullanılmayan bir isim veya künyesi ile zikretmemişse; kendisinden en az iki tane râvinin de rivayette bulunmaması, bu râvinin mechûlû'l-ayn olarak kabul edilmesine sebep olur. el-Ezherî'l-Elhênî ve Ebu Abdisselâm hakkındaki değerlendirmelerimiz üzerine bu isnadında zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Semmâk'ın *Hadîsu İbnu's-Semmâk*'da naklettiği isnadı, Ahmed b. Hanbel'in Sevbân (ra) kanalı ile naklettiği rivayetinin isnadına benzemektedir. İbn Semmâk de Ebu Nuaym gibi rivayeti Ahmed b. Hanbel'den nakletmektedir. Tedlişçilikle ihtâm edilen Mubârek b. Fudâle'nin bu rivayeti an'ane ile rivayet ettiğini söyleyip, müdellis râvilerin muanan rivayetleri hakkındaki yukarıda zikrettiğimiz kaideyi hatırlatmakla iktifa ediyoruz. Vehn hadisinin Sevbân (ra) kanalı ile nakledilen bu isnadı da zayıftır.

Sevbân (ra) rivayetiyle ilgi son olarak diyebiliriz ki, vehn hadisinin Ebu Davud'un *Sünen*'inde geçen isnadı, sâir kitaplarda yer alan senetlerine göre daha muteber olan senedir. Rivayetin subûtü söz konusu olduğunda râcih olan sened şudur;

Abdurrahman b. İbrahim ed-Dımeşki ← Bişr b. Bekir ← Abdurrahman b. Yezid b. Cabir ← Ebu Abdusselâm ← Sevbân (ra) ← Hz. Peygamber (as)

3.2. Ebu Hureyre (ra) Rivayetinin İsnad Değerlendirmesi

Ebu Hureyre (ra)'dan gelen rivayet Kütüb-i sittedeki hiçbir kaynakta bulunmamaktadır. Kütüb-ü tis'ada ise sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.

Vehn hadisinin Ebu Hureyre (ra) kanalıyla gelen isnadı, sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i dışında Buhârî, Taberânî ve Dârekutnî de isnattaki râvilerden birinin hâl tercemesinde bu rivayeti nakletmişlerdir. Şuayb el-Arnâvud

da Ebu Hureyre rivayetini Ahmed b. Hanbel'den başka bir yerde bulamadığını söylemektedir.⁴¹⁴

Vehn hadisinin Ebu Hureyre kanalı ile rivayet edilen isnatlarında, 3 tane tabiîn râvisi bulunmakta; 3 tane de tebeu't-tâbiîn râvisi bulunmaktadır.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'indeki Ebu Hureyre kanalı ile gelen vehn rivayetini merfu' olarak nakletmiştir. Ebu Hureyre bu rivayeti, Allah Resûlü'nün (as) Sevbân (ra)'a söylerken duyduğu ve naklettiği görülmektedir. Isnattaki Habîb b. Abdullah adlı râvi, meçhuldür. İbn Hacer ve Zehebî onun bilinmezliği üzerinde ittifak etmişlerdir. Zira oğlu dışında kendisinden hadis rivayet eden olmamıştır. Bu şekilde hadisçiler tarafından tanınmaması onun meçhûlu'l-ayn olarak nitelenmesine sebep olmaktadır. Oğlu Abdussamed ise cerh-ta'dîl ulemasının çoğunluğuna göre zayıf bir râvidir.⁴¹⁵ Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre kanalı ile naklettiği rivayet, tabiîn tabakasından itibaren 3 tabakada "an" lafzı ile nakledilmiş, tehammülü'l-hadîs sîğaları kullanılmamıştır. Bilhassa Hicri 3.yy'daki hadisçilerin çoğunluğuna göre isnaddaki râvilerin birbiriyle görüştükleri kesinse ve isnatta müdellis râvi yoksa "an" lafzı ile nakletmek sema' yolu ile nakletmek gibi kabul edilmektedir.⁴¹⁶

Şuayb el-Arnâvud, Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre kanalı ile rivayet ettiği senedin zayıf olduğunu söylemektedir.⁴¹⁷

Buhârî'nin *et-Târihu'l-Kebîr*'de Dîrâr b. Amr'ın tercemesinde naklettiği isnad, Ebu Hureyre kanalı ile gelen rivayeti merfu' olarak nakletmektedir. Buhârî'nin naklettiği rivayet, tâbiûn tabakasından Kays b. Ebî Hazm ve Ebî Râfi' olarak iki kanala ayrılmaktadır. Dârekutnî de rivayeti, Buhârî'nin naklettiği Kays b. Ebî Hazm tarîkiyle nakletmektedir. Taberânî de *Evsât*'ından yine Kays kanalı ile gelen rivayeti nakletmektedir. Kays isnadındaki râvilerden Müemmel b. İsmail için içerisinde Buhârî, Zehebî, İbn Hacer, Dârekutnî ve Ebu Hâtim gibi hadisçilerin bulunduğu çoğunluk, kesretü'l-ğalat ve münkerü'l-hadis demiştir. Kesretü'l-ğalat -yani bir râvinin normal sayılabilecek hataların ötesinde çok fazla hatasının olması ve bu hâlindeki ısrarı- bir cerh sebebi olarak sayılmıştır.⁴¹⁸ Müemmel'in Ebu Hâtim, İbn Hacer, İshâk b. Rahuveyh, Dârekutnî ve Yahya b. Maîn tarafından tevsik edilmesi ve çokça hata yapan bir râvinin her rivayetinin hatalı olduğu anlamına gelmemesinden dolayı sadûk olarak

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XIV s. 332 h.no: 8713.

⁴¹⁵ Ukaylî'ye göre zayıftır. (bkz: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XIV s. 332, 8713 nolu hadisin dipnotu)

⁴¹⁶ Abdullah Aydınli, *Muan'an*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muanan> (21.07.2019).

⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 14 s. 332 h.no: 8713.

⁴¹⁸ Salahattin Polat, *Ğalat*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/galat--hadis> (21.07.2019).

nitelendirilmelidir.⁴¹⁹ Buhârî, *Târih*'inde naklettiği diğer isnatta ise Dırâr b. Amr hakkında “fihi nazar” ifadesini kullanmaktadır. Buhârî'nin “fihi nazar” ifadesini kullanması olumsuz bir kanısının olduğunu gösterse de, bu ifadeyi râvi için mi yoksa isnad için mi yoksa râvinin rivayeti için mi kullandığını kesin olarak söyleyememekteyiz. Irâkî'nin *Elfiye*'sinde, Buhârî'nin bu ifadeyi rivayeti terk edilen râviler için kullandığı belirtilmektedir. Buhârî'nin *Târih*'inde ve sâir kitaplarında bir râvi hakkında konuşurken bazen “فيه نظر” bazen “في حديثه” bazen de “اسناده نظر” dediği bilinmektedir.⁴²⁰ Farklı durumlar için farklı ifadeler kullanmak, Buhârî gibi büyük bir hadisçinin âdeti olma ihtimâli yüksektir. Hadisçilerin, Dırâr hakkında hiçbir ta'dîl lafzı kullanmamış olmaları ve Buhârî'nin onun hakkında “fihi nazar” demesi şiddetli zayıf bir râvi olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Ebi Râfî' isnadındaki Dırâr ve Kays isnadındaki Müemmel hakkındaki varılacak genel sonucu, Buhârî kitabında, “Kays isnadı daha sahih” diyerek belirtmiştir. Bu tashîh, isnadlar arasındaki bir tercih olduğu için Kays kanalı ile gelen isnada hasen, Ebî Râfî' kanal ile gelen isnada da zayıf hükmünü verebiliriz.

Taberânî'nin *Evsât*'ındaki isnad, Buhârî'nin *Târih*'inde naklettiği Kays b. Ebi Hazm kanalı ile gelen isnadla aynıdır. Taberânî rivayeti merfu' olarak nakletmektedir. Taberânî isnadı naklettikten sonra Mahmud b. Ğaylan'ın teferrüd ettiğini, rivayetinde yalnız kaldığını da belirtmektedir.⁴²¹ Teferrüd, sahâbi râvisinde meydana gelmediği için nisbî ferd veya nisbî garip kategorisine girmektedir. Sika bir râvi olan Mahmut b. Ğaylân'ın teferrüdü, adalet ve zabtına dair bir ârıza meydana getirmediği için rivayeti reddedilmez.⁴²² Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Müemmel b. İsmail'in sadûk olmasından dolayı Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Evsât*'ında naklettiği, vehn rivayetinin bu isnadı hasen hükmündedir.

Dârekutnî'nin *İlel*'inde naklettiği isnad, Ebu Hureyre kanalı ile gelen rivayeti merfu' olarak nakletmektedir. Bu isnad Müemmel'e kadar, Taberânî'nin naklettiği isnadla aynıdır. Müemmel hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerle iktifa edeceğiz. Dârekutnî'nin de naklettiği bu rivayet, hasen derecesindedir.

Vehn hadisinin Ebu Hureyre kanalı ile gelen isnadını, Ahmed b. Hanbel zayıf olarak nakletmektedir. Buhârî rivayetindeki Dırâr b. Amr'ın şiddetli zayıf olması ve Buhârî'nin de Kays b. Ebî Hazm kanalı ile gelen tarîki tercih etmesinden anlıyoruz ki bu rivayetin, Kays kanalı ile geçtiği Taberânî ve Dârekutnî rivayetleri diğerlerine göre râcih olan isnatlardır.

⁴¹⁹ Leknevî, **er-Ref' ve't-Tekmîl**, s. 166.

⁴²⁰ Leknevî, **er-Ref' ve't-Tekmîl**, s. 317.

⁴²¹ Taberânî, **Evsat**, c. VII s. 180 h.no: 7215.

⁴²² Salahattin Polat, **Garîb**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/garib--hadis> (21.07.2019).

Taberânî'ye göre Dârekutnî'nin isnadı âli isnad olduğu için Dârekutnî'nin naklettiği isnad, tercihe şâyândır.

3.3. Sevbân (ra) Rivayetinin Metin Değerlendirmesi

Vehn rivayeti, metninin muhtevası gereği sünen, mu'cem, musannef, zühd, târih, neseb, müsned ve ilel türü eserlerde kendine yer bulmuştur. Ebu Davud, rivayeti melahim babında zikrederek rivayetin geleceğe/ğayba bakan yönüne vurgu yapmıştır, Beyhâkî de bu açıdan yaklaşarak, rivayetin Hz. Peygamberin (as) peygamberliğine delil olma yönüne vurgu yaparak rivayeti *Delâil*'inde nakletmiştir. Vehn hadisine Ebu Davud *Kitâbu'z-Zühd*'ünde, Ebu Nuaym *Hilyetu'l-Evliyâ*'sında yer verilmesi ve sûfî bir muhaddis olan Ebu Said İbnu'l-A'râbî'nin *Mu'cem*'inde rivayeti görmemiz, metnin tasavvufî yönüne vurgu yapmıştır.

Ebu Davud *Zühd*'de naklettiği isnad ve metni, Said b. Mansur'un *Sünen*'inden aynen naklettiğini söyleyebiliriz. Bu isnadla rivayet edilen rivayet mevkuftur ve lafızlar bizzat Sevbân (ra)'a aittir. Sevbân (ra), rivayetin melâhim rivayeti olma yönünü vurgulayacak şekilde tavsiye ve nasihatlere de değinmiştir. Rivayetin sonunda “*Müjdeler olsun ona ki, dilini tutar, evinde oturur ve hatasına (günahına) ağlar.*” kısmı, fitne veya kargaşa hâdiselerinde takınılması gereken tavrı hatırlatmakadır.⁴²³

Ebu Davud'un *Sünen*'de naklettiği rivayetin metnini, Begavî *Şerhu's-Sünne*'sinde aynen naklemektedir. Bu metin, vehn hadisinin halk ve ilim ehli arasında yaygınlaşan metni olmuştur. Bu kısımda, metnin vermek istediği mesajları ve dersleri de incelemek istiyoruz.

Metinde geçen “*Birbirlerini yemek kabına çağıranlar gibi, çeşitli ümmetlerin sizin üzerinize (saldırmak, sizi yok etmek için) birbirlerini davet etmeleri yakındır.*” ifadesi, Müslümanların siyasi ve ekonomik yönden güçlenmiş olduklarını ve her güçlü devletin/toplumun da düşmanlarının olabileceğine işaret etmektedir. İslam'ın ve Müslümanların düşmanı olan bu milletlerin, birbirlerini davet etmeleri de aralarında bir ittifâkın gerçekleşeceğini göstermektedir. Daha çok fıkıhçılar arasında meşhur olan “küfür tek millettir” sözü, metinde geçen birbirlerini davet eden milletlerin, farklı farklı milletler olsalar da müslümanları yok etme konusunda bir amaç birliği içinde oldukları anlamını taşımaktadır. Müslümanlar, son 14 asırlık tarihlerinde birçok defa ittifak etmiş düşmanlarının saldırılarına maruz kalmışlardır. Örneğin milâdî 11. ve 13. yy'larda vuku bulan ve birçok Hristiyan devletin katılımıyla gerçekleştirilen haçlı seferleri; 20 yy.'da İslâmî otoritenin de yok olmasıyla sonuçlanacak olan

⁴²³ “*Fitne zamanı oturan ayakta durandan, ayakta olan da yürüyenden daha hayırlıdır.*” Buhârî, “*Kitâbu'l-Fiten*” 9.

I. Dünya savaşı ve günümüzde de Ortadoğu’da ve Balkanlar’da NATO veya Avrupa Birliği gibi yapıların faaliyetleri, Müslümanlara kollektif şekilde saldırıldığının bir göstergesidir.

Metinde devamla “(Ashaptan biri Ey Allah’ın Resûlü) “O gün bizim sayımız az mı olacak? diye sordu. Rasûlullâh (as) “Bilakis, o gün (sayıca) çok olacaksınız. Fakat selin üzerindeki köpük ve çerçöp gibi olacaksınız.” ifadeleri geçmektedir. Konuşmanın hangi sahabî ile gerçekleştiği bilinmemektedir. Bu belirsizlik, bir ibhâm alameti olarak kabul edilmektedir. Hadislerin isnadlarında ismi bilinmeyen râviler olduğu gibi bazen hadis metinlerinde de ismi bilinmeyen bir şahıslar olabilir.⁴²⁴ Metne baktığımız zaman, Allah Resulü (as) ile diyaloga geçen kişinin, O’nun birebir hitap ettiği bir kişi olmadığı aksine topluluğa hitâb ederken o topluluk içerisinde birisinin O’nunla diyaloga geçtiği izlenimini oluşturmaktadır. Müslümanların gelecekteki durumlarını öğrenmeye dair ilgili oldukları ortadadır.

Gelecekteki sayısal çoğunluğun, sahabiler tarafından da merak edildiği görülmektedir. İslam dini gerek Huneyn Gazvesi gerekse de Bedir Gazvesi örneğinde, aslında kemiyetin önemli olmadığını, önemli olanın Allah’ın yardımı ve desteği olduğunu vurgulamıştır.⁴²⁵ Sahabilerin Müslümanlar üzerine saldırmak için kasteden düşmanlarının keyfiyetlerini değil kemiyetlerini sorgulamış olmaları dikkat çekmektedir. Rivayetin devamında Allah Resûlü (as) onlara, zayıflığın asıl sebebini bildirmektedir.

Nitelikli azınlık, vasıfsız çoğunluğa gâlip gelebilir. Müslümanların sayısal değerinin, kâfirlerin sayısal değerinden daha yüksek olduğunu Allah (ac), Enfâl suresinin 66. ayetinde “...sizden sabreden 100 kişi kâfirlerden 200 kişiye gâlip gelir...” buyurarak bildirmektedir. Vehn rivayetinde de vurgulanmak istenilen şey müslümanların vasıflarını yitirmeleri sonucu, saldırılan konumuna düşmüş olmalarıdır. Zira selin üzerindeki çer-çöp ifadesi, niteliksizliğe ve değersizliğe; köpük ifadesi de kısa vâdeli/zamanlı olmaya çağrışım yapmaktadır.

Metinde “sel” kelimesinin tercih edilmesinde -yani nehir, dere ve akarsu gibi güzergâhı, yönü, yatağı belli olan bir örneğin verilmemesinde- ince bir anlam bulunmaktadır. Sel, kendi değerleri ile var olmayan, aniden bir yağmur bastırmasıyla meydana gelen bir doğa olayıdır. Faydalı olmasının aksine zararlı bir âfettir. Değer, kriter ve prensipleri olmayan, kontrolsüz bir gücü temsil etmektedir. Sel, güzergâhı olmaksızın arazinin eğimine göre hareket eden ve her önüne geleni içine alıp devam eden bir âfet olduğu için istenmemekte ve zararlı olarak tanımlanmaktadır. Müslümanlar öyle bir zaman yaşayacaklardır ki, kalabalık olmalarına

⁴²⁴ Emin Âşıkutlu, **Mübhem**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mubhem> (22.07.2019).

⁴²⁵ Bkz: “Nice az topluluklar Allah’ın izniyle sayıca daha fazla olan topluluğa gâlip gelmiştir.” Bakara, 2/219.

rağmen otoritesiz kalacaklar ve yönlerini tayin edecek liderleri bulunmayacaktır. Bu şekildeki Müslüman çoğunluk, kendilerini var eden prensip ve değerlerden yoksun kalacaklardır. Güçleri olsa bile kontrolsüz olacağından nitelik, fayda ifade etmeyecektir. Lidersiz ve otoritesiz kalan Müslüman ümmet, İslam'ın değerlerini yanlış temsil edecek ve bu şekilde fayda değil zarar meydana getirecektir. Yanlış temsil edilme ise selin önüne geleni alıp götürmesi gibi Müslümanların, niteliksiz kalabalığa uymasıyla gerçekleşecektir. Zira Müslümanlar, niteliksiz çoğunluğu dikkat almak ve onlara uymak ile özlerini yani kendi medeniyetlerini unutacak ve İslam'a zarar vermiş olacaklardır. Örneğin çoğunlun dediğini esas alan ideolojiler gibi hak/haklı olanın değil de kalabalık/egemen olanın hâkim olduğu düzenler meydana geldiğinde, Müslümanlar buna râzı olarak kalabalığa uymuş olacak ve günümüz dünyasında olduğu gibi güçsüz ve değersiz addedileceklerdir. Beşerî ideolojileri temeline alan rejimler, bir süre sonra yok olmaktan ve insanlığa zarar vermekten kurtulamamışlardır. Tüm dünyayı kasıp kavuran bu gibi ideolojilerin prensiplerini uygulayan ve etkileyen değil de etkilenen konumuna düşen toplumlar, kendi medeniyetlerini terk etmenin bedelini, Allah (ac)'nin izzeti ve yeryüzünün imamı olma şerefini yaşatmamasıyla ödeyeceklerdir.

Vehn rivayetinin metninde devamla “Allah, düşmanınızın kalbinden heybetinizi çıkarıp atacak ve kalbinize ‘vehn’ atacak” buyurdu. (Ashaptan biri) “Ey Allah'ın Resûlü ‘vehn’ nedir?” diye sordu. Rasûlullâh (as) “dünya sevgisi ve ölüm korkusu” diye cevap verdi.” ifadeleri yer almaktadır. Müslümanların gelecekte siyasi, ictimâî, askerî ve ekonomik gücü yitirmeleri sonucunda, düşmanları tarafından korkulan ve çekinilen bir güç olmaktan çıkarılacağı bildirilmektedir. Rivayetten Müslümanların, düşmanları tarafından çekinilen ve korkulan bir güç olarak algılanmasının sebebinin, dünyayı sevmemeleri ve ölümden de korkmamaları olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar, düşmanlarına “Sizin yaşamayı arzuladığınız gibi ölümü arzulayan” bir nesil olduklarını göstermişlerdir.⁴²⁶ Müslümanların böyle cesur kimseler olmaktan çıkıp, korkulmayan ve çekinilmeyen insanlar haline gelmesine kalbî hastalıklarının sebep olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanların gelecekte güçlerini yitirmeleri, nefsî noksanlıklarına bağlanmış ve rivayetin tasavvufî yönüne işaret edilmiştir. Allah Resulü'nün (as) gücün aslında sâlim bir kalp⁴²⁷ ile elde edileceği gerçeğini vurguladığını söyleyebiliriz.

⁴²⁶ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö.310), **Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk**, (th. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) I-XI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1387/1967, c. III s. 344.

⁴²⁷ Şu'arâ suresi, 26/84,85,86,87,88,89.

Araştırmamıza konu olan rivayete de ismini veren ‘vehn’ kelimesi الوهن ; وهن kökünden gelen bir isimdir; amelde ve işte zayıflık, güçsüzlük anlamlarına gelmektedir.⁴²⁸ Ayrıca; gece yarısından sonrası, gecenin son kısmı veya ortası, tüyleri sık deve türü, boyunun arkasındaki sinir, yaşlının bedenindeki zayıflık gibi anlamlara da gelmektedir.⁴²⁹

Kur’ân’da وهن kelimesi 3 farklı türevde;⁴³⁰ kemiklerin zayıflaması, yılgınlık göstermek, annenin çocuğu zayıflık üstüne zayıflıkla taşıması, düşmanı takipte gevşeklik göstermek ve tuzakları boşa çıkarmak manalarında 6 yerde geçmektedir.⁴³¹

Garîbu’l-Hadîs eserlerinde ise وهن kökünün türevleri sözlük anlamıyla paralel olarak; güçteki bir arıza, zayıflık, maraz-hastalık gibi anlamlara geldiği söylenmektedir.⁴³² Yaygın kullanım olarak Meryem suresi 4. ayetteki anlamına paralel olarak zayıflık, güçsüzlük, takatsizlik anlamlarına geldiği söylenebilir.⁴³³

Allah Resûlü (as) müslümanların kalplerine, onları hasta edip zayıf düşürecek bir illetin atılacağını haber verdiğini görmekteyiz. Müslümanları hasta edip zayıf düşürecek bu illetin, dünyayı sevmek ölümde de korkmak olduğu bildirilerek bireysel hastalıklar olduğu gibi toplumsal hastalıkların da olabileceğine işaret edilmektedir. Ahmed b. Hanbel’in Sevbân (ra) kanalı ile naklettiği rivayette, dünya sevgisi yerine hayat sevgisi ifadesi kullanılmaktadır. Bu iki ifade de birbirine yakın ifadelerdir. Dünyayı sevmek yani dünyada yaşamayı sevmek; yaşamayı sevmek de dünyada kalmayı sevmek anlamında kullanılan ve anlamdaş sayılabilecek kelimelerdir.

Ebu Davud et-Tayâlisî de Ebu Davud es-Sicîtanî’nin *Sünen*’indeki metninin aynısını farklı bir cümle tertibi ve birkaç kelime/çekim farklılığıyla rivayet etmektedir. Ebu Davud *Zühd*’de, Said b. Mansur’un naklettiği metni aynen nakletmektedir.

İbn Ebî Şeybe’nin naklettiği metindeki ifadelerin, kendisinden önce veya kendisi dışında başka hiç kimse tarafından nakledilen bir metne benzememesinin sebebi, rivayetin metnini

⁴²⁸ İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö.711/1311), **Lisânü’l-Arab**, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1414, c. XIII s. 453.

⁴²⁹ Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî (ö.170) **Kitâbu’l-Ayn**, I-IV, Dâru’l-Kütübü’l-Âlemiyye, Beyrut 1434/2003, c. IV s. 404; Batrus el-Bustânî (ö.1883), **Muhîtu’l-Muhîd**, I-IV, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2009, c. IX s. 575; Ahterî Muslihuddin Mustafa Efendi (ö.968), **Ahterî-i Kebîr**, Nadir eserler kitaplığı, s. 982.

⁴³⁰ Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö.1968), **el-Mu’cemu’l-Müfrehes lil Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2012, s. 959.

⁴³¹ Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V. yüzyılın ilk çeyreği), **el-Müfredât** (çev. Abdülkâki Güneş – Mehmet Yolcu), Çıra yay., İstanbul 2012, s. 1187-1188 (Meryem, 19/4; Âl-i İmrân, 3/146, 3/139; Lokman, 31/14; Nisa, 4/104; Enfâl, 8/18).

⁴³² İbnü’l-Esir, **en-Nihâye fi Garîbi’l-Hadîs ve’l Eser** (th. Mahmud Muhammed et-Tanâhî), I-X, Tasvîru’l-Mektebetü’l-İslâmî, Riyad 1383/1963, c. V s. 234.

⁴³³ Ebu İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî (ö.285), **Garîbu’l-Hadîs**, I-III, Câmiatu Ümmü’l-Kurâ Mektebetü’l-Merkeziyye, Mekke 2010, c. III s. 1055.

eksik veya cümlelerinin sıralamasının değişik olmasındandır. İbn Ebî Şeybe, ilk okunuştta anlamsız gelen bir cümle tertibi ile rivayeti nakletmiştir. Örneğin “...*Dünya size sevdilir. Dediler ki; (sayı olarak) azlığımızdan dolayı mı? Dedi ki; selin üzerindeki köpük çer-çöp gibi çok olacaksınız.*” ifadeleri ne Ebu Davud’un ne Ahmed b. Hanbel’in ne de onlardan önce rivayeti nakletmiş olanların metinlerine benzememektedir. Bu durum rivayetin maktûbu’l-metin⁴³⁴ olarak kabul edilmesi ve bundan dolayı metnin zayıf kategorisine girmesi anlamına gelmektedir.

Buhârî’nin *Tarih*’inde ve Taberânî’nin *Mu’cemu’l-Kebîr* ve *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn*’inde naklettiği rivayetler, isnadları gösterilmekle iktifâ edilmiş ve metinlerinin ise sadece ilk cümleleri verilerek geçilmiş nakillerdir. Bu durum, kitapların tertip ediliş maksatlarıyla alakalı bir durumdur.

Ebu Nuaym *Hilye*’sinde, Ahmed b. Hanbel’in *Sevbân* (ra) kanalı ile gelen rivayetin metnini değişiklik olmaksızın olduğu gibi nakletmektedir.

Beyhâkî *Delâil*’inde Ebu Davud’un *Sünen* rivayetini birkaç kelime/çekim farklılığı ile aynen rivayet etmektedir. Örneğin Ebu Davud’un *Sünen*’inde “kalplerinize vehn atıldı” ifadesi geçerken, *Delâil*’de “sadırlarınıza (göğüslerinize) vehn atıldı” ifadesi kullanılmaktadır. Beyhâkî *Şuabu’l-Îmân*’ında naklettiği rivayet de Ebu Davud et-Tayâlisî’nin *Müsned*’inde naklettiği rivayetin metniyle aynıdır.

Beğavî’nin *Şerhu’s-Sünne*’de naklettiği rivayetin metni de Ebu Davud’un *Sünen*’inde naklettiği rivayetin metniyle uyuşmaktadır.

Belâzûrî *Ensâb*’da ve İbn Ebî Âsım *Zühed*’de, Ebu Davud’un *Sünen*’inde naklettiği rivayetin metninin aynısını nakletmektedirler.

İbn Ebi’d-Dünya *Ukûbât*’da ve İbn Semmâk *Hâdisu İbn Semmâk* adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel’in *Sevbân* (ra) kanalı ile naklettiği rivayetin metnini aynen nakletmektedirler.

İbn A’râbî’nin *Mu’cem*’inde naklettiği metnin içerisinde, daha önce nakledilen rivayetlerde bulunmayan kelimeler eklenmiştir. Mesela daha önce nakledilen hiçbir rivayetin metninde, “ümme-i Muhammedin üzerine saldıracaklar” şeklinde bir ifade bulunmamaktadır. Hicri 4.yy’da nakledilen bu rivayetin metninde daha önce aynı isnadla veya farklı tarikleriyle nakledilen hiçbir kitapta bulunmayan ifadeler bulunmaktadır. Rivayette idrâcın bulunması ve

⁴³⁴ Mustafa Ertürk, **Maktûb**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/maklub--hadis> (24.07.2019).

müddrecü'l-metn olarak tanımlanan bu durumun, sıhhate zarar vermeyecek bir şekilde gerçekleşmemesinden dolayı rivayeti zayıf konumuna düşürmektedir.⁴³⁵

3.4. Ebu Hureyre Rivayetinin Metin Değerlendirmesi

Buhârî ile Dârekutnî'nin ikisi de Kays b. Ebi Hazm isnadı ile nakilde bulunmuşlardır. Lakin bu nakillerin metinlerinde bazı farklılıklar görülmektedir. Buhârî'nin naklettiği metin, Dırâr'ın tercemesinde geçtiği için metnin, Dârekutnî'nin de naklettiği Kays isnadından farklı olması normaldir. Zira Kays kanalı ile gelen rivayetin metnini nakleden Taberânî de, Dârekutnî'nin naklettiği metinle aynı metni nakletmektedir. Buhârî, Kays isnadını da vererek, bu rivayetin bir başka tarikin de olduğunu göstermektedir.

Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre kanalı ile naklettiği isnatta, Allah Resulü'nün (as) vehn hadisini Sevbân (ra)'a okurken duyduğu görülmektedir. Vehn rivayetinin ne zaman va'd edildiğini öğrenmek açısından bu nokta önemlidir. Bilhassa rivayetin içeriğine de bakıldığında güçlü durumda olan müslümanların zayıflama tehlikesine karşı uyarılmaları söz konusudur. Buradan, zamanlama olarak Medine dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Ebu Hureyre'nin şahitliğini de göz önüne alırsak, rivayetin Medine döneminin son yıllarında vaaz edildiğini söyleyebiliriz. Çünkü Ebu Hureyre'nin Medineye gelişi, hicri 7. yıldaki Hayber'in fethine denk gelmektedir.⁴³⁶

Daha önce söylediğimiz gibi Buhârî'nin *Tarih*'inde, Taberânî'nin *Mu'cemu'l-Evsât*'ında ve Dârekutnî'nin *İlel*'inde naklettiği rivayetler, isnadları gösterilmekle iktifâ edilmiş ve metinlerinin ise sadece ilk cümleleri verilerek geçilmiş nakillerdir. Bu durum, kitapların tertip ediliş maksatlarıyla alakalı bir durumdur.

Kays b. Ebi Hazm kanalı ile gelen rivayetin metni Dârekutnî tarafından nakledilirken, tıpkı Taberânî'nin *Evsât*'ında naklettiği şekilde, değişiklik olmaksızın nakledilmektedir.

3.5. Sevbân (ra) ve Ebu Hureyre (ra) Rivayetlerinin Toplu İsnad Şemaları

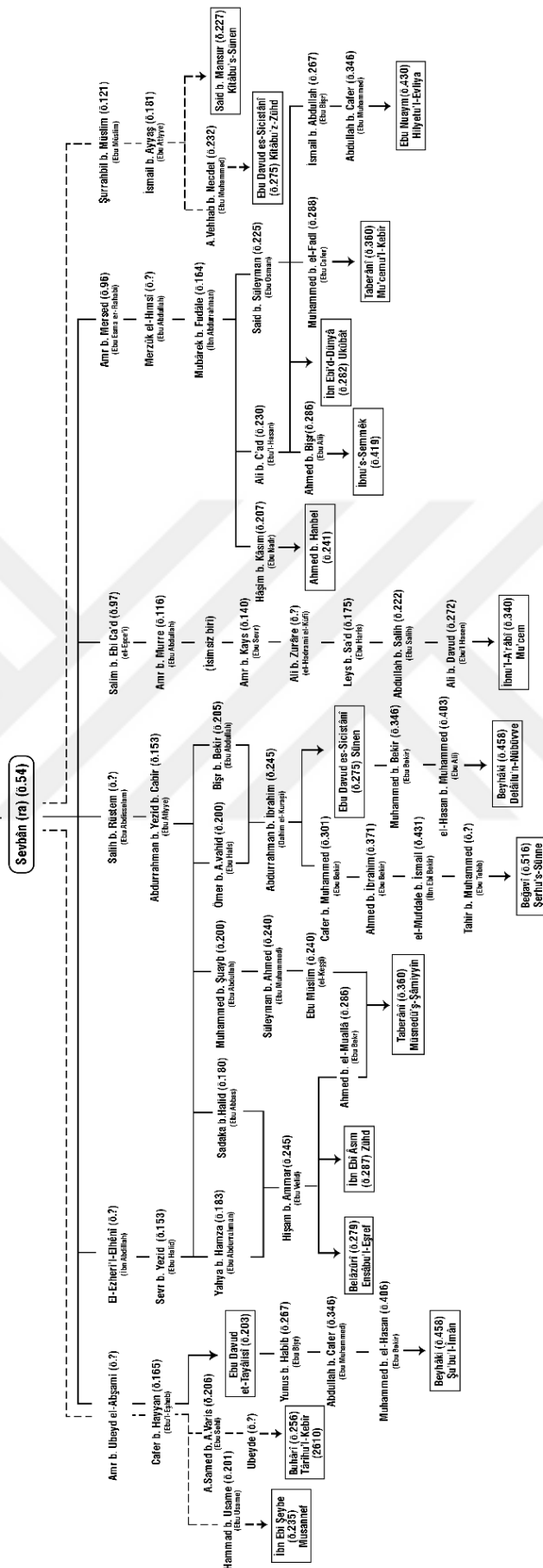
⁴³⁵ Mehmet Efendioğlu, **Müddrec**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudrec--hadis> (24.07.2019).

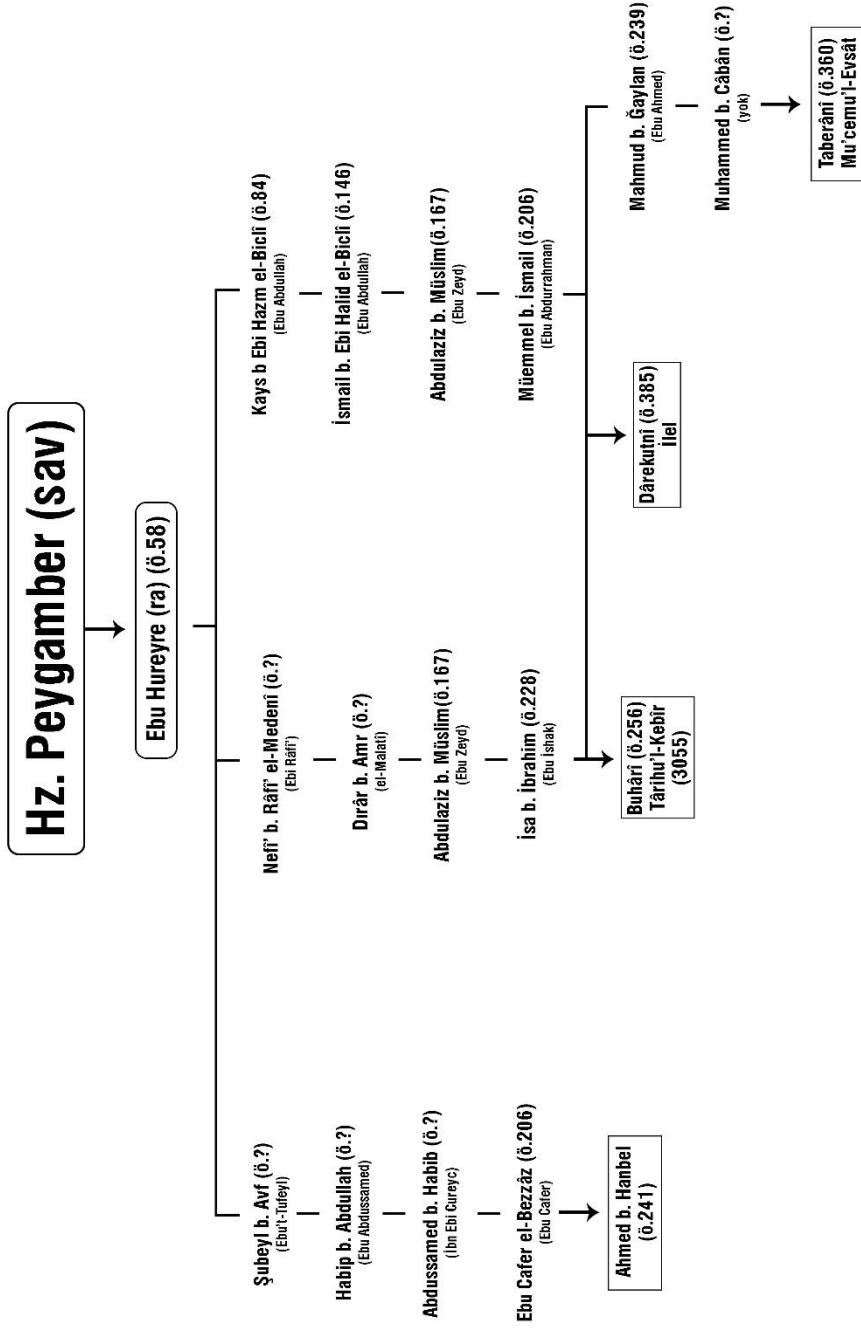
⁴³⁶ M. Yaşar Kandemir, **Ebu Hüreyre**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hureyre> (22.07.2019).

HZ. PEYGAMBER (SAV)

Merfi,

Mevkûf

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci bölümde dünyevileşme kavramını inceledik. Kavramı neden vehn hadisiyle beraber ele aldığımızdan başlayarak, dünyevileşme tanımı üzerindeki değerlendirmelerimizi naklettik. Dünyevileşme kavramını tanımlama ve anlamlandırma problemini konuşup çözümünden bahsettik. Sekülerizm akımını klasik ve çağdaş tanımlarıyla ele alarak, konumuz olan dünyevileşme kavramı ile ilintisine değindik. Seküler olma/sekülerleşme/sekülerizasyon kavramının dünyevileşme ile aynı anlamda olup olmadığı üzerinde konuştuk.

İslam dininin dünyevileşmeye, bir problem gözüyle bakıp bakmadığını ele almak için ayetler ve hadisler üzerinden yapılan yorumlamalardan bahsettik. Kur'an'ın dünyaya ve dünya hayatına bakışını gösterebilmek için konu ile alakalı ayetleri naklettik. Bu ayetler üzerinden konumuz açısından değerlendirmelerde bulunduk. Yine hadis-i şeriflerden yola çıkarak Hz. Peygamberin (as) dünya hayatına dair bakış açısını ve tavsiyelerini naklettik. Vehn hadisi veya dünyevileşme kavramı ile muhteva olarak benzeşen hadisleri nakledip, üzerinde değerlendirmelerde bulunduk.

Müslümanların 14 asırlık tarihlerindeki, dünyevileşme olarak tanımlanacak veya tanımlanmayacak olaylardan bahsedip çıkarımlarda bulunduk.

Son kısımda ise vehn rivayeti ve dünyevileşme üzerindeki konuşmalarımızı toparlayıp, bir takım tavsiye ve değerlendirmeler sunarak çalışmamızı nihayete erdirdik.

İkinci bölümde İslam dışındaki dinler veya onlar tarafından ortaya atılan fikir ve ideolojiler üzerinde değerlendirme yaparken, Arapçası “ilah” olan “tanrı” kelimesini kullanmayı tercih ettik. Batının ekserisinin tasavvur ettiği ve üzerinde tartıştığı ilah ile bizim iman ettiğimiz âlemlerin rabbi olan Allah (ac), elbette aynı değildir.

1. Dünyevileşme

Vehn hadisinde Allah Resulü'nün (as) vermek istediği en temel mesaj, inananların kalbî bir zafiyete yakalanacakları ve bu zafiyet sonucunda toplumsal güçlerini kaybedecekleridir. Konuyu tasavvufî yönden yani kalbî hastalıklardan nasıl kurtulunur gibi konular üzerinden anlatmayacağız. Biz çalışmamızın bu bölümünde, sonuçları değil sebepleri ve vâsıtaları değerlendireceğiz. Dünyevileşme bir süreçtir, imanın verdiği gücün azalmasına sebep olmaktadır. Dünyevileşme sürecini tamamlamış bir toplum, yeryüzündeki siyasi, ekonomik ve askerî gücünü kaybetme sürecini başlatmış olacaktır.

1.1. Dünyevileşme Kavramının Tanımı

Dünya kelimesini anlamlandırmak, dünyevileşme ifadesini anlamlandırmak açısından önemli olduğu için dünya kelimesi hakkında malumat vererek başlamak istiyoruz. Dünya kelimesi Arapça bir kelimedir ve “*Düniv*” kökünden “en yakın” anlamında “*ednâ*” kelimesinin müennesi olarak kullanılmaktadır. Bir de dünya sözcüğünün “*Denâet*” yani “alçak, âdi, hâkir” kökünden türediği rivayet edilmektedir.⁴³⁷ Yer küreye Dünya denilmesinin sebebi, dünya kelimesinin “*Denâet*” kökünden türemesinden dolayıdır. Arapçadaki “*Denâet*” kökü üzerinden Dünya kelimesinin tanımlanmasının bir sebebi de evvela Aristo’nun ifade ettiği daha sonraları Batlamyus tarafından da savunulan ay altı ve ay üstü evren teorisidir. Dünya’nın ay altı evrende olduğu kabul edildiği için “aşağıda olan, alçak olan” manasında “Dünya” denilmiştir. Burada -yermek ve kötülemek için Dünya’ya “alçak” denilmiş olabilir mi- sorusu da akla gelmektedir. Kur’an’da “*Hayır siz geçici olanı (yani dünyayı) seviyorsunuz/istiyorsunuz*”⁴³⁸ mealindeki ayetin de ifade ettiği gibi, dünyanın kalıcı olmama yönüne rağmen sevilmesi/arzulaması durumu kınanmıştır. Biz, Dünya’nın konumlandırılmasından kaynaklanan bir alçaklığının/kötülüğünün olmadığı kanaatindeyiz. Ayetlerin ifade ettiği mana, Dünya’nın konumu yani arz/yeryüzü ile alakalı değil; dünyadaki yaşantı yani dünya hayatı ile alakalıdır. Zira İslam, zamanla ve mekânla problemleri olan bir din değildir. Kur’an’da şeytanın, Hz. Âdem (as) ve Hz. Havva’yı kandırması sonucunda yeryüzüne inmelerinden bahsedilmektedir.⁴³⁹ Yukarı bir yerden aşağıda olan bir yere inışı ifade etmesinden de anlıyoruz ki Dünya, aşağılık değil aşağı bir konumda olan yerdir. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’de kınanılan durum daha çok dünyanın konumu değil Allah’tan uzaklaşmış bir yaşantı yani dünya-aşağılık bir hayattır.

Dünya kelimesi üzerinden bir giriş yaptıktan sonra dünyevileşme kavramı hakkındaki değerlendirmelerimize geçmek istiyoruz.

Dünyevileşme konusunda, üzerinde ittifak edilmiş, nesnel bir tanımlama bulunmamaktadır. Bu kavramı tanımlayanlar daha çok indî görüşlerini paylaşmış, kişisel yorumlamalarıyla kavramı tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin dünyevileşmeyi “Kavramları, olguları ve toplumsal ilişkileri kutsal içeriğinden boşandırma”⁴⁴⁰ olarak tanımlamak bu kişisel tanımlamalardan biridir.

⁴³⁷ Süleyman Uludağ, **Dünya**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dunya--tasavvuf> (26.07.2019); Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 208.

⁴³⁸ Kıyamet, 75/20.

⁴³⁹ Bakara, 2/36.

⁴⁴⁰ Rasim Özdenören, “Dünyevileşme üzerine soruşturma” **Eskiye dergisi**, sy:13 yıl:2009 s. 108-111.

Dünyevileşme kavramını tanımlamak için onu, benzeyen veya onunla karıştırılan Modernizm, Sekülerizm ve Laisizm gibi sâir kavramlardan tenzih etmek gerekmektedir.⁴⁴¹ Yani evvela dünyevileşme ne değildir sorusuna cevap verilmelidir. Dünyevileşme, bazı çevrelerde direkt olarak sekülerleşme/sekülerizasyon kavramının karşılığı olarak kabul edilmektedir. Müslümanlardan önce batılı sosyologlar bu konu üzerinde konuştuğu için tanımlamalar evvela batılılar tarafından yapılmıştır. Ülkemiz, Sekülerizm veya Laisizm tanımlarını “dünyevileşme veya dünyacılık” olarak ithâl etmiştir.⁴⁴² Bir toplum kavramlarını ve tanımlarını, sanayi ürünü gibi direkt olarak ithâl etmemelidir. Her medeniyet kendi tanımlarını ve kavramlarını, bizzat kendisi anlamlandırmak zorundadır. Zira kendi dünyamızın başkaları tarafından anlamlandırılmasını kabullenmek, sömürge olmayı kabullenmek anlamına gelmektedir.

Hristiyanlık veya Yahudilik gibi dinlerin gölgesinde dini alana dair yapılan tanımlamalar, Müslümanlar tarafından üzerinde etüt edilmeye ihtiyacı olan tanımlamalar olarak görülmelidir. Zira batının üzerinde konuştuğu muharref Hristiyanlık ve Yahudilik ile İslam’ın hakikatleri aynı kategoride değerlendirilmemeli, onlar üzerinden yapılan çıkarsamalar İslam’ın da üzerine teşmil edilmemelidir.

Bugün dünyevileşme kavramına, bilinenin yani ithâl edilenin hâricinde yeni bir tanım yapılmalıdır. Batıya ait olan dünyevileşme tanımları, Müslümanların dünyasında dinsizlik olarak tanımlanan kavramların karşılığı olarak tercüme edilmektedir. Örneğin, tanrının sınırlı bir alana müdahalesi olarak tanımlanan laisizmin, sınırsız yetkiye sahip olduğuna iman edilen Allah (ac)’e inananlar tarafından, dünyevileşme olarak tanımlanması mümkün değildir zira bu çelişki anlamına gelir.

Sekülerizasyon olarak algılanan laikliğin, Müslüman topluma nasıl içirilmeye çalışıldığını gösteren Ord. Prof. Dr. Hıfzı Velet Velidedeoğlu’nun bir gazetede yazdıklarını nakletmek yeterli olacaktır. “*Dini sadece ibadete hasretmek, dünya işlerini düzenleyen hukuk kurallarını dinden ayırıp laikleştirmek, bugünkü toplumlar arasında taassuptan uzak, sömürge*

⁴⁴¹ İngilizce konuşan ülkelerde ve Kuzey Avrupa’da “sekülerlik” kavramı Fransızca “laiklik” kavramı ile aynı anlamdadır. Bkz: İlhami Güler, “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. IV sy.3 s. 36.

⁴⁴² <http://sozluk.gov.tr/Sekularizm>; <http://sozluk.gov.tr/Laiklik> (TDK) (E.T. 27.07.19).

*uzak, bağımsız ve medenî yaşayabilmenin çok önemli bir şartıdır. Bütün Türkler bunu böyle bilmeli, taassup ve gericiliğe heves etmemelidir.”*⁴⁴³

Müslümanların ilah tasavvuru ile Laisizm’i veya Sekülerizm tanımlayanların tanrı tasavvurları uyuşmadığı için tanrıya/tanrısala olana dair yaptıkları tanımlamalar da uyuşmamaktadır.

M. Said Hatipoğlu, Bernard Lewis’in *İslam’ın Siyasal Dili* adlı kitabında kaydettiği, “*Kutsal İslam Hukuku olarak adlandırabileceğimiz şeriat, insan hayatıyla ilgili bütün konuları kapsar ve bu sebeple de, tabii olarak devlet idaresinin işleyişini bütün yönleriyle ele alır...*” bilgisini paylaşarak, bir Yahudi tarafından bile kabul edilip dile getirilen gerçeği nakletmektedir.⁴⁴⁴ O halde biz müslümanların kendimize yani medeniyetimize ait yeni tanımlara/tanımlamalara ihtiyacımız vardır.

Dünyevileşme, dînî motivasyonların azalmasına sebep olacak şekilde bilinçli veya bilinçsiz olarak dünyaya yönelmektir. Kişinin dünyayı ahirete kasten veya sehven takdim etmesidir. Burada kişinin dünyaya ilgi duymasının ötesinde yönelmesi esastır. Yani hadis-i şerifin ifadesiyle bir ‘kible değişiminden’ bahsediyoruz.⁴⁴⁵ Sadece içsel bir yönelme yani sadece bir ilgi değil; yaşantısının mihenk taşını oynatmasıyla birlikte kişinin dünyevileştiğini söyleyebiliriz.

Dünyevileşmek ile dünyaperest olmak birbirine karıştırılmaması gereken zira aralarında bazı nüansların bulunduğu kavramlardır. Dünyevileşmek, bir değişimi/dönüşümü/devinimi ifade etmektedir. Dünyevileşmek, mevcut halin terk edilmesi ya da evrilmesini ifade eder. Dünyaperest olmakta ise böyle bir durum yoktur. Dünyaperest olmak, bir değişimin/dönüşümün sonucu değil mevcut hâli ifade etmek için kullanılır. Yani dünyayı ahiretin önüne geçirme sürecini yaşamaya dünyevileşmek; bu sürecin nihayetine ulaşmış veya dünyevileşme sürecini yaşamaksızın nihâi konumda bulunan kişiye dünyaperest denir. Zira bir kişi hayatının başından sonuna kadar dünyevî menfaatleri önceleyen birisiyse biz ona “sen dünyevileştin” diyemeyiz. Çünkü dünyevileştin demek, kişinin daha önce böyle olmadığını zamanla bu hale geldiğini ifade eder. Ama böyle bir kişiye “sen dünyaperestsin” denilebilir çünkü bu ifade, onun durumunu/halini ifade etmektedir. Kısacası dünyevileşmek bir olay; dünyaperest olmak ise bir olgudur.

⁴⁴³ M. Said Hatipoğlu, “*İslam’ın dünyevileşmesi mi? Dünyevî hayatımızın İslamileşmesi mi?*” (19.07.1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan “İslam Hukuku ve Arap Mahkemeleri” başlıklı yazı) **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. IV sy.3 s. 11.

⁴⁴⁴ M. Said Hatipoğlu, **a.g.m.**, s. 7.

⁴⁴⁵ Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdîmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî (ö.975), **Kenzu’l-Ummâl**, (th. Saffet es-Sikâ) I-XVIII, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 2008, c. XI s. 192 h.no: 31186.

Dünyevîleşmek ontolojik olarak, ruhsal yönelimlerle değil bedensel dürtülerle meydana gelen bir arızadır. Bedenin yani nefsin arzuladığı isteklerin, şeriatın isteklerine baskın gelmesidir. İnsanın kendini Allah (ac)’den bağımsız bir şekilde algılaması sonucunda kendi öz benliğine yabancılaşma hâlidir ki bu epistemolojik kopuşun İslami literatürdeki karşılığı gaflettir.⁴⁴⁶ Yani insanın nefsin etki alanına hapsolup rabbini unutmasıdır.⁴⁴⁷

Müslüman dünyayı olduğu gibi değil olması gerektiği gibi sevmelidir. Bu şekilde kendini dünyevîleşmekten kurtarabilir. İslam dini, zenginliği, serveti ve mülk sahibi olmayı olumsuzlamamakta sadece bunlarla olan mesafe biçimini sorgulamakta-yönetmek istemektedir.

1.2. Sekülerizm ve Dünyevîleşme

Sekülerizm teorisyenleri gerek köken gerekse de tanımsal çerçeve açısından birbirinden farklı yaklaşımlara sahip oldukları için üzerinde ittifak edilmiş bir Sekülerizm tanımı bulunmamaktadır. Her düşünür ve araştırmacının ürettiği veya katıldığı tanımlar vardır.

Eğer Sekülerizmin kabul ettiği gibi dünyayı, tanrısal-kutsal alan ve profan-kutsal dışı alan olarak ikiye ayıracaksak, bu ayrım Müslümanlar için değil İslam dışındaki dinlerden bazısının müntesipleri için geçerli olacaktır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Müslümanların inandığı Allah, mutlak-kesin hakimiyet sahibidir. O halde mülkünde söz hakkı sahibi olmadığı bir alan bulunamaz. Bu, O’nun sınırlandırılması anlamına gelir ki o zaman da ilahlığı noksan olur. Müslümanlar noksan bir ilaha inanmamaktadır.⁴⁴⁸

Sekülerizm teorisinin en önemli argümanlarından birisi dünyayı, dünya olarak görmek; Max Weber’in deyimiyle ‘tabiatın büyüden arındırılması’ gerektiğini savunmaktır.⁴⁴⁹ Sekülerizm, “tabiata ve tabiat olaylarına tanrısal/metafizik/fenomen bir anlam yüklemeye gerek yok, tabiatı tabiat olarak görmeliyiz” anlayışını savunmaktadır. İslam dini, müntesiplerinin doğa olaylarını anlamlandırırken, kâinatı Allah (ac)’ın yarattığı ve “âyât-burhân”⁴⁵⁰ olarak isimlendirdiği kevnî/meşhûd ayetler olarak anlamlandırılmasını-görülmesini istemektedir. Doğa olaylarını Allah (ac)’den bağımsız yorumlanmaması gerektiğini söylemektedir.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Mehmet S. Reçber, “Realizm, Din ve Dünyevîleşme” *İslamiyat dergisi*, Ankara 2001, c. IV sy.3 s. 21.

⁴⁴⁷ Mücadele, 58/19; Haşr, 59/19.

⁴⁴⁸ Saffat, 37/159.

⁴⁴⁹ Mehmet S. Aydın, “Dünyevîleşme” *İslamiyat dergisi*, Ankara 2001, c. IV sy.3 s. 15.

⁴⁵⁰ Bkz: Bakara 2/164; Rûm 30/20-25; Enbiyâ 21/3132; Nahl 16/66-69; Câsiye 45/3-5; Ra’d 13/2-4; Yûnus 10/5, 67; En’âm 6/95-99; Mü’minûn 23/117.

⁴⁵¹ Neml, 27/60-64; Vâkıa, 56/58-73.

Sekülerizm'in kökeni Kiliseye kadar dayanmaktadır ama dünyevileşme daha köklü bir problemdir. Hz. Âdem'in iki oğlu arasında geçen hâdisede bilinen ilk dünyevileşme temayülünü görmekteyiz.⁴⁵²

Kutsal kitaplarını tahrifle tanrının hakkını gasp eden batı, 17.yy aydınlanmacı-reformcu yaklaşımıyla 'mağdur tanrı'yı Sekülerizm ile felç etti ve nihayetinde 20.yy'ın başlarında tanrıyı öldürdü. Zira Friedrich Nietzsche'nin "*tanrı öldü, onu biz öldürdük*" sözü herkesçe malumdur.⁴⁵³

Etki her zaman tepkiyi doğurmakta, yay gerildikçe ok daha uzağa gitmektedir. Batı dünyası, kilisenin ve din adamlarının hak etmedikleri imtiyazlar tanıyarak ve bilimle savaşıp siyaseti kartelleştirerek, kendi muhaliflerini doğurmuş kendi sonuna gebe kalmıştır. Sekülerizm'in dinsizliğe götürmesi, kendi aydınlarının 'tanrıyı öldürmesi' veya 'dini afyon olarak nitelenmesi' yanlış dine verilen tepkiden başka bir şey değildir. Batı entelijansyası ve dînî otoriteleri, içsel hesaplaşmalarını yapmaktan kaçınmalı ve aforoz etmek yerine Sekülerizm ve hazırlayıcı sebeplerini tespit etmelidir.

Batı dünyasının ürettiği Sekülerizm kavramı, batının sömürgeci/emperyalist/kolonici yüzünün bir göstergesidir. 16. ve 17.yy'larda Rönesans ve Reform hareketleri ile kiliseyi yani dînî pasifize etmişler ve 19.yy'da Endüstri-sanayi devrimiyle beraber dünya olan perestişlerini arttırmışlardır. Üreten-satan konumunda olanların seküler olması yetmeyeceği için ithâl eden- alan konumundaki toplumların da seküler olması için birtakım çalışmalar yapmışlardır. Üreten konumdaki Hristiyan dünya için Protestanlık tezi üretilmiş; Müslüman toplumlar üzerinde de -18.yy- oryantalizm çalışmaları ile köklü bir dünyevileşmeye yol açacak dînî zemin tesis edilmeye çalışılmıştır.⁴⁵⁴ Osmanlı devletinde 18.yy'da Lale devriyle beraber başlayan dünyevileşme, evvela sarayda sonra zamanla halkın üzerinde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu dünyevileşmenin diğer saiklerini "Osmanlı döneminde dünyevileşme" kısmında aktaracağız.

Sekülerist toplumlar, tıpkı dünyevileşen toplumlar gibi ahiret inancına sahiptir. Sekülerist toplumlar, zamanla tanrıya dair inançlarını yitirmeye başlamış -bazıları tamamen dinden uzaklaşmış olsalar da- önceden tanrı ve ahiret inancına sahip toplumlardır. Zaten Sekülerizmin hedefi, kişinin ahiret inancından kopuk/uzaklaşp hayatı sadece dünyadan ibaret

⁴⁵² Maide, 5/27-31; İbn Kesir, **Tefsîru Kur'âni'l-Azîm** (th. Sami b. Muhammed es-Selâmet) I-VIII, Dâru't-Taybe, Riyad 1420/1999, c. III s. 81-92.

⁴⁵³ Friedrich Nietzsche, **Şen Bilim** (trc: Levent Özşar) Asa yayınları, Bursa 2003, s. 130.

⁴⁵⁴ Yücel Bulut, **Oryantalizm**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm> (31.07.2019).

zannettirmektir. Gerek dünyevileşen gerekse de sekülerleşen kitleler, bunu yaparken evvela dînî bir zeminden harekete geçmektedir. Hristiyan dünya bunu Protestanlık ile başarmışken, Müslümanlar ise ılıman İslam gibi söylemlerle özlerinden uzaklaşmışlardır. Dünyevileşen Müslümanlar, bu yönelimlerini de dini zemine oturtmuşlardır.

İdeolojilerin çoğunlukla birbirlerine tepki olarak ortaya çıktıkları bilinmektedir. Örneğin kapitalizme tepki olarak sosyalizmin çıkması buna örnektir. İdeolojiler vahiy kaynaklı olmadıkları için içerilerinde noksanlıklar barındırmakta, insanı tam anlamıyla tanımadıkları için insanın tüm ihtiyaçlarına cevap verememektedirler. İdeolojilerin bu noksanlığı bir noktadan sonra kendi muhaliflerinin doğmasına neden olmakta, çâre olacağı zannedilen yeni bir ideolojiye gebe kalmalarını ifade etmektedir. Yani ideolojiler birbirinin kurdu olmaktadır. En sonunda Sekülerizm'i 'Tanrıyı politikaya geri getirin' diyerek çökertmek istemişlerdir.⁴⁵⁵ P.T. De Chardin, D. Bonhoefer ve P.Tilich gibi batılı teologlar da sekülerleşmenin sonucunda ortaya çıkacak olan dînî ve teolojik tartışmalara değinmişlerdir.⁴⁵⁶

1.3. Sekülerleşme ve Dünyevileşme

Genel kabulün aksine sekülerleşme/sekülerizasyon tanımları, dünyevileşme tanımını ifade etmemektedir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi farklı medeniyetlerin tanımlamaları, dünyalarını anlamlandırma biçimleri birbirinde farklıdır. Bir kelimenin farklı bir dilde tam karşılığının olmayacağı bilinmektedir.⁴⁵⁷ Kelimelerimiz bile birbirini karşılamazken kavramlarımızın ve tanımlarımızın birbirini karşılaması mümkün olabilir mi?

Genelgeçer bir tanımı bulunmayan başka bir kavram da sekülerleşmedir. Sekülerleşme kavramı Avrupa dillerinde 1648 tarihli, Westfalya Barış Antlaşmasıyla kullanılmaya başlanmış ve “*dîni aktiviteler, inançlar, düşünme biçimleri ve kurumlardaki çöküş süreci*” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵⁸

Ayrıca Harvey Cox da sekülerleşmeyi “*İnsanların en temel ilgi ve yönelimlerinin bu dünyanın dışından-ötesinden ve üstünden, sadece ve sadece bu dünyaya yönelmesi hareketi*” olarak;

⁴⁵⁵ Aleksandra Soljenitsin, “Tanrıyı Politikaya Geri Getirin” (çev.: Özden ARIKAN) **New Pespektives Quaterly dergisi**, İstanbul 2002, c. 4 sy.3 s. 43.

⁴⁵⁶ Nâkıb el-Attâs, **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, (çev.: Mahmud Erol Kılıç) İnsan Yayınları, İstanbul 2018, s. 26.

⁴⁵⁷ Mehmet S. Aydın, “Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. 4 sy.3 s. 13.

⁴⁵⁸ M.Ali Kirman, İhsan Çapcıoğlu, **Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar** “Sekülerleşme – Bryan WILSON”, Otto yayınları, Ankara 2015, s. 9-10.

Peter Berger de “toplum ve kültür alanlarının dînî kurum ve sembollerin etkisinden çıkarıldığı süreç” olarak tanımlamaktadır.⁴⁵⁹

Son olarak ülkemizde sekülerleşme üzerine çalışmalarıyla tanın Volkan Ertit’in sekülerleşmeyi, “belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dînimsi yapıların ve bâtil inançların toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli olarak azalması” olarak tanımladığını görmekteyiz.⁴⁶⁰

Sekülerleşme’nin dünyevileşme ile mürâdif olmasının imkânsızlığı üzerinde tekrardan durmak istiyoruz. Bu tanımın kavramlarımızı ve tanımlamalarımızı batıdan direkt ithâl etmenin vermiş olduğu bunalıma örnek olmaktadır. Müslümanlar için “dinsel alan” veya “din dışı alan” diye bir ayrım bulunmaz. Çünkü Müslümanlar, kesin/mutlak hâkimiyet sahibi olan bir ilaha iman etmektedirler. Kesin hâkimiyet sahibi olan bir ilah yani Allah (ac) mesul tuttuğu varlıklara, muhayyer bıraktığı veya müdahale etmediği bir alan bırakmamaktadır. Emir ve yasaklarıyla kullarının özel hayatlarına⁴⁶¹ bile müdahale eden bir ilah tasavvuruna, “din dışı alan” bırakması düşünülemez. Bu, ancak Hristiyan ve Yahudi kültürün etkisiyle yapılacak bir ayırmadır. Mesela Matta incilinin 22. bölümünde şöyle bir diyalog geçmektedir:

“(Ferîsiler ve ayartıkları öğrenciler İsa’ya gelince;)

İsa, onlara (dinarın üzerindeki) “Bu resim, bu yazı kimin?” diye sordu.

“Sezar’ın” dediler. O zaman İsa onlara, “Öyleyse Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını da Tanrı’ya verin” dedi.”

Sezar’ın hakkı ile sınırlanan bir tanrı anlayışına sahip batı medeniyeti, profan kavramını geliştirdi. Kilisenin içi ve kilisenin dışı olmak üzere iki dünya tasavvur ettiler ve kilisenin dışına kutsal olmayan alan anlamında profan dediler.⁴⁶²

Sekülerleşme tanımının bir başka arızası da -çağa uyum sürecinde- evirilmeyi gerçekleştirecek unsurları yanlış tayin etmiş olmasıdır. Tanımlar, sadece dînî olanın değil herhangi bir ön kabulün de çağın gereklerine göre evrilmesine sekülerleşme demelidir. Gelenekler ve toplumların nesiller boyu kabullendikleri her ne varsa -çağa uyum için- terk edilmeye başlanmasıyla birlikte sekülerleşmenin başladığını söyleyebiliriz. Yani sekülerleşme

⁴⁵⁹ İlhami Güler, “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. 4 sy.3 s. 36.

⁴⁶⁰ Volkan Ertit, **Endişeli Muhafazakârlar Çağı**, Orient yay., Ankara 2015, s. 13.

⁴⁶¹ Bakara, 2/223; Tirmizî, “Taharet” 102.

⁴⁶² Kürşat Demirci, **Kutsiyet**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutsiyet#1> (28.07.2019).

sadece dîni kurumların/inançların değil toplumsal kurumların/inanışların da çökmeye başlamasını ifade etmelidir.

Sekülerleşme bireysel olabileceği gibi kitlesel de olabilir. Kişinin kendi tercihiyle seküler olması gibi farkında olmadan algısının yönlendirilmesiyle de seküler olabilir. Medya, basın-yayın ve ekonomik kaygıların etkisiyle körleşen kişiler veya toplumlar ıztırârî olarak da sekülerleşebilirler. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de devlet eliyle sekülerleşmenin dayatılması da ıztırârî bir sekülerleşme olabileceğini göstermektedir. Devletler, hedef ve politikaları gereği, halklarının gelenekten veya dînî bir temelden gelen uygulamalarını değiştirmesini talep edebilmektedir. Hatta binlerce yıldır devam edegelen yaşantılarını, giyimlerini, ticârî anlayışlarını, ilmî ve kültürel yaklaşımlarını, dillerini ve alfabelerini dâhi muasır/çağdaş/seküler yaşam gereği terk etmelerini veya tebdîl etmelerini istemiştir. Bu açıdan sekülerleşme, toplumsal olarak ve cebren gerçekleştirilmiş olmaktadır. 17.yy aydınlanmacı felsefe, evrende güçlü olanın hâkimiyeti anlayışını doğurdu. Bu anlayıştan beslenen devletler dominant olup resesif olan halkların anlayışlarına galip geldiler. Sekülerleşme bu şekilde gerçekleşirse, dayatmadır.

Sekülerleşme, batı için tanrının öldürülmesi anlamını ifade etmektedir.⁴⁶³ Yetkisizleşen tanrının, tanrılık vasfı kalmış olabilir mi? Binlerce yıl önce evlat peydâh edilen tanrıya inanan kitlelerin, rasyonelleşmeyle birlikte sınırlandırılmış ve yetkileri kısıtlanmış bir tanrıya inanmaları gayet beklenen bir durumdur. Müslümanlar için sekülerleşmenin düşünülemeyeceğini söylememizin bir sebebi de budur. Çünkü İslam'ın imana davet ettiği Allah (ac), yetkileri sınırlandırılmış bir ilaha değildir.

Dünyevileşme ve sekülerleşmenin zihinsel bir boyutu da bulunmaktadır. Bu, dînî düşüncenin ve hassasiyetlerin zayıflamasına sebep olacak şekilde dünyaya yönelmenin, sadece zenginler için değil fakirler için de problem olduğunu gösteren bir parametredir. Elde edebildiği için dünyaya yönelen zengin, dünyevileşebildiği gibi elde etmek için harıl harıl çalışarak dünyaya yönelen fakir de dünyevileşebilir. Zira dünya hayatı herkes için bir imtihan vesilesi kılınmıştır.⁴⁶⁴

Sekülerleşme yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü bir noktadan sonra dinsizliği doğurmaktadır. Dünyevîleşme ise, dine kayıtsız kaymayı, duyarsız kalmayı doğurmaktadır. Bu fark, sekülerleşme ile dünyevîleşme arasındaki en bariz farklardan birisidir.

⁴⁶³ İlhami Güler, "Dünyevileşme üzerine soruşturma" **Eskiyeşi dergisi**, yıl:2009 sy:13 s. 108-111.

⁴⁶⁴ Teğâbûn, 64/15; Enfâl, 8/28.

2. Semâvî Dinler ve Dünyevileşme

2.1. İslam ve Dünyevileşme

Vehn rivayetine konu olan zayıflık/hastalık, dünyevileşmek ve ahiretten kopmaktır. Hristiyanlık, kiliseden kopana seküler diyordu⁴⁶⁵; İslam dini de ahiret duygusunu zayıflatıcı bir dünya yönelişine dünyevileşmek diyor. Zira Müslümanlara göre dünya amaç değil araç konumunda olmalıdır. Dünya hayatı, ahiret saadetini kazanmak için bir fırsat/imtihan sahası olduğu bilinmektedir.⁴⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, can ve mal ile cihadı emrederek bunu en açık şekilde göstermektedir.⁴⁶⁷ İslam'ın kurduğu bu dünya-ahiret dengesinin tersine dönmesine yani dünyanın araç olmaktan çıkıp amaç haline gelmesine dünyevileşmek denmektedir.

İslam dini, dünyaya gönderilmiş ilahi manzumeler bütünüdür. Müntesiplerine ahiret saadetini vadettiği gibi dünyada da saadeti vadetmektedir. İnsan, sadece dünya için yani bu evrene ait olarak yaratılmamıştır. İnsan, ölmek üzere yani kalıcı olmamak üzere yaratılmıştır. İnsanın ruh + beden olarak yaratılması yani tanrısal/ilâhî bir parça olan ruhu⁴⁶⁸ taşıması da dünyada kalıcı olmadığını gösteren bir donedir. Bu ayrımı ihmal eden insanlar, mutluluğu yanlış tarif etmekte veya yanlış yerde aramaktadırlar.

Müslümanlar neden dünyevileşir? Daha da açarsak; İslam'ın hem ahiret hem de dünya mutluluğunu vadettiğini kabul eden ve bilen birisi neden dünyevileşir? Cevabı sanılanın aksine basittir. İnsan, unuttur. Kur'an'ın sıklıkla ahireti ve dünyanın geçiciliğini vurgulamasının sebebi insanın unutulmasıdır. İnsan rabbini unutunca, elde ettiği geçici hazzı mutluluk zannetmektedir.⁴⁶⁹ Özetleyecek olursak unutan bir varlık olan insan; geçici hazzı, kalıcı mutluluğa tercih etmektedir. O yüzden dünyada da saadeti vaaz eden dininden uzaklaşmakta, dünyevileşmektedir.

İslam dini içerisinde bütün ilim dalları, bu mutluluğun elde edilmesini gaye edinmiştir. Tasavvuf ilmi de diğer ilim dalları gibi hem dünya hem ahiret mutluluğunu gaye edinmektedir. Yanlış bilinenin aksine, dünyada eziyeti emretmemektedir. Nefisle mücâhade için geliştirdiği prensiplerin hiçbirisi, dünya ile ruhbanca bir ilişkiyi zorunlu kılmamaktadır. Dünyaya temayüllü olan nefsin, geçici hazzı razı olup ebedi mutluluğu kaybetmemesi için tasavvuf ilmi birtakım prensipler geliştirmiştir. Sahih tasavvuf ilmi, Asya'daki Budizm'in

⁴⁶⁵ M.Ali Kirman, İhsan Çapcıoğlu, **Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar** "Sekülerleşme – Bryan WILSON", s. 9.

⁴⁶⁶ Mülk, 67/2.

⁴⁶⁷ Saff, 61/11.

⁴⁶⁸ Sâd, 38/72.

⁴⁶⁹ Maddî tatmine haz; uhrevî yani ruhsal tatmine de mutluluk denmektedir.

mistik yaşantısıyla veya Ortaçağ'da neşvünema bulan Hristiyan ruhbanlığıyla asla kıyas edilmemelidir. Dinimizin önünü kesmek istediği için şey dünyadan menfaatlenmek değil; dünyadan menfaatlenirken ahireti unutmak ve rabbe karşı vazifeleri ihmâl etmektir. Tasavvuf ilminin insan-ı kâmil hedefi de bunu hedeflemektedir. Zira mutasavvıflar, rol model olan peygamberlerin bile yaşamadığı bir hayatı savunamazlar.

İbadetlerin sonucunda kişide manevî bir tatmin meydana gelmektedir. Bu manevi tatmin hali yani mutluluk olarak tanımlanan durum, maddî tatminlere tercih/takdim edilmiştir. Örneğin Taberî, Nevevî, Suyûtî, İbn Teymiyye, M. Hamidullah gibi âlimler hayatları boyunca hiç evlenmemeyi tercih ederek bekâr olarak ölmüşlerdir.⁴⁷⁰ Burada dikkat edilmesi gereken, âlimlerin insanlara evlenmemeyi tavsiye etmemiş olmalıdır. Manevî tatmini, maddî tatmine tercih-takdim etmeleri ve bunu diğer insanlara tavsiye etmeyişleri onların bu halinin izahıdır. Onların bu tercihi yapmaya kendilerini zorunlu hissetmelerinin sebebi, ilmî çalışma alanındaki istihdam boşluğunu görmeleri ve bu çalışmaları amatörce değil daha yoğun mesai harcamaları için profesyonelce yapmayı arzulamalarıdır. Bu davranışı dini bir motivasyonla sergilememekte ve Hz. Peygamberin (as) evlilik konusundaki tavrını ve söylediklerini kabullenmektedirler. Bu tavır, Hristiyan ruhbanlığı ve Budizm mistisizminden farklılaşmalarına sebep olmaktadır. Zira âlimlerin bu tercihlerini, birtakım mutasavvıflar için geliştirilen ve Hristiyan ruhbanlığı ile Budizm mistisizmine benzemek gibi menfi anlamda kullanılan “a’zeb” kavramı ile tanımlayamamaktayız.⁴⁷¹

2.1.1. Kur’an’da Dünyevileşme

Dünyevileşme konusunda Kur’an-ı Kerîm’in tamamına bütüncül yaklaşılmazsa sanki Kur’an’da bu konuda çelişkili anlatımlar varmış gibi bir sonuca varılır. Örneğin dünya hayatına oyun-eğlenceden, evlat, mal ve övünme yarışı olduğundan başka bir şey olmadığını ifade eden ayetler⁴⁷² bulunduğu gibi dünyanın boşuna yaratıldığını boş bir yer olmadığını söyleyen ayetler⁴⁷³ de bulunmaktadır.

⁴⁷⁰ Bkz: Abdulfettah Ebu Ğudde, **el-Ulemâu'l-Uzzab**, Mektebetu'l-Metbuâtî'l-İslâmiyye, Halep 1402/1982.

⁴⁷¹ Süleyman Uludağ, **A'zeb**, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/azeb--bekar> (10.10.2020).

⁴⁷² Hadis, 57/20; Ankebut, 29/64.

⁴⁷³ Sa'd, 38/27; Enbiya, 21/16.

Dünyevîleşmek inananlar için kullanılabilecek bir kavramdır. Mekkeli müşrikler ahirete inanmıyor; “*Hayat sadece yaşadığımızdan ibarettir.*”⁴⁷⁴ diyorlardı. Zira dünyevîleşmek, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “dünyayı ahirete kasten veya sehven takdim” etmektir. Ahirete inanmayan bir topluluğun, dünyayı ahiretin önüne takdim etmesi düşünülemez. Dünyevîleşmek, her türlü dünya yönelişi olarak tanımlanmamalıdır. Allah inancı olmayan insanların dünyaya aşırı yönelişlerinin ötesinde hayvanların bile dünyaya yöneldiklerini görülmektedir. İnanmayan biri için “dünyayı ahirete takdim etti” demediğimiz gibi mükellef olmayan hayvanların içgüdüsel yönelimlerini de dünyaya yönelmek olarak tanımlamıyoruz. Dolayısıyla dünyevîleşmenin ön şartı, ahiret inancının bulunmasıdır. Bu yaklaşıma göre Firavun, Karun, Hâmân ve Nemrut gibi Kur’an’da olumsuz örnekler olarak anlatılan karakterleri, dünyevîleşmiş kimseler olarak tanımlayamamaktayız. Zira dünyevîleşmek, ahiretin ihmal edilip dünyaya doğru bir eksen kayması; bir kıble değişikliğidir.

Kârun’un, Kasas suresinin 76. ayetinde anlatılan zenginliği, Firavun’un, Yunus suresinin 88. ayetinde anlatılan mal ve saltanatı; Hâmân’nın, Yunus suresinin 6. ayetinde ve Fecr suresinin 10. ayetinde bahsedilen orduları ve gücü; Nemrut’un Bakara suresinin 258. ayetinde anlatılan gücü ve hükümrânlığı dünyevîleşmek olarak tanımlanmamaktadır. Dünyevîleşmiş inananlar ile aynı refleksi göstermiş olsa da, ahirete dair bir inanca sahip olmadıkları⁴⁷⁵ için bu hallerini dünyevîleşmek olarak tanımlayamamaktayız.

Kur’an-ı Kerîm, dünya-ahiret dengesinden bahsederken, müslümanların ahireti unutmamaları gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır. Zira muhatap müşrik kitlesinin en temel sapma noktası, ahiretin varlığını inkâr etmektir.⁴⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Dünya hayatının geçiciliğini bazen bir benzetmeyle⁴⁷⁷ bazen de “*Dünya’da ne kadar kaldınız?*” şeklindeki bir soruyla⁴⁷⁸ vurgulamaktadır. Dünya-ahiret dengesine dair bu ikazlar, çoğunlukla aldanmış konumunda olan kâfirler/inkârcılar için⁴⁷⁹ bazen de inananlar için⁴⁸⁰ yapılmaktadır. Dünya hayatının büyüüne kapılmak, şeytanın ayarttığı kimselerden olmak değil de nefse yenik düşmek/nefse uymak olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸¹ Dünya hayatına dalıp, ahireti ihmâl edenlerin yerinin de cehennem olacağı söylenmiştir.⁴⁸²

⁴⁷⁴ Casiye, 45/24; En’âm, 6/29; Secde, 32/10.

⁴⁷⁵ Naziyat, 79/24; Zuhurf, 43/51.

⁴⁷⁶ Yunus, 10/7, 8; Sebe, 34/3, 7.

⁴⁷⁷ Hadid, 57/20; Yunus, 10/24; Kehf, 18/45.

⁴⁷⁸ Mü’minûn, 23/112, 113, 114.

⁴⁷⁹ İbrahim, 14/3; Nahl, 16/105, 106, 107; Necm, 53/29.

⁴⁸⁰ Lokman, 31/33; Nahl, 16/105, 106, 107.

⁴⁸¹ Fâtır, 35/5; İbrahim, 14/22 (Şeytanın, ‘beni değil nefsinizi/kendinizi kınayın’ demesi).

⁴⁸² Naziyat, 79/37, 38, 39.

Kur'an'da dünyevileşme süreçlerini ifade eden ve dünyevileşmiş karakterleri tanımlayan kavramlar/terimler/terkipler bulunmaktadır.

1-Mutref (مُتْرَف)

Mutref, يَتْرَفُ - تَرَفٌ kökünden gelen ve if'âl vezninden türetilmiş bir isim-i mefu'ldür. Kelime, “rahatlık, bolluk içinde yaşayan, tutumsuz, masraflı” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸³ Kur'an'da ise Allah (ac)'nin kendisine nimet vermesi sonucunda şımaran, azgınlaşan, Allah'ı unutan kişilerin durumunu ifade etmek için kullanılmakta ve 8 yerde⁴⁸⁴ geçmektedir.⁴⁸⁵

Bu kavram, dünyevileşme sürecini anlamak açısından çok önemli bir kavramdır. Bazen zenginlikle şımarmış kimseler için⁴⁸⁶ bazen de kodaman takımı tabir edilen toplumun ileri gelenleri için⁴⁸⁷ kullanılmıştır. Mutref kavramı mele⁴⁸⁸, ekâbir⁴⁸⁹, batâr⁴⁹⁰ ve eşir⁴⁹¹ gibi başka tabirle de yakın anlamlıdır.

2-Harsu'd-Dünya (حَرْثُ الدُّنْيَا)

Hars, يَحْرُثُ - حَرَثٌ kökünden gelen mastardır. Kelime “toprağı sürme, ekme, biçme, işlenmiş toprak, toprağa ekin ekmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹² Kur'an'da hakiki manasının dışında kullanımı çok azdır. Tarla ve ekin manasının dışında, yan anlam olarak da kullanılır. Mü'min erkekler için kadınlar tarlaya benzetilirken bu kelime kullanılmıştır.⁴⁹³ Bu kelime Kur'an-ı Kerîm'de toplamda 11 farklı yerde geçmektedir.⁴⁹⁴

Kur'an-ı Kerîm'de, ‘ahiretin ekini/kazancı’ ile ‘dünyanın ekini/kazancı’ karşılaştırılmaktadır.⁴⁹⁵ Burada ‘hars’ kelimesi mecaz manada kullanılmaktadır. Toplum arasında yaygınlaşmış olan ‘dünya ahiretin tarlasıdır’ ifadesi bu ayetin kast ettiği anlama uygundur. Allah (ac), dünyanın ekininin peşine düşen kimsenin, ahirette hayırlı bir nasip elde

⁴⁸³ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 87; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c. IX s. 17.

⁴⁸⁴ Hud, 11/116; İsrâ, 17/16; Enbiya, 21/13; Müminun, 23/33, 65; Sebe, 34/34; Zuhruf, 43/23; Vakıa, 56/45.

⁴⁸⁵ Rağıp el-İsfahânî, **Müfredât**, “T-R-F” s. 196.

⁴⁸⁶ Müminun, 23/33; Sebe, 34/34; Vakıa, 56/45.

⁴⁸⁷ İsrâ, 17/16.

⁴⁸⁸ Araf, 7/59-60.

⁴⁸⁹ En'âm, 6/123-124.

⁴⁹⁰ Kasas, 28/57-58.

⁴⁹¹ Kamer, 54/23-26.

⁴⁹² Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 158; Asım Efendi (ö.1235), **el-Okyânûsü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît**, I-VI, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013, c. I s. 845.

⁴⁹³ Bakara, 2/223.

⁴⁹⁴ Bakara, 2/71, 205, 223; Al-i İmrân, 3/14, 117; En'âm, 6/136, 138; Enbiya, 21/78; Şura, 42/20; Vakıa, 56/63; Kalem, 68/22.

⁴⁹⁵ Şura, 42/20.

edemeyeceğini açıkça ifade ettiğini söyleyerek; dünyevileşme tehlikesinin hazin sonuna vurgu yaptığını söyleyebiliriz.

3- *Sevâbu'd-Dünya* (ثواب الدنيا)

Sevâb, ثَوْبٌ - يَتَوَبُّ kökünden mastardır. Kelime “*elbise, kumaş, duruma-hâle geri dönmek, ödemek, mükâfat*” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁶ “*Sevâbu'd-dünya*” terkîbi, Kur'an'da 3 farklı yerde⁴⁹⁷ geçmekte; sadece “sevâb” kelimesi Kur'an'da 23 farklı yerde geçmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de sözlük manasına da uygun olarak “*bir şeyin aslına rucu' etmesi, belirlenmiş, amaçlanmış haline dönmesi*” anlamında, iyilik veya kötülüğün karşılığı, cezası, mükâfatı olarak kullanılmıştır.⁴⁹⁸ Çoğunlukla ‘hayırlı bir karşılık’ manasında kullanılmaktadır.

“*Sevâbu'd-dünya*” terkîbi, dünya hayatının kazancı veya ahiret hayatının mükâfatı olarak tercüme edilmektedir. Al-i İmrân suresinin 147. ayetindeki kullanımı, siyak-sibak ilgisi dikkate alınarak incelendiğinde ‘Peygamberlerle beraber mücadele eden Rabbânîlerin, musibetlere karşı sabrı ve bu süreçte Allah’a ettikleri dualar sonucunda Allah (ac)’nin onlara hem dünya hayatında kazanç -yani fetihler ve ganimetler- hem de ahirette -cennet ve Allah (ac)’nin cemâlinin- mükâfat olarak verileceği’ anlaşılmaktadır.⁴⁹⁹ Al-i İmran suresinin 145. ayetinde geçen “*sevâbu'd-dünya*” terkibinden sonra, ‘فَمَا وَهَنُوا’ yani ‘vehn/zayıflık göstermediler.’ ifadesinin kullanılması, konunun Müslümanların dünya hayatına dair dikkat etmesi gereken noktalara işaret ettiğini göstermektedir.

4- *Metâu'l-Hayâti'd-Dünya* (متاع الحياة الدنيا)

Metâ, يَمْتَنِعُ - مَتَعَ kökünden gelen mastardır. Kelime “*sağlam olmak, sert olmak, eğlendirmek, hoş vakit geçirmek, yararlandırmak, menfaatlenmek, mal-mülk, vâriyet*” anlamlarına gelmektedir.⁵⁰⁰ Metâ kelimesi Kur'an'da toplam 65 farklı yerde geçmekte; ‘*metâu'l-hayâti'd-dünya*’ terkîbi olarak da 14 farklı yerde⁵⁰¹ geçmektedir. Kur'an'da çoğunlukla menfaatlenmek, faydalanma, geçicilik ve eşya gibi anlamlarda kullanılmakta; ‘تَمَتَّعُوا’ fiili dünya ile ilgili olarak geçtiği her yerde tehdit için kullanılmaktadır.⁵⁰² Dünya hayatının ‘*metâ*’ının neler olduğunu Al-i İmrân suresinin 14. ayetinden öğrenmekteyiz. Ayette sayılan

⁴⁹⁶ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 101; Âsım Efendi, **el-Okyânûs**, c. I s. 300.

⁴⁹⁷ Al-i İmrân, 3/145, 148; Nisa, 4/134.

⁴⁹⁸ Rağıp el-İsfahânî, **Müfredât**, “S-V-B” s. 213; Vankulu Mehmet Efendi, **Tercüme-i Sıhâh-ı Cevherî**, (ter: Vankulu Lügati), I-II, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2014, c. I s. 108.

⁴⁹⁹ Nisa, 4/146,147,148.

⁵⁰⁰ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, s. 818; Vankulu Mehmet Efendi, **Tercüme-i Sıhâh-ı Cevherî**, c. II s. 1413.

⁵⁰¹ Al-i İmrân, 3/14, 185; Nisa, 4/77; Tevbe, 9/38; Yunus, 10/23, 70, 98; Ra'd, 13/26; Kasas, 28/60, 61; Mü'min, 40/39; Şûrâ, 42/36; Zuhuruf, 43/35; Hadid, 57/20.

⁵⁰² Rağıp el-İsfahânî, **Müfredât**, “M-T-A” s. 985.

‘kadınlar, çocuklar, altın-gümüş gibi değerli eşyalar, binekler, ticaret malları’ dünya hayatının faydalanma/eğlenme araçları olduğu bildirilmektedir. ‘*Metâu’l-hayâti’d-dünya*’ terkîbinin geçtiği çoğu yerde dünya yerilmekte, dünyadakilerin metâ’ yani basit faydalar/eğlenceler olduğu, kalıcı olmadıkları aksine ahiretin faydasının/eğlencesinin kalıcı olduğu konusunda uyarılar içermektedir.⁵⁰³ Ayrıca vehn rivayetinin muhtevasına da paralel olarak, Tevbe suresinin 38. ayetinde ‘cihadı terk edip, dünya hayatının basit geçimliklerine takılmak’ kınanmakta, Tebük Gazvesi’ne iştirâk etmede gevşeklik gösterenler uyarılmaktadır.⁵⁰⁴

Ayrıca Kur’an’da sıklıkla kullanılan ‘*el-hayâti’d-dünya*’ terkîbi bir çok meal yazarı tarafından yanlış tercüme edilmektedir. Müellifler bu sıfat terkibini, izâfet terkîbi gibi tercüme etmektedir. Yani ‘*el-hayâti’d-dünya*’ ifadesi sıfat terkîbi olduğu için ‘dünya hayat’ olarak tercüme edilmesi gerekirken çoğu müellif ‘*hayâti’d-dünya*’ şeklinde yani ‘dünya hayatı’ olarak tercüme etmektedir.⁵⁰⁵ Kur’an’da hiçbir yerde ‘*hayâti’d-dünya*’ şeklinde bir kullanım yoktur. Sıfat tamlamasını, isim tamlaması gibi tercüme etmek bir hatadır. Zira bu yanlış tercüme anlamı etkilemektedir. Ayette geçen dünya kelimesi etimolojisi hakkında daha önce izâhatta bulunmuştuk. Dilimizde de ‘*denâet*’ kelimesi nâdiren de olsa kullanılmakta aşağı, âdi ve alçak gibi manaları ihtivâ etmektedir.⁵⁰⁶ Örneğin Nâmık Kemal’in Hürriyet Kâsidesi’nde;

*“Muîn-i zâlimin dünyada erbâb-ı denâettir,
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî insâfa hizmetten.”*

Beyitin ilk mısrasındaki “*erbâb-ı denâet*” ifadesi “*aşağılık kimseler*” anlamında kullanılmıştır. Kur’an, dünya kelimesini “*d-n-v*” yani aşağı, uzak, alçak anlamlarına gelen “*denâet*” kökünden getirerek bir mesaj vermek istemektedir. Dünyaya karşı bakış açımızı oluşturmak istemekte, her kullanımında âdetâ dünyayı zihnimizde nereye konumlandırmamız gerektiğini ve ne kadar değer vermemiz gerektiğini vurgulamaktadır. Bundan dolayı ‘*hayâti’d-dünya*’ ‘dünyadaki hayat’ demek yerine ‘*el-hayâti’d-dünya*’ ‘dünya bir hayat’ yani değeri aşağıda olan ve ahirete göre daha yakın olan bir yer vurgusu yapmaktadır.⁵⁰⁷ Bu ifadeyi doğru

⁵⁰³ Ra’d, 13/26.

⁵⁰⁴ İbn Kesir, *Tefsîru Kur’âni’l-Azîm*, c. IV s. 153.

⁵⁰⁵ Bkz: Naziât, 79/38; Diyanet Vakfı meali, Diyânet İşleri meali, Hasan B. Çantay meali, Ali Fikri Yavuz meali, Ali Bulaç meali, Edip Yüksel meali, Mustafa İslamoğlu meali.

⁵⁰⁶ TDK “<https://sozluk.gov.tr/denaet>” (E.T.: 27.03.2020).

⁵⁰⁷ Râğıp İsfahânî, *Müfredât*, “H-Y-Y” s. 323; Hüccetü’l-İslâm Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Kimya-ı Saâdet* (ter: Ali Arslan), Merve yayınları, İstanbul 2017, s. 71.

anlamak bize, hayatı da nasıl tanımlamamız gerektiğini öğretecektir. Zira Kur'an asıl hayatın, ahiret hayatı olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰⁸

Bu noktaya dikkat eden tek müellifin, merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır olduğunu görmekteyiz. Yukarıda naklettiğimiz '*Metâu'l-hayâti'd-dünya*' ifadesinin geçtiği ayetlere anlam verirken bu ayrıntıyı gözden kaçırmadığını görebilirsiniz.

Kur'an'da çeşitli yerlerde dünyevileşme tehlikesine dikkat çekilmiştir. Örneğin Cuma suresinin 11. ayetinde; "*Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*" buyrulmaktadır. Cuma hutbesi esnasında sahabilerin ticaret kervanının sesini duyup Hz. Peygamberin (as) hutbesini çok az bir kısmı -10 kişi- dışındakilerin terk etmesi üzerine âyetin indirildiği nakledilmektedir.⁵⁰⁹

2.1.2. Hadislerde Dünyevileşme

Hz. Peygamberden (as) dünya hayatı ve dünyevileşmek olarak kabul edebileceğimiz birçok uyarı ve ikaz niteliği taşıyan birçok hadis nakledilmiştir. Kütüb-i sitte ve Kütüb-i tis'a müellifleri, kitaplarına bu konuyu ihtiva eden birçok hadis almış; kitaplarının zühd ve rekâik gibi bölümlerinde bu tür rivayetlere sıklıkla yer vermişlerdir. Buhârî *Sahîh*'inde 'Kitâbu'r-Rekâik', Müslim *Sahîh*'inde 'Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik', Tirmizî *Sünen*'inde 'Kitâbu'z-Zühd', İbn Mâce *Sünen*'inde 'Kitâbu'z-Zühd', Dârimî *Sünen*'inde 'Kitâbu'r-Rikâk' adlı bölümlerinde dünya hayatı ve dünyevileşme ile alakalı çokça hadis zikredilmektedir. Ebu Davud, müstakil bir 'Kitâbu'z-Zühd' te'lif etse de *Sünen*'inde de 'Kitâbu'z-Zekât' ve 'Kitâbu'l-Edep'te, Nesâî de *Sünen*'inde 'Kitâbu'z-Ziynet' adlı bölümde bu minvaldeki hadislerle kısmen yer vermiştir.

Örneğin "tûl-i emel hadisi" olarak meşhur olmuş rivayet⁵¹⁰, "yaş ilerlese de mal ve uzun yaşam hırsının canlı olması" ile alakalı rivayet⁵¹¹, "iki vadi dolusu mala sahip olsa da insanın gözünü ancak toprağın doyuracağına" dair rivayet⁵¹², "bizim ümmetimizin imtihanının mâl ile olacağına" dair rivayet⁵¹³, "dünyanın değerinin sivrisineğin kanadı ile kıyaslandığı" rivayet⁵¹⁴

⁵⁰⁸ Ankebut, 29/64; Buhârî, "Cihad" 33.

⁵⁰⁹ İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, I-VII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2014, c. VII s. 297; Buhârî, "Tefsir" 62.

⁵¹⁰ Buhârî, "Rikâk" 4; Tirmizî, "Kıyamet" 22; İbn Mâce, "Zühd" 27.

⁵¹¹ Tirmizî, "Kıyamet" 22; Müslim, "Zekât" 38.

⁵¹² Buhârî, "Rikâk" 10; Müslim, "Zekât" 39; Dârimî, "Rikâk" 62.

⁵¹³ Tirmizî, "Zühd" 25.

⁵¹⁴ Tirmizî, "Zühd" 13; İbn Mâce, "Zühd" 3.

“dünyanın hapishaneye benzetildiği” rivayet⁵¹⁵ “ümmetimizin imtihanın dünya malı olduğunu” anlatan rivayet⁵¹⁶ “fakirlerin cennete zenginden önce gireceğini” anlatan rivayet⁵¹⁷ “paraya kul olmaktan sakındıran” rivayet⁵¹⁸ ve “öküzün (yani dünya hayatının) kuyruğuna (peşine) yapışmanın yasaklandığı rivayet⁵¹⁹ gibi bir çok rivayette dünya hayatının geçiciliğine ve dünyevileşmeye karşı uyarı bulunmaktadır.

Hız. Peygamber (as) da kendi yaşantısı ile dünyevileşme tehlikesine karşı örnek olmuştur. O, (as) sofrasında ekmek ve yağ ile günde iki defa doymadığı bir ömrü yaşamıştır.⁵²⁰ O, (as) melik bir peygamber olmak yerine kul bir peygamber olmayı seçmiştir.⁵²¹ O, (as) Mekke’de iken davasından vazgeçmesi karşılığında sunulan bütün dünyevî teklifleri reddetmiştir. O, (as) uhud dağı kadar malı olsa bile borçları kadarı müstesna tasadduk edeceğini söylemiştir.⁵²² O, (as) bazen bir ay müddetince hânesinde sıcak yemeği olmadığı zamanlar yaşamıştır.⁵²³ O, (as) yüzünde hasır izini görüp üzülen ve bazı devlet liderlerini misal veren Hız.Ömer’e “*istemezsin dünya onların ahiret de bizim olsun?*” demiştir.⁵²⁴ Bu ve bunun gibi bir çok misalde Hız. Peygamberin (as) mütevâzi bir hayatı ve takva üzerine bir yaşantıyı tercih ettiğini temaşa etmekteyiz.

Hız. Peygamberin (as) bu zâhid hâli, inananlar için üst sınırı temsil etmektedir. O’nun yaşantısına bakarak “Bir kişi en fazla ne kadar zâhid olabilir?” sorusunun cevabını bulabiliriz. Ondan daha zâhid olmak isteyenin ruhbanlaşmaya başladığını, “Allah ve Rasûlünün önüne geçtiğini”⁵²⁵ söyleyebiliriz. O’nun yaşantısı ve ikazları dünyevileşme probleminedir.

2.1.3. İslam Tarihinde Dünyevileşme

Müslümanların tarihinde birçok savaş olduğunu görmekteyiz. Bunların bir kısmı Müslümanların dış tehditlerle girdiği mücadeleyi gösterirken bir kısmı da dünya imtihanı eksenindeki iç çatışmalarını göstermektedir. Bu iç çatışmalar, bugün de olduğu gibi her Müslümanın bazen kendi iç dünyasında yaşanmış bazen de Müslümanlar arasında

⁵¹⁵ Tirmizî, “Zühd” 16; Müslim, “Zühd” 1.

⁵¹⁶ İbn Mace, “Fiten” 18; Tirmizî, “Zühd” 26.

⁵¹⁷ İbn Mace, “Zühd” 6; Tirmizî, “Zühd” 37.

⁵¹⁸ Tirmizî, “Zühd” 42; İbn Mace, “Zühd” 8.

⁵¹⁹ Ebu Davud, “Buyû” 54.

⁵²⁰ Müslim, “Zühd” 29.

⁵²¹ İbn Mace, “Et’ime” 30.

⁵²² Buhari, “Rikak” 14; Müslim, “Zekât” 31.

⁵²³ İbn Mace, “Zühd” 10.

⁵²⁴ İbn Mace, “Zühd” 11.

⁵²⁵ Hucurât, 49/1.

yaygınlaşan kitlesel bir probleme dönüşmüştür. Bilhassa hilafet -yani makam- kaygısı ve ganimet hırsı, dünyevileşme tehlikesini gözler önüne seren örneklerdir.

İslam tarihi, dünyevileşme imtihanını kazananlardan bahsettiği gibi bu imtihanı kaybedenlerden de bahsetmekte; sonraki Müslüman nesle ibret olacak tabloları gözler önüne sermektedir.

İslam tarihinden bahsedilirken ideal dönem olarak asr-ı saadet dönemi, ideal nesilden bahsedilirken de asr-ı saadet nesli olan sahabilerden bahsedilmektedir.⁵²⁶ Kur'an birçok yerde bu nesli övmüş, sonraki nesillerin bu nesli örnek almasını emretmiştir.⁵²⁷

Asr-ı saadet döneminin Mekke ve Medine olmak üzere iki aşamadan oluştuğu bilinmektedir. Mekke döneminin ayetleri, Hz. Peygamber'in tutumları ve ilk inananların profiline baktığımızda, Medine döneminden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu farkı göstermesi açısından Mekkî ayetler ile Medenî ayetlerin muhteva farkları 'ulûmu'l-kur'ân' ve 'usûlu't-tefsîr' eserlerinde anlatılmakta; Hz. Peygamber'in siyasi tutumları Medine döneminde devletleşmekle birlikte farklılık göstermekte⁵²⁸ ve inananların da dinden beklentileri açısından Mekke dönemi ile Medine dönemi arasında farklılık gösterdiği görülmektedir.⁵²⁹

Mekke dönemindeki Müslümanlar ile Medine dönemindeki Müslümanların dünyayla olan ilişkileri ve dünya hayatından beklentileri farklılık gösterebilmektedir. Mesela Mekke'de varlık mücadelesi veren, işkencelere maruz kalan -bir kısmı maddi özgürlüğü bile olmayan köle- Müslümanların beklentileri ile hicreti başarmış, devleti olan, ganimet elde eden ve cizye alan -bilhassa zayıf- Müslümanın beklentileri arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Mekke dönemi, dünyevileşmek için uygun bir ortam sağlamamaktaydı. Zira bu dönemde Müslüman olmak demek âdeta kelle koltukta yaşaman, ailen ve akrabaların tarafından dışlanman, ticârî varlığının zayıflaması,⁵³⁰ memleketinden ayrılmaya zorlanman -tehcîr- anlamına gelmekteydi. Hz. Peygamber bu zor dönemin bitişi için tarih vermemesi aksine zorluğun bitişinin bu dünyada değil ahirette olacağı ifade etmesi yani dünyevî bir menfaat öne sürmemesi dönemin Müslümanlarının dünya ile yoğun bağlar kurmasının önündeki en büyük engeldir. Mesela Mekke döneminde Hz. Ebubekir'e 'sabret, benden sonra lider sen olacaksın',

⁵²⁶ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe" 216; Buhâri, "Fedâilu'l-ashâb"1, "Şehâdât" 9.

⁵²⁷ Tevbe, 9/100, 117; Haşr, 59/9.

⁵²⁸ Bu fark, henüz devleti yani siyasi bir gücü olmayan her topluluktan beklenen değişimleri ifade etmektedir. Ayrıntı için bakınız: Münir Muhammed Gadban, **Nebevî hareket metodu**, I-II, Düşün yayınları, İstanbul 2015; Abdulkadir Hamid, **Mekke döneminde siyasi düşünce metodolojisi**, Ekin yayınları, İstanbul 2017.

⁵²⁹ Mekke döneminde münafıklara rastlanmamaktayken; Medine döneminde, siyasi erkten ötürü ve ganimet arzusuyla inanıyormuş gibi yapan münafıkların ortaya çıktığını görmekteyiz.

⁵³⁰ Örneğin Hz. Hatice'nin boykot yıllarında servetini tüketmesi.

Hız. Ömer'e 'sabret, Arabistan'a hâkim olacak devlete reis olacaksın', Zeyd b. Hârîse'ye 'sabret, ilerde hürlerin ve kölelerin süper güç Bizans'a karşı oluşturduğu büyük bir orduya komutan olacaksın' gibi dünyevî vaatler öne sürmemiş aksine "Sabredin ey Yâsir ailesi, size müjdelər olsun! Sizin mükâfatınız cennettir."⁵³¹ şeklinde ahirete taalluk eden vaatlerde bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, Hız. Peygamber'e üstü kapalı olarak dünyevî zaferleri müjdeleme yolunu seçmiştir. Hız. Peygamber'in bu tutumu Kur'ân'ın tutumuna benzediği anlaşılmaktadır. İlk surelerden olan Duhâ suresinin 5. ayetinde "Rabbin sana ilerde verecek ve sen de râzı olacaksın" buyrulması da dünyevî bir vaadin üstü kapalı olarak ifade edilmesidir.

Medine döneminde dünyevîleşme imtihanı daha yoğun yaşanmıştır. Zira maddi sıkıntılar olarak sayılabilecek olan finans gücü, sayısal güç, ordu ve teçhizat gibi konulardaki yetersizlikler bu dönemde, Mekke'ye nazaran daha az yaşanmıştır.

Medine döneminde çokça savaşın olması, İslam dinin ganimet anlayışıyla da tanışılmasına vesile olduğu söylenebilir. Ganimetler, Müslümanların uğrunda savaştıkları bir meta olmasa da Allah (ac) tarafında meşru⁵³² kılınmış dünyevî bir mükafat olarak görülebilir. Ganimetlerin, Mekke döneminin sonuna doğru daha da şiddetlenen maddî problemlerin aşılmasına katkısı yadırganamaz. Müslümanlara maddî bir getirisi olan ganimetler, beraberinde birtakım imtihanları da getirmiştir. Dönemin ilk gazvesi olan Bedir savaşından hemen sonra, ganimet taksimiyle alakalı ortaya çıkan sorulara cevap niteliğindeki Enfâl sûresi⁵³³ inmiş ve Uhud savaşında ganimet konusundaki imtihan⁵³⁴, savaşın seyrini değiştirmiştir. Uhud savaşında olduğu gibi bazı Müslümanların ganimet imtihanı yüzünden, neredeyse Huneyn gazvesinin de kaybedilmesine sebep olacakları nakledilmektedir.⁵³⁵

Medine dönemi için bazı ufak tefek ve kişisel olaylar dışında dünyevîleşme için kırılmanın yaşandığı dönem diyemsek de dünyevîleşme probleminin ilk misallerini gördüğümüz dönem diyebiliriz.

Râşid halifeler devirinde halkta ve siyasilerde eğlence ve lüks yaşam gibi dünyevîleşmeye dair bâriz belirtiler yoktu. Bilhassa bu dönemin sonlarında yıllar sonra kendini gösterecek

⁵³¹ İbn Hişâm, **es-Sire**, c. I s. 432.

⁵³² Enfâl, 8/68-69.

⁵³³ Enfâl, nâfileler demektir. Ganimet, nefel, fey gibi kavramlar savaş sonucunda elde edilen emtiyâyı tanımlamak için kullanılır. Enfâl suresi, "Sana enfalden (nâfilelerden-ganimetlerden) soruyorlar. Deki enfal (nâfileler-ganimetler), Allah'a ve Rasûlüne aittir.." ilk ayetinde geçen "enfâl" kelimesinden ismini almıştır.

⁵³⁴ Mehmet Nadir Özdemir, **Hız. Peygamber döneminde ganimet uygulamaları**, Otto yayınları, Ankara 2016, s. 65.

⁵³⁵ Mehmet Nadir Özdemir, **Hız. Peygamber döneminde ganimet uygulamaları**, s. 112.

dünyevileşme temayüllerinin temelleri atılmıştı. Fethedilen topraklarla elde edilen zenginlik, lüks bir yaşantının ve refahın da habercisi olduğu söylenebilir. Bu devirde, halifeler ve toplumun ileri gelenleri takvalı yaşantılarıyla öne çıktıkları için toplumsal bir dünyevileşme gerçekleşmemiştir. İlerleyen senelerde birçok alanda değişime sebep olabilecek kalkınma ve zenginleşme bu dönemde yaşanmıştır. Fethedilen yerlerin farklı kültürleri ve köle/cariye olarak getirilen insan profilleri de, ileride gerçekleşecek değişimin sâiklerindendir.

Asr-ı saadet ve râşid halifeler devri için, bilhassa yeni Müslüman olan kişilerin dünyevî temayülleri dışında kitlesel veya fikişel bir dünyevileşme yaşanmamıştır denilebilir.

Emevîler döneminde, fetihler sonucunda zenginleşen Müslümanlar, Allah Resulünün (as) tavsiye ettiği mütevazî yaşantıyı terk etmeye başlamışlardı. Muaviye b. Ebî Süfyân'ın Şam'da yaptırdığı el-Hadra sarayı, bunun en bariz örneklerindendir. Takvasıyla öne çıkan sahabîlerin başında gelen Ebu Zerr el-Ğıfârî, Muaviye'yi bu saray yüzünden 'Ümmetin parasıyla yaptıysan hain, kendi paranla yaptıysan müsrifsin' diyerek tenkit ediyordu.⁵³⁶

Bu dönemdeki şarkıcılar, fars edebiyatının aşk şiirleri ile musikisinden etkilenmiş ve bir takım eğlence öğelerini İslam kültürüne taşımışlardır. Bu durum, direkt olarak dünyevileşme temayülü olarak algılanmasa da dünyaya bağlanmama-aldanmama iddiasından kopuşa sürüklemiştir. Zira bu dönemde Cemile ve içki sebebiyle öldüğü bilinen İbn Aişe gibi kadın sanatçılar zuhur etmiş, halk tabanında ciddi karşılığı olmayan haram eğlencelerin, dönemin bazı elitleri tarafından yaşandığını bilinmektedir.⁵³⁷

Dönemin valilerinden olan Ubeydullah b. Ziyad, gece âlemlerinde şarkıcısı olan birisi olarak bilinmektedir.⁵³⁸ Yezid b. Muaviye, müzisyen edinerek Emevî ve İslam tarihinde kötü bir ilke imza atmış⁵³⁹, Babası Muaviye, Yezid kadar olmasa da onun da şarkıcılardan şarkı dinlediği ve tempo tuttuğu nakledilmektedir.⁵⁴⁰

İslam tarihinin Emevîler döneminde "Fasık Velid" denilecek kadar hataları çoğalan liderler zuhur etti. Velid b. Yezid, içkide, zevkte, eğlencede aşırıya kaçtı. Raks eder, zil zurna içki içer, üstünü çıkarır bazen çırlı-çıplak olduğu belirtilmektedir.⁵⁴¹ Emevî hânedânlığında bilhassa II.Yezid ve II.Velid özel hayatlarına ve yaşantılarına dikkat etmemiş, takvalı bir

⁵³⁶ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** sy: 38 yıl:1998 s. 161.

⁵³⁷ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 187.

⁵³⁸ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 174.

⁵³⁹ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 172.

⁵⁴⁰ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 171.

⁵⁴¹ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 186-187.

yaşantı yerine haram sınıfına girecek eğlencelerle anılmışlardır. Yöneticilik süreleri kısa olsa da hataları, halka tesir etmekten ve tarih sayfalarının şahitliğinden gizlenememiştir.

Velid b. Abdulmelik zamanı da zenginliğin acı sonucu olan lüks yaşantı ve eğlencelerle bilinmektedir. Onun döneminde yönetici tabakası ve halk tabakası arasında eğlence ve lüks yaygınlaşmıştı.⁵⁴²

Bu devirde ilk defa Arapçaya şarkı ve şiirler tercüme edilmiş, ilk defa şarkı besteleyenler⁵⁴³ zuhur etmişti. İlk defa zuhur eden bu şâirlerin ve şarkıcıların, fuhuş yapan kimselerin ortamlarında kendilerine alan bulmaları, şarkının ve şiirin masumâne olarak icra edilmediğini göstermektedir.

Abdülmelik b. Mervan, Muaviye b. Ebi Süfyan gibi sert mizaçlı halifeler devrinde eğlence piyasası kendisine pek alan bulamamıştır.

Emeviler döneminde yaygınlaşan eğlence yani dünya hayatının aldatıcı yönü, cihadın da zayıflamasına ve nihayetinde hüsrana giden yolun açılmasına sebep olmuştur. Hicrî 131 yılında Abbasilerle yapılan savaşı kaybettiklerinde, Abbasilerin sayısız ud, ney ve tanbur gibi eğlence için kullanılan aletler ele geçirdikleri kaydedilmektedir.⁵⁴⁴

Abbasiler ve Osmanlılar devrinde de benzer tablolar yaşanmıştır. Örneğin ‘saray’ diye, aslında İslam medeniyetinin köklerinde bulunmayan bir mimari türü gelişmiştir. Emeviler ve sonrasında, yöneticilerin iddialı duruşlarına atılan bir imza gibi yapılaşma örnekleri görülmektedir. Oysa Asr-ı saadette veya râşid halifeler devrinde, yöneticilerin böyle bir eğilimleri bulunmamaktadır. Dış ülkelere güçlü görünmek için veya merkezi otoriteyi sağlam tutmak için büyük parsellere, yüksek kolonlara, altın varaklara, kapılarında kul olan askerlere ve kaftanlara ihtiyaçları olmamıştır. Râşid halifeler devrinden sonra da saltanat silsilesi içinden mütevazı bir hayatı tercih eden istisna denilebilecek şahsiyetler çıkmıştır.

Osmanlı devrinde bilhassa lale devrinden sonra sarayda ve ahalide birtakım eğlenceler yaygınlaşmıştır.⁵⁴⁵ Cumhuriyet sonrasında ise siyasi alanda dinden tam anlamıyla bir kopuş yaşanmış⁵⁴⁶ olsa da halkın büyük bir çoğunluğu tam anlamıyla dinle arasına mesafe koymamıştır. Dünya Müslümanlarının çoğunun ve bilhassa Anadolu halklarının tam anlamıyla sekülerleştirildiği söylenemez. Lakin dünyevileşme konusunda aynı şeyleri

⁵⁴² İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 173.

⁵⁴³ İlk kişi Said b. Miscah'tır. İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 168.

⁵⁴⁴ İrfan Aycan, İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı, s. 193.

⁵⁴⁵ Bkz: Sadabâd eğlenceleri ve Lale devri saray eğlenceleri.

⁵⁴⁶ Hilafetin ilğası (3 Mart 1924) ve Laiklik ilkesinin getirilmesi (1937).

söylemek pek mümkün değildir. Bugün birçok Müslümanın, kapitalist düzenlerde yaşadığı ve geçim sıkıntılarıyla boğuşmak zorunda bırakıldıkları göz önünde bulundurulduğunda; dünya işlerine ayırdıkları mesainin arttığını, ahirete taalluk eden duygu ve fiillerinin ise azaldığını gözlemleyebiliriz.

2.2. Yahudilik ve Hristiyanlık’da Dünyevileşme

Hristiyanlık, sekülerleşme teorisinin zeminlerinden biri olan Protestanlık mezhebiyle beraber, müntesiplerinin orta çağ müddetince birikmiş olan tepkilerini/gazını alarak adeta Kiliseyi ipten almıştır.⁵⁴⁷

Sekülerleşme, Hristiyanlık ve Yahudiliğin aksine İslam dininde tam bir karşılık bulamamıştır. Müslümanlar inançlarının tazeliğinden ve son ümmet olmanın getirdiği ilâhi muhafazadan dolayı en fazla dünyevileşmiştir. Seküler olmak yani Allah’ı (ac) sınırlandırmak İslam’da küfür iken diğer semavi dinlerde karşılık bulmaktadır. Örneğin, modernitenin gereği olarak yeni bir mezhep-din ihdas eden Hristiyan dünyası, dünün ruhbanlaşmış keşişlerini çiçeği burnundaki kapital düzenle barıştırmıştır. Bu ve bunu gibi girişimlerle bazı milletler, tek semavi din⁵⁴⁸ olan İslam dinini tahrif etmişlerdir.⁵⁴⁹

2.2.1. Tevrat’ta Dünyevileşme

Yahudilik, dünyevi bir dindir. Tanrı’nın Yahudileri seçmesi, tarihi süreç içinde ırkçılığa dönüşmüştür.⁵⁵⁰ Bunun için Tevrat’ın Yeremya kitabının 2. Babından bazı bölümler nakletmek istiyoruz:

“Ey Yakup evi, ve İsrail evinin bütün aşiretleri, Rabbin sözünü dinleyin; Rab, şöyle diyor; Atalarınız bende ne haksızlık buldular da benden uzaklaştılar ve boşluk ardınca gittiler ve boş oldular? Ve demediler; Mısır diyarından bizi çıkaran, çölde bozkırlar ve çukurlar diyarında, kuraklık ve ölüm gölgesi diyarında, içinden kimsenin geçmediği ve insanın içinde oturmadığı diyarda bizi yürüten Rab nerede? Ve meyvesini ve iyi şeyi yiyesiniz diye sizi semereli diyara getirdim; fakat oraya girince diyarımı murdar ettiniz ve mirasımı mekruh bir şey ettiniz. Kâhinler, Rab nerede? demediler ve şeriatı ellerinde tutanlar beni tanımadılar ve çobanlar

⁵⁴⁷ Mehmet S. Aydın, “Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. 4 sy. 3 s. 14.

⁵⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/19.

⁵⁴⁹ Bakara, 2/79.

⁵⁵⁰ İlhami Güler, “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, Ankara 2001, c. 4 sy. 3 s. 37.

bana karşı günah işlediler ve Peygamberler Baal ile peygamberlik ettiler ve fayda vermeyen şeyler ardınca yürüdüler.

Bundan ötürü sizinle daha çekişeceğim. Rab diyor ve oğullarınızın oğulları ile çekişeceğim. Çünkü Kittim adalarına geçip görün ve Kedara gönderip iyi anlayın ve böyle bir şey oldu mu bakın. Hiçbir millet ilahlarını değiştirdi mi? Onlar ise ilah değildir fakat benim kavmim kendi izzetini fayda vermeyen şeyle değiştirdi. Ey gökler, buna siz şaşın da korkudan titreyin gerçekten şaşkınlığa düşün. Rab diyor. Çünkü kavmim iki kötülük işledi; beni, diri suların kaynağını bıraktılar da kendilerine sarnıçlar su tutmayan çatlak sarnıçlar kazdılar.”⁵⁵¹

Tevrat’ın ifadelerinden de anlayacağımız üzere Yahudiler “şeriatı ellerinde tutanlar Rabbi tanımadılar” ve “kendilerine sarnıçlar kazdılar” ifadeleriyle dünyevileşmişlerdir. Kendi kitapları bu yönlerini kınamaktadır. Yahudiler Kur’an’a göre de dünyevileşmiş bir millettir. “Andolsun o (Yahudileri) dünya (hayatına karşı) müşriklerden ve diğer insanlardan daha ihtiraslı görürsün. Her biri bin yıl yaşamak ister...”⁵⁵² Ayet-i kerime de onların dünya hayatını çok sevdiklerini ve dünyadan ayrılmamak istediklerini vurgulamaktadır.

Onların yeryüzünde özel ırk olduklarını iddia etmeleri de bir dünyevileşme alametidir.⁵⁵³ Allah yeryüzünde vahyin sancağını taşıma şerefini onlara verdiği söylemiştir lakin onlar bunu kıymetini bilmediği için Allah (ac) onlardan bu nimeti çekip almıştır.

Bugün de Yahudilerin küresel sermayede çok fazla söz sahibi olmaları; faiz, haksızlık, hırsızlık, kâtillik gibi her türlü günahı dinsel bir temele dayandırarak işlemeleri ve bu yolla zenginleşmeleri onların dünyevileştiğinin en bâriz göstergesidir.

Yahudilerin, Medine’de ve Hayber civarında maddî nüfuzu olan bir topluluk olması, geçmişten günümüze kadar hep dünyevî bir güce sahip olduklarını göstermektedir.

2.2.2. İncil’de Dünyevileşme

Sekülerizasyonun Hristiyan dünyaya ait kavram olduğunu bilinmektedir. Sekülerizm’den ortaya çıkmadan önce İncil’de dünyevileşmeye dair ikazlar bulunmaktaydı. İncil’deki dünyevileşmeye dair ikazlar, Tevrat’taki ikazlardan daha nettir. Bu ikazlardan bazısını nakletmek istiyoruz:

(Ferisilere/Yazıcılara yapılan ikaz)

⁵⁵¹ Yeremya, 2: 4-13.

⁵⁵² Bakara, 2/96.

⁵⁵³ Maide, 5/18; Casiye, 45/16.

“Ey Kudüs! Peygamberleri öldüren, kendisine gönderilenleri taşıyan Kudüs! Bir tavuk civcivlerini nasıl kanatları altında toplarsa, ben de kaç kez senin çocuklarını öylece toplamak istedim. Ama siz istemediniz. Bakın eviniz ıssız bırakılacak! Size şunu söyleyeyim; “Rabbin adıyla gelene övgüler olsun” diyeceğiniz zamana dek beni bir daha göremeyeceksiniz.”⁵⁵⁴

“Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Burada güve ve pas onları yiyip bitirir, hırsızlar da girip çalarlar. Bunun yerine kendinize gökte hazineler biriktirin. Onlara ne güve ve pas onları yiyip bitirir ne de hırsızlar girip çalar. Hazineniz neredeyse, yüreğiniz orada olacak.

Bedenin ışığı gözdür. Gözümüz sağlamsa, tüm bedenimiz aydınlık olur. Gözünüz bozursa tüm bedeniniz karanlık olur. Buna göre, içinizdeki ışık karanlıksa, ne korkunçtur o karanlık!

Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya hem de paraya kulluk edemezsiniz.

Bu nedenle size şunu söylüyorum: ‘Ne yiyip ne içeceğiz?’ diye canınız için, ya da ‘ne giyeceğiz?’ diye bedeniniz için kaygılanmayın. Can yiyecekten, beden de giyecekten daha önemli değil mi? Gökte uçan kuşlara bakın! Ne eker ne biçer, ne de ambarlarda yiyecek biriktirirler. Göksel Babanız yine de onları doyuyor. Siz onlardan çok daha değerli değil misiniz? Hangi birinizin kaygılanmakla ömrünü bir anlık uzatabilir? Giyecek konusunda neden kaygılanıyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne bakın! Ne çalışırlar ne de iplik eğirirler. Ama size şunu söyleyeyim, tüm görkemine rağmen Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi. Bugün var olup yarın ocağa atılacak olan kır otunu böyle giydiren Tanrı'nın sizi de giydireceği çok daha kesin değil mi, ey imanı kıt olanlar?

Öyleyse ‘Ne yiyeceğiz?’ ‘Ne içeceğiz?’ ya da ‘Ne giyeceğiz?’ diyerek kaygılanmayın: Uluslar hep bu şeylerin peşinden giderler. Oysa Göksel Babanız tüm bunları gereksindiğinizi bilir. Siz önce O'nun egemenliğinin ve O'ndaki doğruluğun ardından gidin, o zaman size tüm bunlar da verilecektir. O halde yarın için kaygılanmayın. Yarının kaygısı yarının olsun. Her günün derdi kendine yeter.”⁵⁵⁵

Bu ifadelere benzeyen ve tevekkül konusunda söylenmiş bir hadis-i şerif de, Hz. Ömer (ra) kanalı ile hasen-sahih olarak nakledilmektedir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Matta, 23: 37-39

⁵⁵⁵ Matta, 6: 19-34; Luka, 12: 22-34.

⁵⁵⁶ Tirmizî, “Zühd” 33; İbn Mâce, “Zühd” 14.

SONUÇ

Vehn hadisi, en güvenilir hadis kitapları olan Buhari ve Müslim'in sahihlerinde kendine yer bulamasa da Kütüb-i sitte ve Kütüb-i tis'a içerisindeki bazı kitaplar ile sâir hadis kitaplarında yer alan bir rivayettir. Ümmete hem zühd ve takva konusunda hem de siyaset konusunda – yani hayatın her alanıyla ilgili- öğüt ve uyarılar muhteva eden bu rivayeti isnad ve metin olarak ayrı ayrı inceledik.

Araştırmamız sonucunda vehn hadisinin en sağlam rivayetinin 'hasen' seviyesinde olduğunu tespit ettik. Vehn hadisinin metnini yorumlayarak çıkarımlarda bulunduk ve bunları Kur'an ve tarih penceresinden değerlendirdik. Metinde, ümmetin gelecekteki durumunun sele benzetilmesi dikkate değer bir teşbihtir. Zira sel, muhtevası su olan ama rahmet değil felaket getiren bir olaydır. Vehn hadisi bize, ümmetin durumunu anlamak ve İslam ümmetinin içine düştüğü zor zamanlarda doğru teşhisler koymak için yardımcı olmaktadır.

Melahim veya zühd açısından ele alınmaya müsait olan vehn hadisinin, İslam ümmetinin kadim zaaflarından olan 'dünyevileşme' konusuyla bağlantısını ortaya koyduk. Çalışmamızda dünyevileşme konusunu müstakil bir bölümde inceledik.

Dünyevileşmenin, sekülerizasyon veya laiklik ile alakasını irdledik ve batı menşeli kavramlarla eş anlamlı kullanılmaması gerektiği sonucuna vardık. Medeniyetlerin köklerinde inançların olduğunu ve dolayısıyla her medeniyetin kendi kavramlarını üretmesi gerektiğini ifade ettik. İslam medeniyeti de kendi sorunlarını kendi tanımlamak zorundadır. Araştırmamızın ilgili kısmında, kavram ithal etmenin zararlarını da ayrıntılarıyla inceledik.

İnanç sahasından uzaklaşmanın amelî bir sonucu olarak dünyevileşme gerek tevratta gerek incilde gerekse de Kur'an-ı Kerim'de yoğun olarak işlenen bir konu olmuştur. Bu kaynaklardaki dünya hayatının aldatıcı yönünü vurgulayan noktaları da naklettik.

Hadislerdeki dünyevileşme olarak kabul edilebilecek noktalardaki öğütleri ve uyarıları da aktararak, konumuz ile bağlantılı kısımlarında açıklamalar yaptık. Asr-ı saddetten başlayarak İslam tarihindeki dünyevileşme temayüllerini ana hatlarıyla ve örneklerle anlattık. Müslümanların Medine devrinde başlayan kalkınma ve zenginleşme serüvenleri, İslamiyetin ilk yıllarındaki Uhud ve Huneyn gibi gazvelerde tezahür etmiştir. Dünyevileşme imtihanının İslam ümmeti için ağır bir imtihan olacağı daha ilk yıllardan belli olmuştur.

Sanayi devrimi sonrası birçok toplumda gözlemlenen dini alandan uzaklaşma, ne yazık ki İslam toplumlarında da kendini göstermiştir. Bu, günümüze kadar etkisi hissedilecek olan

küresel bir kopuş olmuştur. Batı toplumları skolastik düşünceden kurtulmuş, yeni bir dünya görüşü geliştirmişlerdir. Fikirsel dönüşümü yaşayan batı, inanç alanında da değişimi yaşamış ve en nihayetinde yaşantısında yeni alışkanlıklar edinmiştir. O, bu değişime uygun bir mezhep olarak Protestanlığı icat etmiştir. Sermaye ile barışık ve aydınlanmacı akla uygun olan bu yeni mezhep, bugün kadim mezhep olan ortadoksluğu bile geride bırakacak kadar çok müntesip bulmuştur. Batı, kendi içinde bu şekilde değişimi ve dönüşümü yaşarken, sanayileşerek ürettiği malları satabileceği yani ‘pazar’ olarak gördüğü toplumların da alışkanlıklarını yönlendirmeye çalışmıştır. Zira Hristiyanlık da İslamiyet de özünde ahireti önceleyen, dünyaya meyletmeyi kınayan dinlerdir. Bu durum, üretip satan batının istemediği bir durum olduğu için en büyük ‘pazar’ olarak gördüğü Müslümanların da alışkanlıklarını ‘oryantalistler’ eliyle değiştirmeye kalkışmıştır. Toplumların hayatlarındaki dinî alanın azalmasını yani dünyevileşmelerini veya sekülerleşmelerini sadece oryantalist faaliyetlere bağlayamayız. Lakin dine ve dinî olana güvenin azalması en nihayetinde uzaklaşmayı da getirdiğini yok sayamayız.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Müfehres lil Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2012.
- AHMED b. HANBEL, **el-Müsned**, (th. Şuayb el-Arnâvud), (I-L) Müessesetu'r-Risale, 1. Baskı, Beyrut 1417/1997.
- AHMED b. HANBEL, **el-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, (th. Vasillâh b. Muhammed Abbâs), I-III, Dâru'l-Hânî, Riyad 1422/2001.
- AHTERÎ Muslihuddîn Mustafa Efendi, **Ahterî-i Kebîr**, Nadir Eserler Kitaplığı, 2012.
- ALÎ EL-MEDÎNÎ, **el-İlel**, (th. Muhammed Mustafa el-A'zamî) el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1980.
- ALÎ EL-MUTTAKÎ, **Kenzu'l-Ummâl**, (th.Saffet es-Sikâ) I-XVIII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2008.
- ASIM EFENDÎ, **el-Okyânûsü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît**, I-VI, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013.
- ÂŞIKKUTLU Emin, Meçhul, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2003.
- ÂŞIKKUTLU Emin, Mübhem, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2006.
- AYCAN İrfan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** sy:38 Ankara 1998.
- AYDIN Mehmet, "Dünyevileşme" **İslamiyat dergisi**, sy.3 Ankara 2001.
- AYDINLI Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, M.Ü. İfav yay, 4.baskı, İstanbul 2011.
- AYDINLI Abdullah, Muan'an, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2005.
- BATRUS EL-BUSTÂNÎ, **Muhîtu'l-Muhît**, I-IV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- BEĞAVÎ el-Ferrâ, **Şerhu's-Sünne**, I-XVI, (th. Şuayb el-Arnâvud) Mektebetu'l-İslami, 1.baskı, Beyrut 1403/1983.

BELÂZURÎ, **Ensâbu'l-Eşref**, I-XIII, (th. Süheyl Zekeriyya) Dâru'l-Fikr, 1.baskı, Beyrut 1417/1996.

BEYHÂKÎ, **el-Câmiu's-Şûbu'l-Îman**, I-XIV, Mektebetu'r-Rüşd, 1.baskı, Riyad 1432/2003.

BEYHÂKÎ, **Delâilü'n-Nübüvve ve Ahvâli Sâhibi's-Şeria**, I-VII, Daru'l-Kütübü'l-Alemiyye, 1.baskı, Beyrut 1408/1988.

BUHÂRÎ Ebu Abdillâh, **et-Târihu'l-Kebir**, I-IX, Daru'l-Kutubu'l-alemiyye, 1.baskı, Beyrut.

BULUT Yücel, Oryantalizm, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2007.

CİRÎT Hasan, Sevbân b. Bücdüd, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2009.

DÂREKUTNÎ, **el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdisu'n-Nebeviyye**, (th. Mahfûzu'r-Rahmân es-Selefi) I-XI, Dâru't-Taybe, Riyad 1405/1985.

DÂREKUTNÎ, **Suâlâtu'l-Hâkim en-Nîsâbü'rî li'd-Dârekutnî** (th. Muvakkif b. Abdullah b. Abdulkadir) Mektebetu'l-Meârif, Riyad 1404/1984.

DEMİRCİ Kürşat, Kutsiyet, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2002.

EBU DAVUD es-Sicistani, **es-Sünen**, I-VII, (th. Şuayb el-Arnâvud) Kitâbu'l-Melâhim 5, Daru'r-Risâleti'l-alemiyye, 1.baskı, Beyrut 1430/2009.

EBU DÂVÛD et-Tayâlisî, **el-Müsned**, (th. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî) I-IV, Daru'l-Hicr, Mısır 1420/1999.

EBU ĞUDDE Abdulfettah, **el-Ulemâu'l-Uzzab**, Mektebetu'l-Metbuâtî'l-İslâmiyye, Halep 1402/1982.

EBU HÂTİM er-Râzî, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, Beyrut 1952

EBU'L-FEREC en-Nedîm, **el-Fihrist**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

EBU NUAYM el-İsfahânî, **Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esbiyâ**, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1416/1996.

EBU'Ş-ŞEYH el-Isbehânî, **Tabakâtü'l-Muhaddisîn bi Isbehân ve'l-Vâridîne Aleyhâ**, (th. Abdulğafur Abdulhak Hüseyin el-Belûşî) I-IV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992.

EFENDİOĞLU Mehmet, Sahabe, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2008.

EFENDİOĞLU Mehmet, Müdrec, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2006.

ERTÜRK Mustafa, Maklûb, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2003.

ERTİT Volkan, **Endişeli Muhafazakârlar Çağı**, Orient yayınları, Ankara 2015.

GADBAN Münir Muhammed, **Nebevî hareket metodu**, I-II, Düşün yayınları, İstanbul 2015.

GAZZÂLÎ Ebu Hâmid, **Kimya-ı Saâdet** (ter: Ali Arslan), Merve yayınları, İstanbul 2017.

GÜLER İlhami, “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, sy:3 Ankara 2001.

GÜLER İlhami, “Dünyevileşme üzerine soruşturma” **Eskiyei dergisi**, sy:13 Ankara 2009.

HALİL B. AHMED, **Kitâbu'l-Ayn**, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, Beyrut 1434/2003.

HAMİD Abdulkadir, **Mekke döneminde siyasi düşünce metodolojisi**, Ekin yayınları, İstanbul 2017.

HATİB EL-BAĞDÂDÎ, **el-Müttetik ve'l-Müfterik** (th. Dr. Muhammed Sâdık Aydın) I-III, Dâru'l-Kâdiri, Şam 1417/1997.

HATİB EL-BAĞDÂDÎ, **Târîhu Bağdâd** (th. Dr. Beşşâr Avvad Ma'ruf) I-XVI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2001.

HATİPOĞLU M. Said, “İslam'ın dünyevileşmesi mi? Dünyevî hayatımızın İslamileşmesi mi?” **İslamiyat dergisi**, sy:3 Ankara 2001.

İBN ABDİLBERR, **el-İstiâb fî ma'rifeti'l-Ashâb** (th. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1412/1992.

İBN ADİYY, **el-Kâmil Fî Duafâ'i-Ricâl**, (th. Âdil Ahmed – Ali Muhammed Ma'vud) I-IX, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.

- İBN EBİ ŞEYBE, **el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr** (th. Kemal Yusuf) I-VII, Dâru't-tâc, Beyrut 1409/1989.
- İBN EBİ ÂSIM, **Kitâbu'z-Zühed**, (th. Dr. Abdulaliyy Abdulhamid) Dâru's-Selefiyye, Hindistan 1403/1983.
- İBN EBİ'D-DÜNYA, **el- Ukubatü'l-ilahiyye li'l-efrâd ve'l-cema'ât ve'l-ümem** (th. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Daru İbn Hazm, Beyrut 1416/1996.
- İBN HACER el-Askalânî, **el-İsâbe fi temyîzi's-Sahâbe**, (th. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-XVI, Daru âlemi'l-Kütüb, Kahire.
- İBN HACER el-Askalânî, **Takrîbu't-Tehzîb**, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Beyrut 2005.
- İBN HACER el-Askalânî, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I-XII, Dâru'l-Mâ'rifi'n-Nizâmiyye, Hindistan 1414/1993.
- İBN HACER el-Askalânî, **İthâfu'l-Mahâret bi'l-Fevâidi'l-Mubtere min Etrâfi'l-Aşere**, I-XIX, Mecmu'l-Melik Fahd, Medine 1415/1994.
- İBN HİBBÂN, **Kitâbu'l-Muhaddisîn mine'l-Mecrûhîn**, (th. Ebu Muhammed Muhammed b. İnsân Ferhat) I-II, Daru'l-Lu'lue, Kahire 2016.
- İBN HİBBÂN, **Kitâbu's-Sikât**, I-X, Daru'l-merarifi'l-Usmânî, Hindistan 1393/1973.
- İBN KESİR, **Tefsîru Kur'âni'l-Azîm** (th. Sami b. Muhammed es-Selâmet) I-VIII, Dâru't-Taybe, Riyad 1420/1999.
- İBN MANZÛR, **Lisânü'l-Arab**, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1414.
- İBN SA'D, **et-Tabakâtu'l-Kübra**, (th. Dr. Ali Muhammed) I-XI, Mektebetu'l-hânicî, Medine 1421/2001.
- İBN SA'D, **et-Tabakâtu'l-Kübra** (th. Muhammed Abdulkadir), I-VIII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990.
- İBN ŞÂHİN, **Târihu Esmâ'i-s-Sikât**, (th. Sabhî es-Sâmerâî) ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1404/1984.

İBNU'L-A'RÂBÎ İbnu'l-Beşr, **el-Mu'cem**, (th. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseyn), I-II, Daru'l-İbnu'l-Cevzi, Riyad 1418/1997.

İBNU'L-CEVZÎ Ebu'l-Ferec, **ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn** (th. Abdullah el-Kâdî), I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.

İBNU'L CEVZÎ Ebu'l-Ferec, **el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, (th. Muhammed Abdulkadir Atâ – Mustafa Abdulkadir Atâ) I-XIX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1992.

İBNU'L-ESÎR, **en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l Eser** (th. Mahmud Muhammed et-Tanâhî), I-X, Tasvîru'l-Mektebetu'l-İslâmî, Riyad 1383/1963.

İBNU'L-ESÎR, **Üsdü'l- Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, (th. Şeyh Ali Muhammed Müevved), (I-VIII), Dar'ul-Kütübü'l-Alemiyye, Beyrut.

İBNU'L-İMÂD, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, (th. Mahmud el-Arnâvûd) I-XI, Dâru İbn Kesîr, Beyrut/Dimeşk 1406/1986.

İBNU'S-SALÂH eş-Şehrezûrî (ö. 643) **Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye**, (th. Muhiddin Ali Necib) I-II, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1992.

İBNU'S-SEMMÂK, **Mec'mû' fihî Aşere eczâi Hadîsîh, “Hadîsu İbnu's-Semmâk”** (th. Nebil Sadettin) Daru'l-Beşâiri'l-İslâmî.

İBRÂHÎM EL-HARBÎ, **Ğarîbu'l-Hadîs**, I-III, Câmiatu Ümmü'l-Kurâ Mektebetu'l-Merkeziyye, Mekke 2010.

İCLÎ, **Ma'rifetü's-sikat min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadîs ve mine'd-duafâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim** (th. Abdulâlim Abdulazîm el-Bustevî), I-II, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1405/1985.

KANDEMİR M. Yaşar, Ebu Hureyre, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 1994.

KİRMAN M. Ali, İhsan Çapçioğlu, **Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar**, Otto yayınları, Ankara 2015.

LEKNEVÎ Abdulhayy, **El-Ecvibetu'l-Fâdıla lil Es'ileti'l-Aşâreti'l-Kâmile**, (th. Abdulfettah Ebu Ğudde) terc. Harun Reşit Demirel, “Temel Hadis Meseleleri”, Hüneryayınları, Konya 2014.

LEKNEVÎ Abdulhayy, **Er-Ref' ve't-Tekmîl fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl**, (ter: Hadis Değerlendirme Kriterleri – Mahmut Yazıcı) Takdim yayınları, Ankara 2019.

MİZZÎ, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl** (th. Dr. Beşşar Maruf) I-XXXV, Müessesetu'r-risale, Beyrut 1413/1992.

MUTÇALI Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık yayınları, İstanbul.

NÂKİB EL-ATTÂS, **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, (çev.: Mahmud Erol Kılıç) İnsan Yayınları, İstanbul 2018.

NİETZSCHE Friedrich, **Şen Bilim** (trc: Levent Özşar) Asa yayınları, Bursa 2003.

ÖZDEMİR Mehmet Nadir, **Hız. Peygamber döneminde ganimet uygulamaları**, Otto yayınları, Ankara 2016.

ÖZDENÖREN Rasim, “Dünyevileşme üzerine soruşturma” **Eskiyeñi dergisi**, sy:13 Ankara 2009.

POLAT Salahattin, Ğalat, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 1996.

POLAT Salahattin, Garip, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 1996.

RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ, **el-Müfredât** (çev. Abdalbaki Güneş – Mehmet Yolcu), Çıra yay., İstanbul 2012.

REÇBER Mehmet S., “Realizm, Din ve Dünyevileşme” **İslamiyat dergisi**, sy:13 Ankara 2001.

SAİD B. MANSUR, **Kitâbu's-Sünen** (th. Habîburrahmân el-A'zamî), I-II, Dâru's-Selef, Hindistan 1403/1982.

SİBÂÎ Mustafa, **es-Sünne ve Mekânetuhâ fi't-Teşrîi'l-İslâmî** (terc. İshak Doğan), Beka yayınları, İstanbul 2018.

SOLJENİTSİN Aleksandra, “Tanrıyı Politikaya Geri Getirin” (çev.: Özden Arıkan) **New Pespektives Quaterly dergisi**, İstanbul 2002.

SUBHÎ ES-SALÎH, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, (terc. M.Yaşar Kandemir), M.Ü. İfav yayınları, İstanbul 2012.

SUYÛTÎ, **Tabakâtu’l-Huffâz**, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1403.

TABERÂNÎ, **el-Mu’cemu’l-Evsât**, I-X, Dâru’l-Harameyn, Kahire 1415/1990.

TABERÂNÎ, **el-Mu’cemu’l-Kebîr** (th. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), I-XIX, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 2008.

TABERÂNÎ, **Müsnedu’s-Şâmiyyîn** (th. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), I-IV, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1405/1984.

TABERÎ Ebu Ca’fer, **Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-kur’ân**, I-VII, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 2014.

TABERÎ Ebu Ca’fer, **Târîhu’r-rusûl ve’l-mulûk**, (th. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim) I-XI, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1387/1967.

TDK, <http://sozluk.gov.tr/> Sekülerizm; <http://sozluk.gov.tr/> / Laiklik (E.T. 27.07.2019).

TDK, “<https://sozluk.gov.tr/denaet>” (E.T. 27.03.2020).

UĞUR Mücteba, İhtilât, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2000.

UKAYLÎ, **ed-Duafâi’l-Kebîr**, (th. Abdulmut’î Emîn Kalacî) I-IV, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1404/1984.

ULUDAĞ Süleyman, Dünya, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 1994.

ULUDAĞ Süleyman, A’zeb, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 1991.

VANKULU Mehmet Efendi, **Tercüme-i Sıhâh-ı Cevherî**, (ter: Vankulu Lügati), I-II, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2014.

YAHYÂ B. MAÎN, **Suâlât İbn Cüneyd lî Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Maîn**, (th. Ahmed Muhammed Nûr-u Seyf) Mektebetu’t-Dâr, Medine, 1408/1988.

YÜCEL Ahmet, **Hadis Tarihi**, M.Ü. İfav yayınları, İstanbul 2013.

YÜCEL Ahmet, Sadûk, **DİA**, TDV yayınları, İstanbul 2008.

ZEHEBÎ, **Dîvânu'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn ve Haleka mine'l-Meçhûlîn ve Sikât fihim Leyyin**, (th. Hammad b. Muhammed el-Ensârî) Mektebetu'n-Nehdatu'l-Hadîse, Mekke 1387/1967.

ZEHEBÎ, **el-İber fî Haber men Ğaber**, (th. Ebu Hâcir Muhammed es-Saîd) I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985.

ZEHEBÎ, **el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fi'l-Kütübi's-Sitte** (th. Muhammed Avvâme – Ahmed Muhammed Nemr), I-II, Dâru'l-Kible Li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye – Müesseseti ulûmu'l-Kur'ân, Cidde 1413/1992.

ZEHEBÎ, **Mîzânu'l-İ'tidâl fî nakdi'r-Ricâl** (th. Ali Muhammed Bicâvî), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009.

ZEHEBÎ, **Siyeru âlemu'n-Nubela**, (th. Dr. Beşşar Maruf) I-XXV, Müessesetu'r-risale, Beyrut 1985/1405.

ZEHEBÎ, **Tezkîretu'l-Huffâz**, I-IV, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

ZUHAYLÎ Vehbe, **Tefsîru'l-Münîr**, Risâle yayınları, I-XV, İstanbul 2017.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Üsame YILDIRIM		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.